

Sida u školama: Spremite se za histeriju

MODERNI SRPSKI NEDELJNIK

EVROPLJANIN

Broj 10 10. septembar 1998. 10 DIN / 100 DEN / 800 GRD / 30 ATS / 5 CHF

**Seks i
srpski
političari**

TAJNA DRUŠTVA

MIHAJLOVIĆ, BOŽIĆ, DB I OSTALI SRPSKI MASONI

**Ulazak u
parlament**

**Braća u
okruženju
predsednika
Jugoslavije,
Srbije i
Crne Gore**

Bela ajkula
sa ubicom

Randevu

USPETI ZNAČI UVEK IĆI NAPRED

Jer snaga je u nama. ICN Jugoslavija a.d.

DNEVNIK

Glavni i odgovorni urednik Dragan Bujošević

Deset albanskih biznismena

PONEDELJAK

Eto Mlakara. Pošto je nekoliko godina bio slobodnjak, sada radi za platu. Ali, i u Zagrebu isti problemi kao i u Beogradu. Mlakarov „Jutarnji“ koji je počeo da izlazi u aprilu još nije dobio „ni lipe“ od distributera novina. I u Zagrebu i u Beogradu mnogo je lakše napraviti novine, nego od distributera dobiti sopstveni novac.

Šta Mlakaru smeta u Beogradu? Odsustvo privatnosti, kaže. Ne razume zašto telefoni u kioscima s cigaretama i novinama. Zašto bi prodavac slušao moj razgovor, pita. Ne razume ni zašto mu na šalteru u banci dok prebrojava svoj novac neko diše za vrat. Zašto na šalteru ne bi uvek bio samo jedan čovek.

Mlakar, neposredan i srdačan čovek, hteo bi da ono što se zove sistem garantuje privatnost svakome čoveku. Normalna želja svih, osim policajaca i loših političara.

UTORAK

Poznanik, poslovni čovek, gnevno priča kako su svuda oko njega ljudi koji se hvale sopstvenim nemoralom. Diče se kada prevare poslovnog partnera, podmite ministra ili carinika, prekrše propise.

Poznanik kaže da se nikada neće odreći dobrih poslovnih običaja. Po ob-

razovanju, on je filosof. On veruje u istinitost Periklove tvrdnje da tamo „gde se vrline daju najveće nagrade, tu niču i najbolji građani“.

SREDA

Na putu u Suboticu Ivan izaziva salve smeha pričom o ljudima iz rodnog sela njegove majke. Pred poslednje izbore njihovi glasovi kupovani su postavljanjem ulične rasvete. Najmodernije: svetlo pale senzori na vrhu bandere.

Jednom se seljani igrali nišaneći uveče baterijskom lampom u senzor. Hteli da ga zalude, da „pomisli“ da je dan. Uspeli su - crk'o senzor, crkla rasveta. Drugi put se je-

GLOGOVAC: Dečak, prodavac cigareta

dan znatiželjni popeo na vrh bandere da upaljačem ispita senzor. Spržio ga, selo opet ostalo bez rasvete.

Seljani se prema rasveti ponašaju jednostavno: kako došlo, tako i otišlo. Dalo im - nisu je iz svog džepa platili.

ČETVRTAK

Desetak albanskih biznismena je naša jedina nada, mala, ali - ponavljam - jedina, uverava me ovdašnji japi koji s njima ima kontakte.

Desetak najbogatijih poslovnih Albanačaca s Kosmeta nesmetano je radilo sve do 1994, 1995. godine, priča japi. Tada su ovdašnje vlasti počele da im otežavaju posao: mnogo su uzimale, malo pogodnosti pružale. Albanci su se preselili u Makedoniju. Jedan od njih sada je postao predstavnik „Samsunga“ za Bosnu. To pokazuje njihovu sposobnost i moć, jer „Samsung“ nisu samo televizori, to je najnovija tehnologija.

Znam da oni imaju svoje ministre i u Makedoniji i u Albaniji. Pokušavaju da se ubace i u Crnu Goru. Njima jednostavno ne odgovara neko izolovano samostalno

Kosovo, koje će s jedne strane zatvarati Makedonija, s druge Srbija, s treće Crna Gora. To je loše za njihov posao. Njima treba moderna Srbija u čiju bi privredu mogli da ulože svoj novac i preko koje bi lakše prodirali u Evropu.

Japi me uverava da njegovi poznanici, albanski biznismeni, mogu efikasno da utiču na vodeće kosovske političare.

Šta treba ponuditi albanskim biznismenima: monopol na neki unosan posao koji onda mora biti oduzet od nekog ovdašnjeg partijsko-državnog menadžera ili tek ravnopravne uslove u tržišnoj utakmici? Na pitanje japi odgovara tvrdnjom: „Oni su jedina nada“.

Imperija

Bila jednom sovjetska imperija i imala mnogo oružja i bila velesila. A među sovjetskim gvozdenim cvetovima, jedan od najvećih i najlepših bio je nosač aviona Minsk. Od njega su drbtala svetska mora i sve oko njih. Kraj bajke bio je brz.

Imperija se raspala i počela da rasprodaje simbole svoje moći.

Minsk je stigao u kineski grad Donguan, da bude deo nove bajke i simbol snage novih imperija: južnokorejske - trgovačko-finansijske koja je brod kupila i kineske koja će ga iseći kao staro gvožđe i od njega napraviti stvari mnogo korisnije za svakodnevn život milijarde svojih stanovnika.

32 Čuvanje baštine
Pod zaštitom svetaca

24 Spremite se za histeriju

Više od tridesetoro dece sa HIV virusom tajno ide u školu

10 Tajna društva

Masoni u okruženju predsednika Jugoslavije, Srbije i Cme Gore

44 Spadala iz mraka

Beogradani u svet izvoze dugometražne crtane filmove

48 Krhka osa života

Kako sprečiti bol u leđima

56 Suze za Godzilu

Obožavani monstrumi

26 Randevu sa ubicom

Velika bela ajkula pojavila se u Jadranu

Tema broja:

▶ **10 Tajna društva:** Mihajlović, Božić, DB i ostali srpski masoni

Jugoslavija

▶ **18 Seks i politika:** Gasi svetlo
22 Penzije: Veronika, nemoj u penziju
▶ **24 Sida u školi:** Spremite se za histeriju

Reportaža

▶ **26 Ajkula:** Randevu sa ubicom

Kultura

32 Spomenici Kosova: Pod zaštitom svetaca
38 Kragulj: Čobanin na mlečnom putu
44 Crtani film: Spadala iz mraka

Nauka i tehnika

48 Kičma: Krhka osa života
53 Ugrožene vrste: Beloglavi orao
54 Lekovi: Ubica holesterola

Moderni život

56 Čudovišta: Suze za Godzilu

61 Ekstremni sportovi:

Bodiček pod vodom
62 Nameštaj: Stolica od papira

Svet

64 Rusija: Lažni car Boris I
70 Južni Tiroi: Autonomija De Luxe
72 Hrvatska: Etnički čiste vikendice

Rubrike

3 Dnevnik • 4 Foto nedelje • 7 Periskop • 42 Liste • 47 Galerija • 52 Računari • 55 Poligon • 63 Reflektor • 69 Evropa • 73 Impresum • 74 Kalendar

PERISKOP

VESTI / ČINJENICE / OTKRIĆA

GREŠKE CIA

Meta s Interneta

Amerikanci zbija smrtno ozbiljno uzimaju Internet. Direktor CIA Džordž Tenet priznao je u tajnom svedočenju pred 42 člana Senata da obaveštajni podaci na osnovu kojih je doneta odluka da američke krstarice rakete tomahavk 20. avgusta unište fabriku lekova u Sudanu nisu bili posve verodostojni, da je jedan od ključnih dokaza zapravo bio proizvod pogrešnog čitanja prezentacije s Interneta.

Tenet je Senatu priznao ono u šta se celi svet već uverio: da je uništena kartumska fabrika bila veliki pogon za proizvodnju lekova i vakcina, uključujući i neke koji se upotrebljavaju u veterini. Vašington je, naime, neposredno po bombardovanju tvrdio da su rakete tomahavk upućene na „tajno, visoko obezbeđeno postrojenje za proizvodnju hemijskog oružja“.

FABRIKA: Amerikanci su je srušili ne zato što su znali šta proizvodi već zato što nisu znali šta se u njoj radi

spisak proizvoda koji silaze s njenih proizvodnih traka. To je kod prevejenih obavestajaca izgleda izazvalo veliku podozrivost budući da preostalih pet sudanskih farmaceutske fabrika na svojim stranicama ima detaljne spiskove proizvoda. Neažurnost kompjuterskih stručnjaka postrojenja Al Sifa skupo je koštala vlasnika: fabrika je izgorela pre nego što su stručnjaci stigli da naprave njen detaljan veb-sajt.

Tenet je pred Senatom rekao da je Amerikancima, naravno, bilo poznato da je fabrika na nedavnom svečanom otvaranju u Kartumu predstavljena kao pogon za proizvodnju lekova, ali da oni u to nisu poverovali. Zašto? Zato što su njihovi stručnjaci pretraživali stranicu ove fabrike na Internetu i na njoj nisu našli

ŠKOLOVANJE

Sorbona na proveru

Godina studija završena u inostranstvu kod nas se uglavnom ne priznaje. Studenti koji ipak hoće ovde da nastave školovanje predaju zahtev za školovanje svom fakultetu, a fakultet odluku o upisu odgovarajuće godine donosi u skladu sa svojim statutom. To znači da, zbog razlike u programu, makar i ako su godinu završili na Sorboni, Jelu ili Oksfordu, ponekad moraju da polažu i više od deset ispita. Tako praktično gube godinu.

Jednako prolaze i oni koji su već završili fakultet u inostranstvu. Njima je, ako žele da se zaposle u Jugoslaviji, potrebna nostrifikacija diplome, što takode podrazumeva polaganje razlike u programu.

GUBITAK: Godina studija u inostranstvu kod nas se uglavnom ne priznaje

Foto: A. Isaković

DALIJEVA MENORA

Na međunarodnom aerodromu „Ben Gurion“ u Tel-Avivu, ministar turizma Moše Kacav i Francuz Žan-Pol Delkort otkrili su šest metara visoku i dve tone tešku menoru sa zvezdom jevrejskog kralja Davida i potpisom Salvadora Dalija.

Delkort je 1980. godine počeo da pregovara sa umetnikom da kupi skice menore i Zida plaća. Za 400.000 dolara, kako tvrdi Delkort, Dali mu je dao ekskluzivno pravo na kopije i prodaju.

Delkort ne tvrdi da je umetnik znao da će se skica jednog dana pretvoriti u skulpturu od šest metara, ali je ubeđen da bi Dali na to pristao. Sada kada je ona u svom domu, biznismen pregovara sa 11 jevrejskih zajednica u svetu da napravi slične gigantske reprodukcije, svaku po ceni od 200.000 dolara.

Za one koji žele Dalijevu menoru za dnevne sobe, Delkort nudi 30 centimetara visoku verziju za 5.000 dolara. Dalijeva menora se ovog leta u Izraelu prodaje na privescima za ključeve, na medaljama, hemijskim olovkama, majicama, posterima i razglednicama.

EVROPLJANIN PITA

Kojim biste akcijama pribegli u borbi za sopstvene interese i ubeđenja

	UČINO BIH UVER	UČINO BIH PONEKAD	NIKAD NE BIH UČINO	NEZ ODGOVORA
Potpisao peticiju	10,3	27,4	49,2	13,1
Pridružio se bojkotu	12,4	21,2	48,9	17,5
Učestvovao u štrajku	24,2	44,9	20,6	10,3
Učestvovao u prijavljenim demonstracijama	32,2	41,7	14,1	12,0
Učestvovao u neprijavljenim demonstracijama	7,1	24,2	52,4	16,3

Izvor: Agencija Medium
Istraživanje sprovedeno juna 1998. na uzorku od 2.000 ispitanika

DINAR POSRĆE

Početak leta novac je štampan zato da bi se namirilo angažovanje policije na Kosovu, tvrde bankarski izvori „Evropljanina“. Nedavno je to ponovo učinjeno. Procene koliko je novonastampanih dinara kreću se od nekoliko stotina miliona do skoro milijarde. Time se nastavlja igra s jedinom polugom makroekonomske politike - novčanom masom. Čini se da je to igra bez granica, kroz koju država, kad joj zatreba, neosetno i neselektivno oporezuje stanovništvo (inflacija je, posredno, jednaka porezu).

Velika emisija novca, pad proizvodnje i rast cena glavne su karakteristike sadašnjeg ekonomskog trenutka u SRJ. Žrtva je, ponovo, kurs dinara, čija je vrednost na nezvaničnom tržištu (i uličnom i šticionom) nanovo opala.

Svi pokazatelji onoga što u teoriji zovu stagflacija (slaba proizvodnja, uz rast cena) tu su. Stručnjaci Ekonomskog instituta kažu da će, na dugi rok, cene rasti nezavisno od restriktivnosti monetarne politike, što znači da nas čeka hronična inflacija, štampali novac ili ne. Prema nekim procenama, rast cena je u avgustu već iznad 50 odsto na godišnjem nivou. A to je povratak hiperinflaciji.

ŽRTVA: Kurs dinara je na nezvaničnom tržištu ponovo opao

PERISKOP

SVETSKE FINANSIJE

Na ivici recesije?

Najuzbudljiviji akcioni film proteklih nedelja nije bio u bioskopima. Davao se uživo - po finansijskim berzama širom sveta. Jer, ima li ičeg uzbudljivijeg od toga da, sekundu po sekundu, gledate kako u frenetičnoj kupovini i prodaji **nestaje 600 milijardi dolara?** A, mada malo generalizovano, može se reći da je upravo toliko vrednosti zbrisano s Njujorške berze (NYSE) od 31. avgusta do 4. septembra ove godine.

U tom periodu je, naime, Dau Džonsov indeks (koji predstavlja kupovno-prodajnu cenu akcija 30 najkvalitetnijih firmi na Njujorškoj berzi) izgubio pet odsto vrednosti, ili 411 poena. Na NYSE se kotira 236,5 milijardi akcija 3.500 kompanija, vrednih 12 biliona dolara (12 sa 12 nula). Samo u jednom danu (1. septembra) iz ruke u ruku prešlo je 1,2 milijarde akcija, što je, zasad, najveći promet na NYSE. Poslednjih pola sata trgovine u petak 4. septembra bilo je posebno dramatično: Dau je prvo za desetak minuta padao za 180 poena, a onda su usledile sumanute kupovine koje su ga povratile na minus od 41 poen.

Najburnije je bilo u Njujorku, ali - kako važi izreka da kad Njujork kine, ostale berze po svetu dobiju grip i upalu pluća - slične scene mogle su se videti na evropskim, azijskim i, na kraju, latinoameričkim berzama. I mada je ruska privreda relativno mala da bi izazvala potrebe na svetskoj finansijskoj sceni, **nekontrolisani pad rublje** i pojava hiperinflacione spirale u Rusiji, praćena navalom stanovništva na banke i prodavnice, bili su psihološka podloga takvog razvoja događaja.

Ozbiljnost situacije možda ništa tako dobro ne odslkava kao hitan sastanak Alana Grinspena, direktora centralne banke SAD (FED), i Roberta Rubina, američkog ministra finansija (Treasury), s finansijskim stručnjacima zemalja južnog američkog kontinenta. Samo nekoliko sati kasnije, latinoamerički finansijeri sreli su se s vrhuškom Međunarodnog monetarnog fonda i Svetske banke, dok su se Grinspen i Rubin

NORVEŠKA

Premijerska depresija

Norveški premijer Kijel Magne Bondevik zapao je u kliničku depresiju zbog prezaposlenosti. Njegova vlada je zbog toga bila prinuđena da otkáže, odnosno odloži za bolja vremena, njegovu davno planiranu bliskoistočnu turneju. Premijerov portparol Oivind Ostand izjavio

OSLO: Bondevik je zapao u kliničku depresiju zbog prezaposlenosti

OČAJ: Moskovsko međubankarsko tržište valuta

našli sa svojim japanskim kolegom.

Posledice ove drame po svetsku privredu mogu biti dugoročne. Prva je, još nerazjašnjen dilema, može li kriza čitavu svetsku privredu uvesti u recesiju (depresiju), a druga je mogućnost povratka na globalnu kontrolu finansijskih operacija.

Procene stručnjaka, naime, idu od uverenja da je kolaps berzi samo „korekcija“ naduvanih očekivanja, preko stavova da je reč o „prilagodavanju“ finansijskih tržišta privrednim fundamentima, do upozorenja da je svetska recesija, praćena deflacijom, odmah iza ugla. Ova poslednja mišljenja potkrepljuju se i uverenjem da je najveći trenutni uzrok krize pad globalne tražnje (ako stanovništvo ne troši, ne troše ni kompanije, smanjuju proizvodnju jer njihovu robu nema ko da kupi...).

Na drugoj strani su finansijski potresi naveli mnoge zemlje da odustaju od slobodnog kretanja kapitala i uvode razne vrste ograničenja i kontrole. Malezija je ukinula spoljnu konvertibilnost svoje valute, a Hongkong - koji se zasad odbranio od napada špekulanata samo zahvaljujući deviznim rezervama od oko 100 milijardi dolara, uz kineskih 140 milijardi - uvodi ograničenja u špekulativnoj trgovini hartijama od vrednosti koje se ne poseduju (short positions). U Rusiji se govori o uvođenju „ekonomske diktature“.

je da se može desiti da bolovanje premijera traje **duže od sedam prvobitno planiranih dana**. Vlada nastavlja normalno da radi, dodao je Ostand.

INTERVJU

Baš mi je žao

EVROPLJANIN: Zakasnili ste u Niš na dvodnevne pripreme pred meč sa Švajcarskom. Tačnije, pojavili ste se na dan utakmice. Zašto?

Ognjenović: Ceo problem nastao je zbog toga što je organizacija zatajila. Mi, mislim na Jevrića, Lazetića i sebe, koji smo u utorak imali obaveze u Kupu Jugoslavije, bili smo spremni da otputujemo u Niš, ali po nas niko nije došao. Lično mi je veoma žao što je nastao ovaj problem i nadam se da se ništa slično neće ponoviti. Smatram da i selektor Živadinović zna o čemu je reč.

EVROPLJANIN: Počele su kvalifikacije za Prvenstvo Evrope, a Jugoslavija igra protiv Hrvatske. Šta očekujete od tih susreta, naročito od revanša u Zagrebu 10. oktobra sledeće godine?

Ognjenović: Uopšteno govoreći, šanse su 50 prema 50. Hrvati imaju dobru reprezentaciju, u poletu su, naročito posle osvojenog 3. mesta na Svetskom prvenstvu. Ali to nije nikakva prednost. Uveren sam čak da Jugoslavija ima bolji tim, a to moramo dokazati. U takve utakmice mora se ući „hladne glave“, krajnje racionalno i sportski motivisano. Pobeđiće ko bude bolji i koncentrisaniji u tim momentima. Zagreb? Pa meni je svejedno gde igram, ne pitam da li je to Hr-

vatska ili, recimo, Turska.

EVROPLJANIN: I posle Francuske među „plavi-ma“ je ostalo dosta starijih igrača, predvođenih kapitenom Draganom Stojkovićem. Smatrate li da oni to zaslužuju zbog trenutne forme ili su u pitanju „stare zasluge“?

Ognjenović: To je pitanje za selektora Živadinovića i njih same. Verujte, oni najbolje znaju kako se osećaju, a selektor zna ono šta hoće. Usaglašavanjem tih činilaca dobiće se najbolje rešenje.

EVROPLJANIN: U čemu je razlika između prethodnog selektora Slobodana Santrača i aktuelnog Milana Živadinovića?

Ognjenović: Ne vidim baš neku razliku. Tako je bar trenutno, ne znam šta nas očekuje u budućnosti. Svako ima svoja razmišljanja i njih se pridržava, ali, ponavljam, trenutno nema većih promena.

EVROPLJANIN: Koga biste želeli, kada biste bili u situaciji da birate, za trenera Crvene zvezde, a koga za selektora Jugoslavije?

Ognjenović: Nemam nikakvih primedbi na sadašnjeg trenera Zvezde i lično bih voleo da Milorad Kosanović što duže ostane. O imenu selektora ne mogu puno da razmišljam. Naravno, najbolji je onaj koji je trenutno na funkciji, i ja isto tako mislim.

Perica Ognjenović, kapiten Crvene Zvezde

TENDENCIOMETAR

Adem Demaći	↓	Želeo mesto prvog pregovarača, posle Klečke najviše želi da izbegne zatvor
Vladimir Žirinovski	↖	Da je bio na Klintonovom mestu oženio bi sekretaricu. I tako nekoliko puta
Milan Živadinović	↓	Najgore mu se već dogodilo. U novinama se pojavio naslov: Igrali kao kod Santrača
Vlade Divac	↑	U pravo vreme otišao u Italiju. Da mu je slepo crevo puklo ovde, pored imena bi imao trajni znak „na dole“

MOSKVA: Posle raspada SSSR kraće se živi

BOGATSTVO I ZDRAVLJE

Amerikanci su poznati po tome što se ne uzbuđuju oko razlika u prihodima ili bogatstvu; međutim, u poslednje vreme su prevazišli sami sebe. Od sedamdesetih, gotovo svi prihodi odlaze na najprofitabilnijih 20 odsto domaćinstava stvarajući nejednakost veću od one koja je postojala tokom tridesetih, kao i od bilo koje druge u razvijenim zemljama. Bil Gejts je, recimo, bogatiji od polovine Amerikanaca zajedno.

Istraživači u USA, Kanadi i Britaniji pronašli su dokaze kako su društva sa više nejednakosti nezdrava - ne samo u moralnom već i u medicinskom pogledu, i to ne samo u odnosu na siromašne (kako bi svi pretpostavili) već i u odnosu na najveći deo populacije.

Ljudi koji žive u zemljama gde su razlike u prihodima neubičajeno velike (kao u Americi) imaju veće šanse da dobiju neku hroničnu bolest i da ne stignu do duboke starosti, nego ljudi koji žive u državi gde razlike nisu tolike (Švedska, na primer).

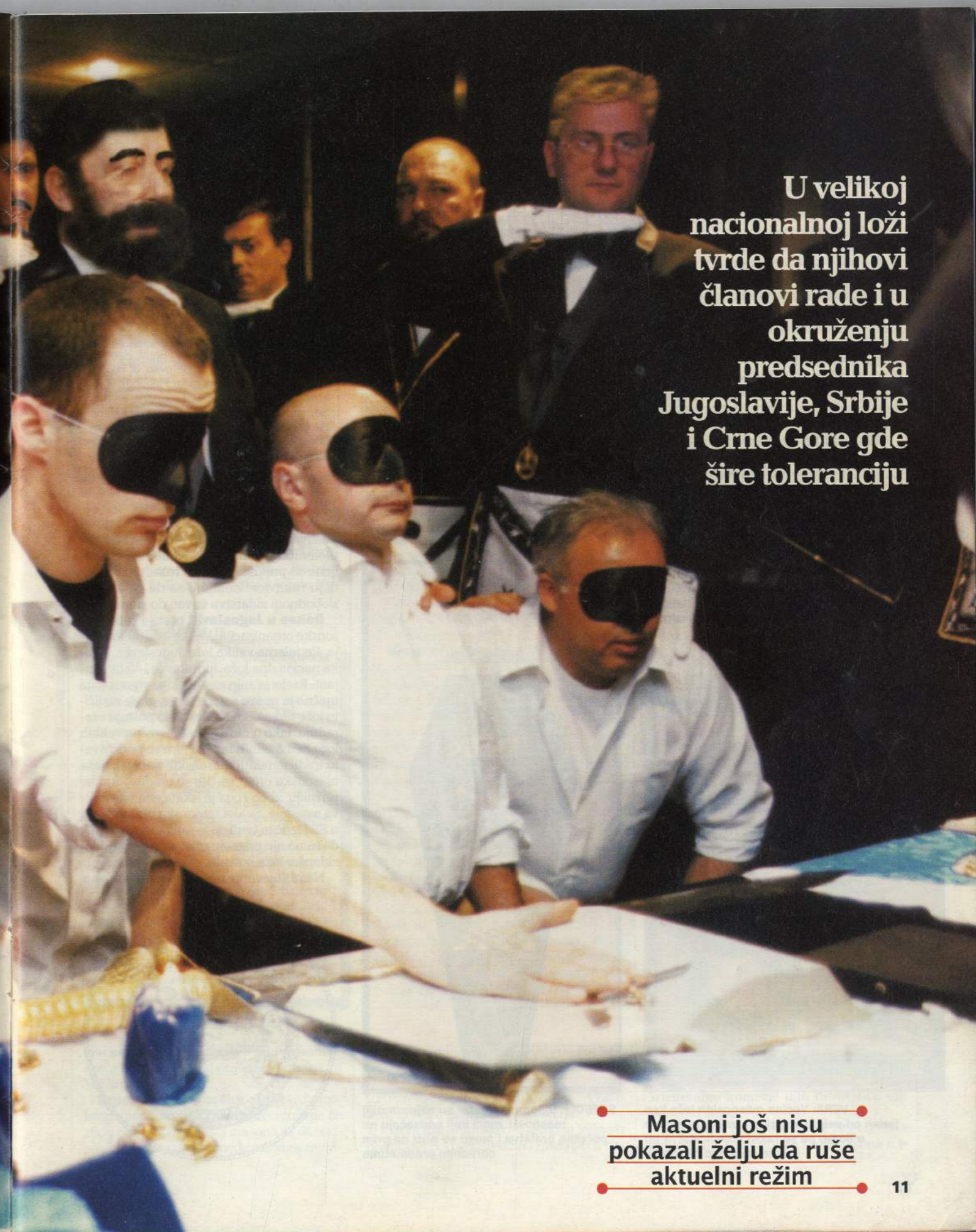
Najveći porast u dužini života civilnog stanovništva napravljen je između dva svetska rata, a ovaj period je pratilo dramatično smanjenje prihoda, kao i snažna nacionalna reakcija protiv klasnih razlika.

Japanci, koji su poznati po relativno malim razlikama između radnika i poslodavaca, žive najduže. Japanci, koji puše dvostruko više od Amerikanaca, ne samo da žive duže nego i manje obolevaju od raka pluća.

U Istočnoj Evropi, kad je reč o narodima bivšeg SSSR gde je poslednja decenija donela ogromno ekonomsko blagostanje manjini i osiromašenje većini, dužina života se skraćuje, što je fenomen nezabeležen u XX veku.

TAJNA DRUŠTVA

MIHAJLOVIĆ, BOŽIĆ, DB I OSTALI SRPSKI MASONI

U velikoj nacionalnoj loži tvrde da njihovi članovi rade i u okruženju predsednika Jugoslavije, Srbije i Crne Gore gde šire toleranciju

Masoni još nisu pokazali želju da ruše aktuelni režim

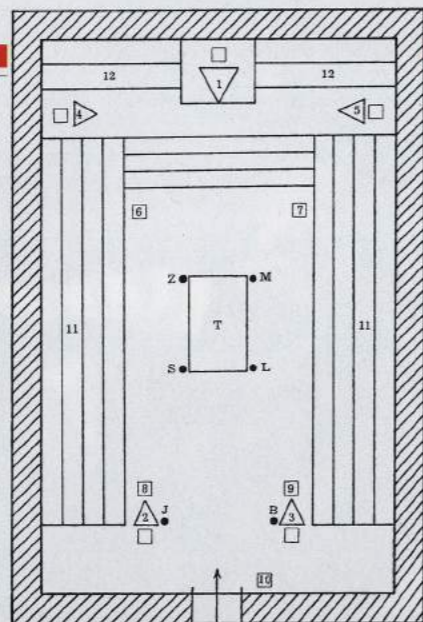
Godina je 5998. Prostorija s ljudskim skeletom, lobanjom i pešćanim satom poslednje je što ćete videti pre nego što vam stave povez preko očiju i uvedu vas unutra. Košulja vam je strgnuta s levog ramena, leva nogavica zavrnutu do kolena. Dovode vas do vrata i kucate...

Kada najzad ugledate svetlost - a prethodno ste s povezom preko očiju obavili „trostruko putovanje“ kroz hram i položili zakletvu čutanja pred majstorom - ispred vas će stajati muškarci u smokinzi, s belim rukavicama, tamnim leptir-mašnama i keceljama. Stoje u bratskom lancu, a vrhovi njihovih mačeva prislonjeni su na vaše grudi. Jasno vam je da ste stigli do prvog stepena novog sveta i da o tome nikome ne smete govoriti. Postali ste mason.

Više od 280 godina obredna primanja najuticajnijih i najuglednijih pripadnika ljudskog društva u masoneriju odvijaju se u strogoj tajnosti, i to na način kako su to činili osnivači slobodnog zidarstva. Otkada su Andersonovom konstitucijom (1723. godine - po masonskom kalendaru 5723), ustanovljena načela Jovanovskog sistema masonerije, svi se masoni pridržavaju tradicionalnih načela ponašanja, oblačenja i učenja. Prisustvuju ceremonijama krećući se u smeru kazaljke na satu, u hramovima šetaju oko radnog tepiha u

VERA: Većina masonskih loža kao jedan od uslova za prijem traži i verovanje u boga, pa se i novi član bratstva pri prijemu zaklinje na Bibliju

RASPORED U HRAMU:

- 1. Veliki majstor, 2. Prvi nadzornik, 3. Drugi nadzornik, 4. Besednik, 5. Sekretar, 6. Ispovednik, 7. Rizničar, 8. Milosrdnik, 9. Obrednik, 10. Dvernik, 11. Ostala braća, 12. Mesta za goste, T - Radni tepih, M,S,L - Plameni stubovi, Z - Zastava, J,B - Stubovi

SIMBOLI: Uglomer i šestar su najpoznatiji masonski znaci koji podsećaju na početke bratstva i mogu se naći na svim obrednim predmetima

MASONI / POZNATI

Masoni su bili brojni kraljevi i carevi (engleski Edvard VII, Edvard VIII, Džordž VI, Fridrih Vilhem I, Vilhem II, ruski Petar Veliki, Pavle I, Aleksandar I, švedski Frederik, norveški Hakon VII, grčki Đorđe I...); istaknuti državnici i političari (Džordž Vašington, Mari-Žozef Lafajet, Manuel Fonseka, Hoze Antonio Paez, Đuzepe Garibaldi, Bendžamin Franklin, Vinston Čerčil, Lojd Džordž, Gi Mole, Pjer-Mandes Frans...); naučnici, pisci, muzičari (Isak Njutn, Frensis Bekon, Žan-Žak Ruso, Šarl Monteskje, Tomas Eliot, Mark Tven, Oskar Vajld, A. S. Puškin, Viktor Igo, I. S. Turgenjev, M. Gorki, Lajoš Košut, Bertold Breh, Herman Hese, V. A. Mocart, L. V. Betoven, J. Hajdn, F. List, J. V. Gete, Aleksandar Fleming); vojskovođe (Napoleon I, Franš d'Epere, Fredrik Šerman, Džordž Maršal...). Vilijam Bil Klinton bio je član reda De Mole (masonskog podmlatka), a o njegovoj trenutnoj pripadnosti nema podataka.

pravcu kretanja Sunca. Sede mirno i disciplinovano, s članovima oslonjenim na natkolenicu jer im pri radovima nije dozvoljeno da prekrštaju noge i ruke, niti da skidaju rukavice. Zaklinju se da će tajnu o slobodnom zidarstvu čuvati do smrti.

Danas u Jugoslaviji postoje četiri masonske organizacije: Velika loža Jugoslavija, Regularna velika loža Jugoslavija, Velika nacionalna loža Jugoslavija i Veliki orijent. Raslojavanje masonskih organizacija tipično je za sve zemlje sveta, ali se različite lože uglavnom međusobno poštuju i saraduju. Iako u radu jugoslovenskih velikih loža nema bitnih razlika (sve se pridržavaju tradicionalnih masonskih načela), naše masonske organizacije se međusobno ne priznaju, zbog čega je isključena bilo kakva saradnja. Svaka masonska organizacija u SRJ izričito tvrdi da je samo ona „prava“, da samo nju priznaju relevantne slobodnozidarske lože iz sveta.

Na raslojavanje naše masonerije tokom

CENA: Oprema koju masoni nose pri ritualima kupuje se u specijalizovanim prodavnicama u inostranstvu, a cena joj dostiže i dve hiljade maraka

osam godina postojanja, osim međuljudskih nesporazuma, uticale su i slobodnozidarske organizacije iz sveta. Kada god se nezadovoljna ili suspendovana grupa masona odvajala od matične jugoslovenske lože, ekspresno bi je priznala neka masonska organizacija iz Evrope. Ostatak Velike lože „Jugoslavija“ danas saraduje s Ujedinjenom velikom ložom Engleske; Regularna loža s Ujedinjenom velikom ložom Ne-

MASONI / ISTORIJA

Masonerija je s radom zvanično otpočela 24. juna 1717. godine u Londonu na Dan Jovana Krstitelja, ujedinjavanjem četiriju londonskih masonskih loža i stvaranjem Velike lože Engleske. Taj datum se i danas uzima kao početak duhovnog zidarstva.

Pet godina kasnije na podsticaj vojvode Montegjua, sveštenik Džems Anderson dobio je zadatak da načini „Knjigu konstitucije“ o dužnostima i pravilima ponašanja svakog slobodnog zidara. Ove „stare dužnosti“ i danas čine sadržaj važećeg osnovnog ustava bratstva koji obavezuje članstvo na toleranciju i poštovanje svih koji drugačije misle i u isto vreme ga poziva da bude „poslušan po moralnom zakonu“.

Odmah po osnivanju Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca osnovana je velika loža Jugoslavije koja je radila do avgusta 1940. godine kada je njen rad obustavljen, odnosno uspravljena je. Naša Velika loža radila je po škotskom sistemu (jovanovska masonerija), čega se pridržavaju i današnje lože u SRJ.

mačke; Nacionalna loža s Velikom francuskom ložom, a Veliki orijent s francuskim Velikim orijentom.

Srpska i crnogorska vlast u Jugoslaviji nijednom nisu izrazile uverenje da će zbog povezanosti naših masona sa slobodnozidarima u svetu međunarodna zajed-

EVROPLJANIN: Da li kao prvi veliki majstor obnovljene masonerije u SRJ snosite deo krivice zbog toga što se masonerija godinama raslojava?

Nenezić: Bilo je veoma teško stvarati masoneriju 1990. godine i raditi po masonskim principima u zemlji u kojoj se sve raspadalo, gde je moralni kodeks prethodnog režima pucao, a recidivi tog sistema još postoje. Radeći ovih godina pridržavao sam se načela Andersonove konstitucije, a one koji nisu radili po njima morao sam suspendovati. Posle su oni pravili svoje lože, jer su valjda želeli da budu veliki majstori. Ne treba zaboraviti da je podela u masoneriji tipična za sve zemlje. Da nije tako, masonerija bi bila glava sveta.

EVROPLJANIN: Koliko masonskih loža postoji u SRJ i da li će tako veliki broj ugroziti masoneriju?

Nenezić: Jedina velika loža iz SRJ koja je priznata u svetu jeste Velika loža „Jugoslavija“ čiji sam ja veliki majstor i ona se sigurno neće ugasiti. Uostalom, 60 mojih ljudi nedavno je primljeno u Ujedinjenu veliku ložu Engleske. Svi ostali su se ogrešili o principe masonerije i oni su za mene običan svet, nikako masoni. Postoji nekakva Regularna loža, koju su organizovali masoni koji su davno isključeni iz masonske organizacije i sada predstavljaju najobičniju volontersku nemačku agenturu. Velika nacionalna loža u kojoj su ljudi koje sam takođe suspendovao, nešto „petlja“ s Francuzima, ali ni tu Veliku ložu Francuske nigde ne priznaju. Za Veliki orijent je bolje da me ne pitate. Znam sva imena, tamo su članovi JUL, ali ne želim da vam pričam o tome da vas ne bi zgazio automobil. Uostalom, dovoljno je ono ubistvo u restoranu Mama mia.

EVROPLJANIN: Da li je ova vlast smetala

nica bolje tretirati SRJ. Jugoslovenski masoni nikada zvanično nisu zamoljeni da nešto izdejstvuju za sopstvenu zemlju iako su u vreme sankcija imali susrete na visokom nivou u evropskim zemljama. Velika loža Jugoslavije samo je jednom predložila rukovodstvu SRJ (pred prvu ha-

INTERVJU

Veliki majstor

Zoran Nenezić: I predsednik Milošević je rekao - „Ovi ne rade protiv nas“

razvoju masonerije i da li ste imali probleme?

Nenezić: Niko me nikada nije hapsio zato što sam mason, a zbog toga što mi otvaraju pisma i prisluškuju telefon, nemam neprijatnosti, jer ne radim ništa nečasno. Stalo mi je do interesa države. Uostalom, i predsednik Milošević je prilikom našeg susreta, kada sam tražio registraciju, rekao: „Ovi ne rade protiv nas“. Borisav Jović je taj susret drugačije predstavio u svojoj knjizi, zapravo, slagao je, jer susretu nije ni prisustvovao.

EVROPLJANIN: Koje su profesije najzastupljenije u vašoj loži i šta običan narod može imati od postojanja masonerije?

Nenezić: Političara nema jer je ovo prelazno vreme i ne želimo strančarenje, a razgovori o politici i religiji strogo su zabranjeni u loži. Ima najviše inteligencije, nema radnika, ali ne dominira nijedan sloj. Masoni dolaze odasvud, a najviše je ljudi srednjih godina, od 45 pa naviše. Što je više masona, biće više časnih i kvalitetnih ljudi. Da je ova država imala sluha za to da je masoni zvanično zastupaju u svetu, jer smo putujući po svetu primani na najvišim mestima, sigurno je da bi bilo pravih investicija od braće iz drugih zemalja. Ovakvo, osim humanitarnog rada, svaki mason radi za dobrobit države na svom radnom mestu.

EVROPLJANIN: Koliko daleko braća idu u svojoj podršci i da li ima korupcije u masoneriji?

Nenezić: Postulat o pomaganju među braćom je precizan: pomozite ne škodeti sebi i ne učestvujući u krivičnim delima. Ali ni masoni nisu nadljudi: mnogi se teško odvikavaju od navika iz profanog života, ali sam ja braću koja su napravila prestup suspendovao dok se sve ne ispita.

šku konferenciju) da u našoj delegaciji bude prof. dr Andrija Gams. Ovu ponudu država je ignorisala iako su od 12 članova Trilateralne komisije njih devetorica bili slobodni zidari.

Slobodan Milošević je još 1990. godine bio upoznat s početkom rada masona u ▶

Jugoslaviji dozvolivši im (nakon susreta sa velikim majstorom) da se registruju kao grupa građana. Borislav Jović je u svojoj knjizi „Poslednji dani SFRJ“ pomenuo da su masoni 22. marta 1990. godine obećali

MASONI / RASCEP

Mart 1990 - Zorana Nenezića sa dvadesetak Jugoslovena inicirala je u masonu Velika loža Francuske u Budimpešti. Postignut dogovor da Francuzi 23. juna obнове rad Lože „Jugoslavija“ u Beogradu. Naši masoni dobili 100.000 franaka i osnovnu opremu za rad.

Jun 1990 - Nenezić iznenada saznaje da Francusku ložu niko ne priznaje i poziva Ujedinjenu veliku ložu Nemačke da „unese svetlost“. I francuski i nemački masoni stižu 23. juna u Beograd. Nenezić pada u nesvest na skupu u Centru „Sava“. Nemcima je dopušten ulazak u salu, a Francuzi odlaze u hotel verujući da se sve odlaže. Nemci prihvataju da ponovo iniciraju već inicirane masone. U masoneriju ponovo primaju i Nenezića, koji Francuzima u Pariz šalje faks i otkazuje članstvo svih naših masona koji su bili u Budimpešti. Istog dana postaje veliki majstor reaktivirane VL „Jugoslavija“

Jul 1990 - U Ministarstvu pravde registrovano udruženje građana pod nazivom Velika loža „Jugoslavija“ i zakonski ozvaničen rad YU masonerije

Septembar 1992 - Prvi raskol: suspendovani masoni Dragan Tanasić i Slobodan Perović

Mart 1993 - U Riminiju „otcepljena“ braća uz podršku UVL Nemačke održavaju skupštinu kao VL „Jugoslavija“. U Italiji održali radove zbog „pretnji“ bivše braće. Za velikog majstora izabran Dragan Tanasić

Jun 1993 - Masoni s Tanasićem registrovali u ministarstvu Regularnu veliku ložu „Jugoslavija“

Septembar 1996 - Veliki majstor Nenezić po sopstvenoj tvrdnji uzima odmor od godinu dana. U VLJ, međutim, otkriveni dokazi o mahinacijama i pokrenut disciplinski postupak protiv njega. Starešina lože postao zamenik velikog majstora Milan Lajhner

Jun 1997 - Nenezić smenjen na godišnjoj skupštini VLJ. Zadržava pečate i celokupnu dokumentaciju lože

Septembar 1997 - U poslednjem trenutku za preregistraciju udruženja građana koji je država propisala, najveći deo VLJ donosi odluku da se registruje kao Velika nacionalna loža „Jugoslavija“

Oktober 1997 - VNLJ obnavlja saradnju s Velikom ložom Francuske, s kojom su naši masoni 90. započeli da obnavljaju masoneriju. Nekoliko jugoslovenskih masona ulazi u Vrhovni savet francuske lože

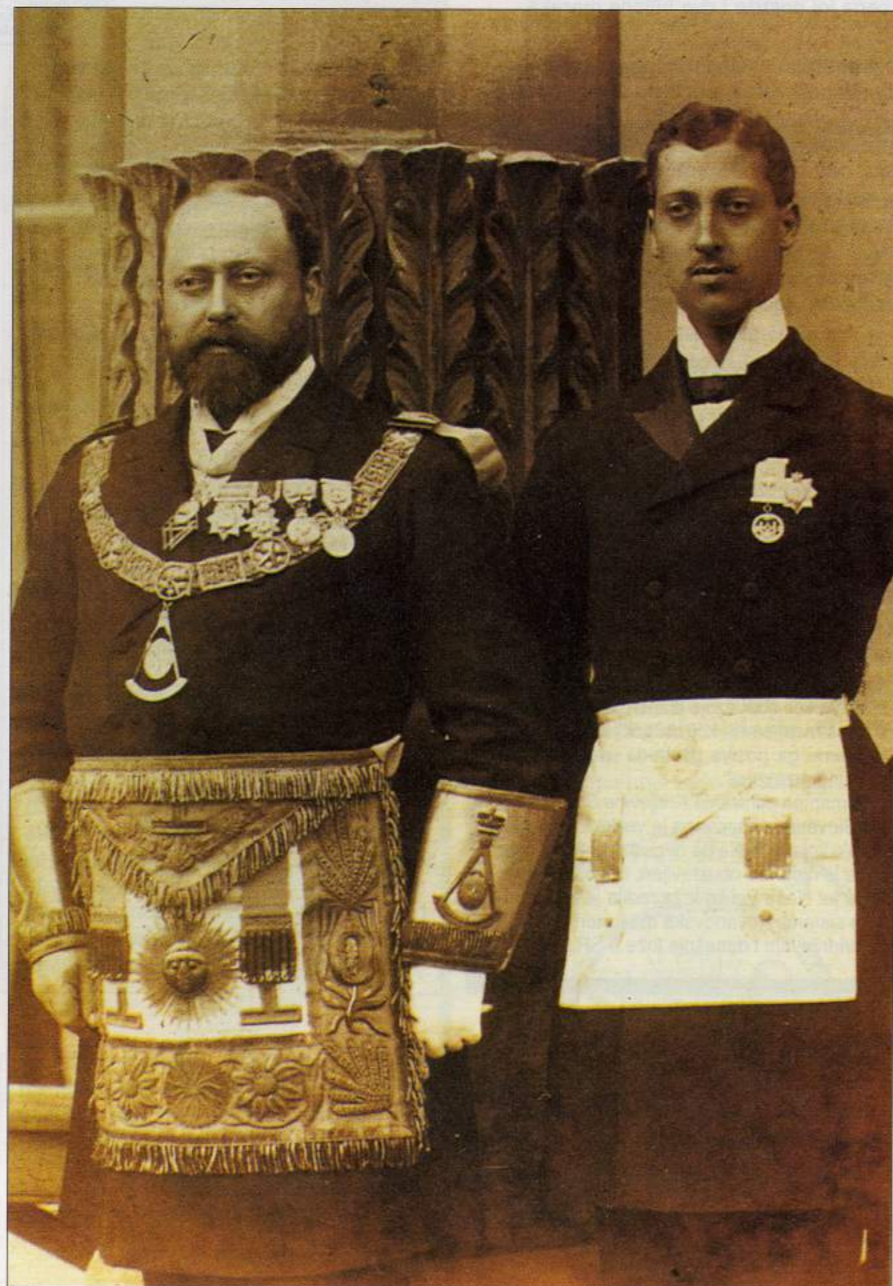
1998 - Nenezić tvrdi da je on ponovo izabran za velikog majstora Velike lože „Jugoslavija“ i da ona postoji i po zakonu, jer ju je pre-registrovao. Počinje da saraduje s Velikom ložom Engleske, gde šalje svojih 60 ljudi na inicijaciju. Kaže da on nije ponovo iniciran u Engleskoj, već da će se o „tome dogovoriti Engleska i Nemačka loža“

Miloševiću znatna finansijska sredstva za Srbiju, jer „braća iz sveta, među kojima su Džordž Buš i ostali uticajni ljudi današnjice, neće odbiti pomoć“. Nakon tog susreta, s Velikom ložom „Jugoslavija“ niko iz vladajuće nomenklature nije kontaktirao.

Masoni su i pored toga što ih je država ignorisala u vreme godina previranja i raspada SFRJ, u kontaktima s braćom u svetu pokušali da rasvetle dramatične događaje političkih zbivanja u Jugoslaviji. U SAD su naši masoni razgovarali s velikim brojem američkih kongresmena i senatora (slobodnih zidara), a 1991. godine predsedniku Džordžu Bušu uputili su pismo u kome su predložili da Zapad pomogne da

MOĆ: Džordž Vašington i princ od Velsa samo su deo čitave armije masona koja je upravljala svetom

MASONI / REGULARNA VELIKA LOŽA

Članovi Regularne velike lože „Jugoslavija“ tvrde da su jedina masonska organizacija u SRJ koju priznaju sve relevantne organizacije u svetu. U godišnjem almanahu (adresaru) svetskih masonskih organizacija zaista se nalazi ime ove lože, koja saraduje s UVL Nemačke.

Od lože „Jugoslavija“ otepcila se zbog potpunog odstupanja od masonskih načela i malverzacija velikog majstora Nenezića. Tvrdi da ona nikada nije osudila agresiju srpske vojske nad Hrvatima i muslimanima, već da im to „poturaju“ bivša braća. Skupštinu lože formirala je čak u Italiji, zbog, kako tvrdi, svakodnevnih pretnji članova VL „Jugoslavija“ 1992. godine.

Za razliku od ostalih masonskih loža, regula-

ri smatraju da je režim u Jugoslaviji i te kako radio na obezvređivanju svake normalne organizacije, s ciljem da uništi svaku internacionalnu instituciju, pa tako i jugoslovenske masone, ubacujući među njih režimske ljude.

Na pitanje „Evropljanina“ zbog čega su u ložu primali političare i da li time pokazuju da žele da svrgnu aktuelni režim, u Regularnoj loži tvrde da ta „braća u vreme prijema nisu pokazivala lice koje pokazuju danas i da se čak sami više ne pojavljuju na radovima“. Ti političari ipak nisu isključeni iz RVLJ, jer kako je napomenuo jedan od naših sagovornika, „u kojoj bi to zemlji masoni isključili gradonačelnika glavnog grada iz svojih redova“.

PRIZNANJE: U godišnjem almanahu svetskih masonskih organizacija, od naših loža može se naći samo ime Regularne velike lože „Jugoslavija“

se promene u Jugoslaviji odigraju što mirnije. Predložili su Bušu da podrži „demokratske i nekomunističke pokrete u Srbiji“ i da prestane da se zavarava o stvarnoj prirodi vlada svih jugoslovenskih republika.

Nije, naravno, nikakva tajna da su naši masoni dobijali i novac od loža s kojima su saradivali, što je u godinama inflacije uticalo na to da pripadnici „moralnog bratstva“ počnu s prvim međusobnim optužbama. Iako nikad nijedan zvaničan dokument ili priznanica o proneveri novca u masonskim ložama nije dospelo u javnost, sumnje da su pojedinci profitirali od rada u masoneriji potkrepljuje i podatak da u nekim ložama i danas traju interni istražni postupci o „poslovanju“ neke braće.

U masonskim ložama koje rade u SRJ zabranjen je razgovor o religiji i politici, jer se poštuje Andersonova konstitucija. Masoni poštuju i važeće državne zakone i trude se da „svojim radom doprinesu blagostanju sopstvene zemlje“. Kada govore o ciljevima svojih organizacija, ►

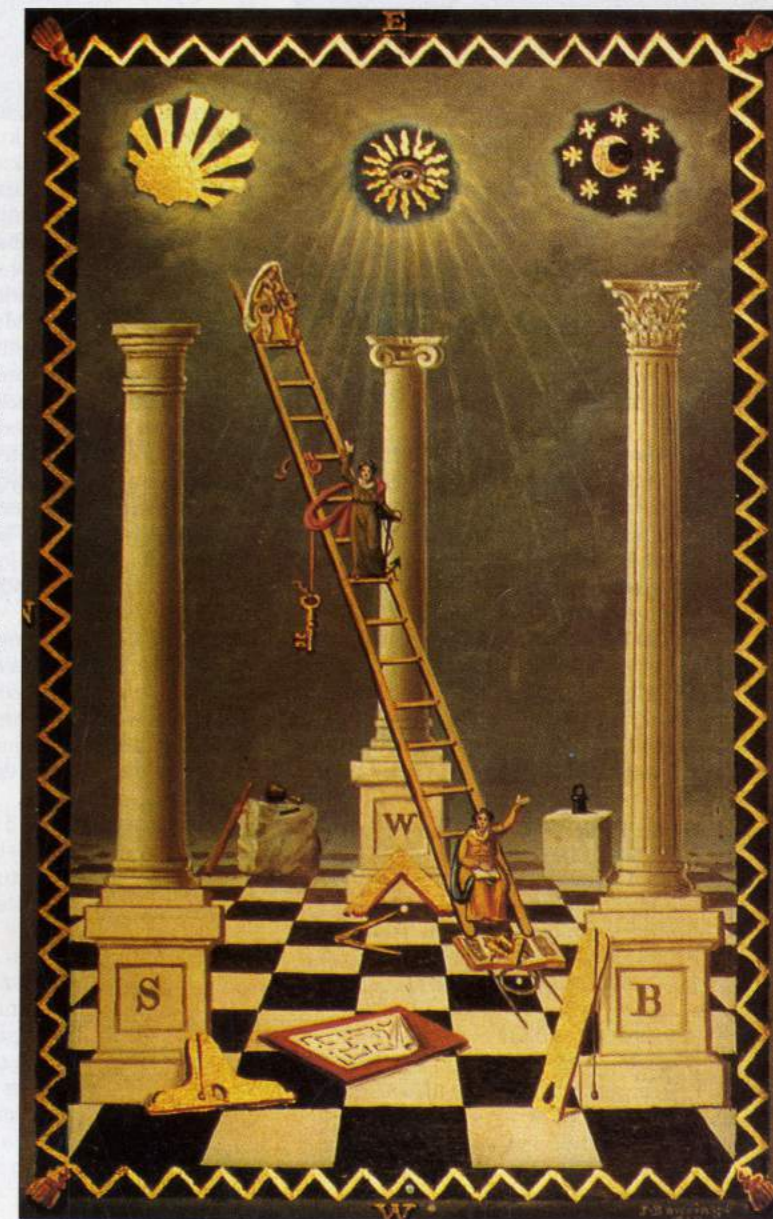
MASONI / SRBI

U drugoj polovini XVIII veka u masonske lože ulaze prvi Srbi, među kojima arhiepiskop Stefan Stratimirović, novosadski vladika Josif Jovanović Šakabenta, književnik Dositej Obradović, kasnije i vođe Prvog srpskog ustanka Petar Ičko, Janko Katić. U istorijskoj literaturi pominje se i masonstvo Petra II Petrovića Njegoša, Aleksandra Karađorđevića, kneza Mihaila Obrenovića, Stevana Mokranjca, pukovnika Živojina Mišića, Stevana Sremca, Petra I Karađorđevića, Nikolaja Velimirovića, Đorđa Vajferta.

U svakoj vladi Kraljevine SHS bilo je mnogo ministara masona.

U istoriji jugoslovenske masonerije bilo je i incidenata koji su doprili do javnosti. Najpoznatiji je bio slučaj nobelovca Ive Andrića, koji je isključen iz masonskog saveza zato što je preteo ženu književniku i masonu Gustavu Krklecu.

CEREMONIJA:
Više od 280 godina masonski rituali su nepromenjeni. Masoni se kreću u smeru kazaljke na satu, oko radnog tepiha šetaju u pravcu kretanja Sunca, sede sa dlanovima oslonjenim na natkolenicu...

uglavnom ističu da je najvažnije da masonerija izgradi više kvalitetnih ljudi koji će svojom tolerancijom, smernošću i poštenim radom oplemeniti ovu zemlju. Maso-

ZNACI:
U profanom životu masoni se služe predmetima sa masonskim simbolima

INTERVJU

Put ka ujedinjenju

Milan Lajhner: Ako mason postane predsednik, svi ćemo mu se staviti na raspolaganje

EVROPLJANIN: Koliko masonskih organizacija priznaje vaša loža, ili ste i vi ubeđeni da ste jedina prava masonska organizacija u SRJ?

Lajhner: Konkretno priznajemo sve prave i časne ljude i u Regularnoj loži, jer rade po masonskim principima i saraduju s Ujedinjenom velikom ložom Nemačke. Braća su i oni Jugosloveni koje je prvi put u Londonu primila Ujedinjena velike lože Engleske. Masoni su i pripadnici Velikog orijenta. Delovanje časnih ljudi može samo da bude dobro za naš narod, uveren sam da ćemo se svi mi jednom ujedinjiti, kao što se desilo u mnogim zemljama gde se masonerija raslojavala.

EVROPLJANIN: Jeste li prekršili pravilo kada ste okrenuli leđa nemačkoj loži i počeli da saradujete s Velikom ložom Francuske, koju po nekima ne priznaje niko u svetu?

Lajhner: Velika loža Francuske bila je začetnik obnavljanja masonerije u Jugoslaviji 1990. godine. Ova velika loža ima više od 68.000 članova raspoređenih u 650 loža. Posredstvom Francuza ponovo smo uspostavili vezu s masonskim organizacijama u celom svetu.

EVROPLJANIN: Zbog čega širite masoneriju u Jugoslaviji?

Lajhner: To ovoj zemlji može samo dobro da donese, da bude više razumnih i tolerantnih ljudi, koji će dobrim delima doprineti blagostanju sopstvene zemlje. Nadam se da će jednom na ovom prostoru biti 10.000 masona. Amerika je masonska zemlja, kao i Francuska i Engleska, i to nikome ne smeta, jer su svi ugledni ljudi, predsednici država - masoni.

EVROPLJANIN: Znači li to da vaša masonska organizacija sprema masona da vodi Jugoslaviju?

Lajhner: U našoj loži nema lidera političkih stranaka zato što ih još nijedan mason nije preporučio kao kvalite-

ne ličnosti i sumnjam da bi bilo koji od njih mogao da bude izbalotiran za prijem. Imamo mnogo članova koji operativno pripremaju određene stvari po strankama i nama nije cilj da imamo kontrolu, već da masoni pokušaju da opelelene političke stranke. Naši se ljudi u parlamentima ne gadjaju časama i ne psuju, već uljudno razgovaraju o problemima iako su iz različitih političkih stranaka. Voleli bismo da takva tolerancija vlada u svim institucijama naše zemlje. Možemo da budemo zadovoljni ili nezadovoljni trenutnom politikom našeg predsednika, ali ga poštuemo jer ga je narod birao. Ako sutra mason postane predsednik, sigurno ćemo mu se svi staviti na raspolaganje, ali da nekog strategijski priprema- mo za to mesto, o tome nema govora.

EVROPLJANIN: Koje su kategorije ljudi zastupljene kod vas, to jest, ima li vaša masonska organizacija određene interese kada prima masona?

Lajhner: Jedino zbog toga postoji odbor za strategiju, sastavljen od tri člana. Trudimo se da za braću izaberemo najkvalitetnije ljude širom Srbije i Crne Gore, bilo da su lekari, profesori, glumci, da rade u MUP, Državnoj bezbednosti ili su majori u vojsci.

EVROPLJANIN: Primete li u masoneriju ljude koje u loži ne bi želeli da vide svi masoni i može li se eventualni prijem takvih ljudi svrstati u protectid varijantu masona?

Lajhner: Imamo protectid lože zbog ljudi koji su javne ličnosti i koji bi u daljem radu bili opterećeni ako bi veliki broj ljudi saznao da pripadaju masonskoj organizaciji. Oni se u masoneriju pri- maju po istom ritualu i uz identičnu pro- veru biografije kao i ostali masoni. Jedi- na je razlika u tome što za njihovo maso- nstvo može da zna samo sedam majsto- ra naše lože.

ni još nijednom nisu pokazali želju da ruše aktuelni režim, osim što su se u vreme demonstracija prvi put javno oglasili (Velika loža „Jugoslavija“) uputivši zahtev srpskoj vlasti da prizna rezultate lokalnih izbora. Sadržaj zahteva preneli su nezavisni mediji, ali i veliki broj svetskih novinskih agencija, što je aktualizovalo priču da su lideri opozicije masoni.

Povezivanje opozicionih političara s jugoslovenskom masonerijom bila je „omiljena“ tema velikog broja novinskih tekstova, još pre pet godina. „Masonom“, je prvo prozvan Vuk Drašković, predsednik Srpskog pokreta obnove, koji je navodno pušten iz zatvora (nakon devetomartovskih demonstracija 1991) tek nakon intervencije francuskih masona. I ostali lideri opozicionih stranaka svrstani su, u velikom broju novinskih tekstova, u pripadnike bratstva, koji će uz pomoć svetskih maso- na „srušiti socijaliste i oporaviti privredu zemlje investicijama iz inostranstva“.

Još veću pažnju izazivalo je pominjanje imena „materijalno dobrostojećih“ - Milana Panića i braće Karčić i u to vreme aktuelnih ratnika Kapetana Dragana i Željka Ražnatovića Arkana. Masonom je prozvan i Radmilo Bogdanović dok je bio čelnik MUP. Nijedno ime koje se spominjalo u medijima ne nalazi se na spisku masons-

MASONI / OPREMA

Oprema koju masoni nose na ritualima može se kupiti u specijalizovanim prodavnicama u inostranstvu, gde se naši masoni i snabde- vaju. Njena cena, u zavisnosti od stepena masona, dostiže i 2.000 nemačkih maraka, pa je naši masoni često dobijaju i kao pomoć od braće iz stranih loža.

U profanom životu, na ulici masoni nose prstenje, dugmad za košulje, igle za kravate - masonskim znacima kakvi su uglomer i šes- tar. To su najpoznatiji masonski znaci koji po- dsećaju na davne početke bratstva.

Veoma često masoni nose i značku u obli- ku cveta, koja se zove nezaboravak.

Slobodni zidari iz bilo koje zemlje sveta me- dusobno se prepoznaju prilikom rukovanja po specijalnom ritualnom stisku.

MASONI / ŽENE

Po Andersonovoj konstituciji, na koju se po- zivaju svi masonski sistemi, žene, bar forma- lno, ne mogu ulaziti u savez slobodnih zida- ra. Jedino je moguće, po konvenciji, da sup- ruge, sestre i kćerke slobodnih zidara prisus- tvujuju "sestrinskim večerama", na kojima se druže i okupljaju zajedno sa supruzima ma- sonima, ali se ove večere ne održavaju u hramu.

U istorijskoj literaturi ipak se pominju žene masoni, i to u Francuskoj (1730. godine). Že- ne iz vladajućih slojeva društva otvarale su društvene klubove sa strukturom sličnoj ma- sonskoj, pa im je dozvoljen pristup u "adeptiv- ne masonske lože", a Veliki orijent Francuske 1774. godine priznao je postojanje adeptiv- nih loža procenivši da su u duhu mason- ske Konstitucije. Ove lože su se raširile i van granica Francuske, naročito ih ima u Sjedi- njenim Američkim Državama.

Ženska loža u Jugoslaviji takođe postoji, ali još nije postala samostalnost, već naše ma- sonke putuju na radove u Pariz, gde rade u okviru *Grand loge Feminni de France*. Žens- ku masoneriju predvodi gospođa Vera Singer, a u loži su uglavnom supruge masona koje su opredeljene za humanitarni rad. Ženska jugo- slovenska loža mogla bi da dobije samostal- nost za dve godine, saznaje „Evropljanin“.

kih organizacija u Srbiji.

U svakoj političkoj stranci ipak ima masona. U ložama tvrde da to nisu istureni političari, ali se nalaze u rukovo- dstvu stranke kojoj pripadaju. Najčešće, to nisu imena poznata široj javnosti, ali ima i onih masona koji sede i u parlame-

ntima republičke i savezne skupštine.

U Velikoj nacionalnoj loži tvrde da nji- hovi članovi rade i u okruženju predse- dnačka Jugoslavije, Srbije i Crne Gore i da tu „šire toleranciju“. Aktuelni gradonačelnik Beograda Milan Božić postao je mason 12. maja 1994. godine kada je primljen u Re-

KONTINUITET:
Od 24. juna 1717. godine u masonskim ložama bili su brojni kraljevi i carevi, državnici, pisci, vojskovođe...

gularnu veliku ložu „Jugoslavija“. U istu masonsku organizaciju primljen je i pred- sednik Nove demokratije Dušan Mihajlo- vić 22. decembra 1994. godine, kao i pred- sednik Izvršnog odbora ND Vojislav Andri- rić. Mihajlović je pri prijemu u masoneriju imao probleme, jer je pri glasanju (balota- ži) dobio crnu kuglicu, zbog čega nije au- tomatski bio primljen, već se njegov status razmatrao nekoliko nedelja. Po informaci- jama iz Regularne lože, nijedan od pome- nute trojice političara masona ne pojavlju- je se na radovima duže od godinu dana, ali ih veliki majstor ove lože Novak Jauko- vić nije isključio.

Načelo Jovanovske masonerije (poštuju ga VLJ, RVLJ i VNLJ) da mason mora ve- rovati u Boga, to jest da nije dozvoljeno da bude ateista, moglo bi da iz redova maso- nerije diskvalifikuje članove nekih partijs- kih organizacija koji su bliži idejama ko- munizma. Pojava francuskog Velikog ori- jenta na teritoriji SRJ (organizacije koja je

INICIJACIJA:
Prilikom primanja u masonsku ložu kandidat mora da strgne košulju sa levog ramena i zasuče levu nogavicu. Zatim mu stavljaju povez preko očiju, a na kraju polaže i zakletvu čutanja

iz svog statuta izbacila obavezu verovanja u Boga), doprinela je tome da se spominju imena političara iz SPS i JUL.

Profesori univerziteta, pisci, ume- tnici, advokati, sudije, lekari, privredni- ci, novinari, sportisti... skup je ljudi razli- čitih zanimanja koji pripadaju savezu slobodnih zidara. U Velikoj nacionalnoj loži ne kriju da u svojim redovima imaju i majore i rukovodeću garnituru policije i državne bezbednosti. Među masonima nema mnogo radnika, prevladuje inte- lektualni sloj stanovništva, odnosno sre- dnja klasa.

Mit o prevelikoj moći naših masona i njihovom upravljanj našim životima goto- vo potpada u domen iluzije. Združeni broj svih masona u četiri masonske lože ne prelazi hiljadu ljudi. Ipak, ne zaboravite da je, u našem slučaju, to prilično važna hiljada. ■

JELENA KOSANIĆ

Privatna slabost uvek može da bude opasna za javni interes, jer oni koji su na visokim društvenim funkcijama nisu obični ljudi

[VESNA PEŠIĆ
PREDSEDNICA GRAĐANSKOG SAVEZA SRBIJE]

STAV: Vesna Pešić tvrdi da naši političari misle da im vlast i ne treba ako ne mogu da imaju ženu koju hoće

ONA I ON

Da li bi kod nas čitava nacija mogla da s pohlepnom radoznalošću i neotuđivim prvim viri u šlic svog predsednika - pitanje je koje je iskrslo pred mnogima kad su voajerski drhtali nad ishodom seksualno-političkog zapleta Klinton-Levinski. Munjeviti odgovor najčešće je ironičan smeh, jer ama baš niko ne može da zamisli da se planeta može zabavljati detaljima iz spavaće sobe Slobodana Miloševića. Valja se ipak setiti da se zavesama na prozoru te sobe poigrala upravo njegova supruga, razdraživi javnost zapisom u svom dnevniku koji je „Duga“ objavila sredinom leta 1995.

Tajanstvena priča o Njemu, koji je osvojio „veoma (!) važan položaj“, kulminaciju dostiže uvođenjem srpske Monike Levinski ili, sociološkim vokabularom rečeno, „vaninstitucionalne žene“. Analitički zahvat završava otvorenim pretnjom da će On izgubiti sve „kad mu bude prošla funkcija“.

Zavesa se spustila pre raspleta, a dr Marković se u istom (rasprodatom) broju „Duge“ okrenula važnijim stvarima kakva je osuda uređivačke politike koja hoće „da poruka bude u funkciji tiraža“ i koja stvara „ljudozdersku radoznalost“, kojom se „krvožednošću hijene vredi ljudske rane i bol“.

Nijedan segment privatnog života ne treba da bude osvetljen pred javnošću, a političar ne sme da bude talac vlastitih emocija i drama, niti žrtva anarhije u kojoj svako može da vam montira sliku, priču, intrigu

[ŽELJKO SIMIĆ
POTPREDSEDNIK GRADSKOG ODBORA SPS]

PROCENAT: Od 3.087 poziva SOS službi, samo jedan odsto odnosio se na ženske probleme na poslu i nevolje studentkinja

POTENTIA (MOĆ)
Gasi svetlo

Vlast je za privatnost, opozicija za otvorena vrata spavaće sobe

Naši političari i muškarci na visokim državnim funkcijama ponašaju se, čini se, besprekorno prema ženama koje su im podređene. Dok u dekadentnoj Americi sudovi vrve od postupaka protiv, do nijansi klasifikovanih seksualnih napasnika, statističari u beogradskim javnim tužilaštvima ne mogu da se sete niti jednog takvog slučaja.

„Od preko 3.000 poziva i oko 600 pravnih lekova u poslednje dve godine, nisam imala nijedan koji bi se odnosio na zloupotrebu položaja u smislu seksualne prinude“, kaže Olja Jovičić, advokat u Pravnom savetovalištu SOS telefona i centra za devojke.

Ni Vesna Stanojević, koordinator u službi SOS telefona za žene, ne pamti da se neka žena javila s takvim problemom. Prema njenim rečima, prošle godine bilo je 3.087 poziva, od kojih se samo jedan odsto odnosio na ženske probleme na poslu i nevolje studentkinja. Ni u jednom od tih 30 slučajeva, međutim, nije optužen neki političar.

Da li moć (latinski: potentia), i to politička, koja u sebe najčešće uključuje i ekonomsku, informativnu, kao i moć autoriteta, toliko frustrira seksualnost kreatora naših sudbina? Ili su zauzetiji važnim odlukama od dobro organizovanog Bila Klintona? Ili žene jednostavno ne traže pomoć zvaničnih institucija i sudova koji ni moćnike ne mogu da zaštite od, recimo, klevete i laži.

Politika i seks, preljubništvo i krivokletstvo, muškarac na položaju i podređena žena, zloupotreba moći i ucena moćnika - fenomen su koji se kristališu u trouglu ja-

Foto: M. Petrović, P. Mitić, AP

NOVA LJUBAV

ŽELJKO SIMIĆ

Ne opravdavam preljubu pošto osećam odbojnost prema svakoj vrsti dvostrukosti u nečijem životu. Valja, međutim, pravit jednu bitnu razliku. Ako čovek preljubom počinje neku novu, autentičnu vezu, pre sam za tihi aplauz nego za to da dodam suvarak na lomaču ispod njega. Ako je, naprotiv, preljuba stil nečijeg život, to u meni izaziva psihološki otpor i estetičko gnušanje. Ružno je gledati nekoga svaki dan s drugim partnerom, a takvo ponašanje govori i o tome da osoba ima puno problema, pa ni sama ne zna šta radi. Za političara je važno da bude psihološki integrisana osoba i da ima zdrav i stabilan emotivni život. Emocije su baza mog života, a ako bih živeo u laži, moj posao bi trpeo. Pred svakim aktom koji znači zloupotrebu nadređenosti i muškošovinističkog formalizma, sve iz mog potpalublja izlazi na palubu.

HEMIJA I FIZIKA

ŽARKO JOKANOVIĆ

Ne smeta mi ako neko vara ženu. Poštujem svoju vezu, ali ne želim da budem drugima sudija. Dozvoljavam mogućnost da čoveka napusti razum - gde ima „hemije“, ima i „fizike“ - a da svoj brak održava iz najrazličitijih razloga. Političari nisu specifičniji od drugih ljudi, a njihova privatna ocena razlikuje se od javne. Fleksibilnost pristupa ovom problemu dokazuju i kulturne razlike - Bil Klinton bi u Srbiji bio proglašen za doživotnog cara.

MRAK: „Kada bi neko upalio svetlo, svi bismo videli da su oko nas moralne bubašvabe“,

Zoran Đinđić

PAMETNE ŽENE

SLOBODAN VUKSANOVIĆ

Preljuba je pitanje koje treba da rešavaju muž i žena između sebe. Zašto kod nas nema slučajeva zloupotrebe političkog položaja nad ženama? Verujem da su naše žene pametnije i znaju da se odbrane od udvaranja koje im ne prija. A kod nas i nema tako velikih odsteta.

LJUBAVNI MANDAT

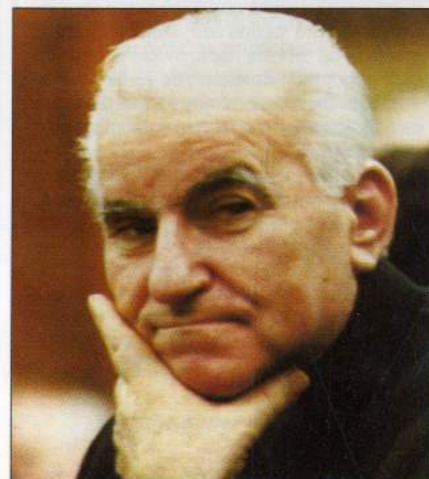

VESNA PEŠIĆ

Nije tačno da smo mi preljubnička kultura. Nijednom normalnom muškarcu ili ženi nije prijatno da ih partner vara, već očekuje, s pravom, poštovanje i u kući i van nje. Od predsednika? S pravom se očekuje da ne menja ljubavnice. To može da čini kad mu se završi mandat.

OPTUŽBA: Radikali su tvrdili da je premijer Marjanović „ukrao“ svoju kumu

je. „Naš svet je sklon abrovima, a ta potreba odgovara svima koji izazivaju političke posledice destabilizacijom pojedinih ličnosti. Slažem se da političar treba da bude opšteobavezujući uzor ljudima osetljivim na moralni prekršaj, ali on ipak ne sme pred javnošću da bude talac vlastitih emocija i drama. Emotivni život je premrežen suptilnim nitima, pa zato ni javni delatnici ne smeju biti žrtve anarhije u kojoj svako može da vam 'montira' sliku, priču, intrigu.“

Princip po kome zaštita pojedinca znači i zaštitu temeljnih civilizacijskih dostignuća naveo je Žarko Jokanovića, šefa poslaničkog kluba Nove Demokratije u Skupštini Srbije, da se izbori za to da se ▶

Foto: A. Stanković, M. Petrović

MAČO KULTURA

RATNIČKA PRAVILA

ZORAN ĐINĐIĆ

Mnogi smatraju da se vlast izražava silom. Setimo se samo ratničkih pravila o pravu na prvu bračnu noć, mnogoženstvu ili silovanju zarobljenica. Ne verujem da politička moć ima neke specifične odlike kad je u pitanju zloupotreba nadređenog položaja, ali političar mora, pogotovo u društvu u tranziciji, da bude moralni uzor.

DRAGOLJUB MIĆUNOVIĆ

Politički moćnici oduvek se oglašuju o kodeks moralnog ponašanja - od rimskih careva, papa i diktatora raskalašnog života, pa do komunističkih muškaraca koji su i muševke hapsili da bi došli do žene koja im se sviđa. Danas? Dovoljno je prebrojati žene šefove i muškarce sekretarice. U mačo kulturi zloupotrebama ne treba da se bave samo ženski pokreti već čitavo javno mnjenje.

PRINCIP: Zaštita pojedinca znači i zaštitu civilizacijskih dostignuća

NEMORALNI MORALISTI

DRAGAN VESELINOV

Političar ne bi trebalo da laže. Narod ne voli moraliste koji nemoralno žive. Kaži da si lopov i ceo će te lopovski narod prihvatiti. Reci da si pošten - a najvzeti si kradljivac - svi će te mrzeti.

ŽESTOKI PREZIR

VUK OBRADOVIĆ

Nema ničeg strašnijeg ni ružnijeg nego kad muškarac zloupotrebjava bilo ekonomsku, bilo političku moć da bi zadovoljio neke lične ambicije prema ženama. Takvi postupci bude u meni osećanje žestokog prezira.

MANDAT: „Klinton bi kod nas bio doživotni predsednik, jer za njegovim prekršajem ovde svi žude“

Dragan Veselinov

**[DRAGOLJUB MIĆUNOVIĆ
PRESEDNIK DEMOKRATSKOG CENTRA]**

U demokratskim društvima ne možete biti jači od zakona, a uz to zavisite od volje birača, a ne samo od mača

privatni život političara ne pretresa ni za skupštinskom govornicom.

„Zašto se i na političare ne bi odnosilo pravo koje propisuju sve konvencije i deklaracije“, pita Jokanović. „I političari su ljudi: povredljivi su, pate, nesrećni su. S druge strane, ne vidim da će život ikom biti bolji ako sazna da je neki političar švaler. Važniji su rezultati njegovog rada od njegovih ljubavnica, bračnih svađa ili konflikata s decom. Obično impotentni zameraju nekome to što je švaler, a iznošenje činjenica iz nečijeg privatnog života često je samo prijava sredstvo političke borbe. Šampioni u primitivnosti, laži i voajerstvu svakako su Voislav Šešelj i njegovi istomišljenici.“

Mišljenje da je naša politička scena najprljavija na svetu deli i Vuk Obradović, predsednik Socijaldemokratije. Politika se, prema njegovim rečima, shvata kao rat od istrebljenja, a odnos prema političkom protivniku je odnos prema neprijatelju. Nema nikakvih pravila niti fer-pleja, a vrednost političara meri se time koliko je kadar da o neistomišljeniku kaže najteže

KORIST: „Ne vidim da će život ikome biti bolji ako sazna da je neki političar švaler“

Zarko Jokanović

NE ŠTIPAJ U LIFTU

Tema seksualnog uznemiravanja kod nas nije još ni započeta - misli dr Lepa Mladenović iz Autonomnog ženskog centra protiv seksualnog nasilja. U Americi je ona privukla pažnju zato što se već 20 godina za nju bore feministkinje, pa ipak je konzumentska kultura od svega podigla samo još jedan spomenik falusu. Što se nas tiče, Monika Levinski mogla je da radi šta hoće, mogla je čak i da sedi gola pred Klintonom, on je bio taj koji odlučuje. On ima veću moć samim tim što je muškarac, a znatno veću moć omogućuje mu funkcija.

Takav stav važi za svakog muškaraca koji zloupotrebjava svoj službeni položaj iako Centar još nije napravio istraživanja o tome. Ipak, ako hoćemo da menjamo svet, moramo da menjamo i odnose moći i da jednog dana vidimo „njih dvoje“ u liftu kako se šale i pričaju, a ne kako on nju štipa. Muškarac bi, umesto moći nad ženom, trebalo da je deli s njom.

uvrede. „Ne zanimaju me tračevi i intrige“, kaže Obradović.

Afera slična Klintonovoj privukla bi i ovde pažnju, veruje Slobodan Vuksanović, potpredsednik Demokratske stranke. „Veće skandale ipak izazivaju finansijske malverzacije, što nije čudo, jer mnogi državnu funkciju shvataju kao šansu da nešto ušičare. Mediji ne treba od političara da prave zamorce i da čeprkaju po privatnom delu njihovog svakodnevnog života, ali ni on ne može da se u 'tom' delu dana ponaša kao da nije odgovoran pred ljudima.“

Zoran Đinđić, predsednik Demokratske stranke, odlučan je u stavu da političari nemaju pravo na zaštitu privatnosti kao drugi građani, uz uslov da oni koji namerno kompromituju i klevetaju budu strogo kažnjeni i da plate ogromnu štetu.

„U našoj političkoj kulturi, koja je niža i od albanske, rumunske, bugarske, ruske ukrajinske, beloruske, ekstremno nemora-

BEZ ŠTIDA

Da li se vi plašite možda da neko iz vaše prošlosti nešto iznese? Zašto? Ako imate neku brljotinu u prošlosti, nemojte se baviti politikom. Jer vi ste navikli u komunističkom režimu da stalno klimate glavom jedan drugom, i što god ko predloži, vi kažete - tako je, u redu je i zato ste i doveli dovdle. Zato vi ne možete da se naviknete na to da u parlamentu iznosimo jedan protiv drugog argumente i dokaze. Prema tome, nemojte da pričate tako, sve što imate, kažite u parlamentu, jer se mi toga ne stidimo. Mi se ne plašimo da ćete vi izneti nešto što nama šteti. I, još nešto, pošto smo i gospodin Marjanović i ja iz istog kraja rodom, nisam čuo da je u našem kraju običaj da kum, kada proba mladu, odvede mladu sa sobom. Jer, moram da napomenem... (jedan poslanik - kako te nije stid toga što govoriš?) Mene nije stid, nije sramota ako gospodina Marjanovića nije sramota da to uradi. On je na venčanju gde je kumovao, posle sedam dana otišao sa svojom kumom. Gospodine, ja se ne stidim da kažem ako se gospodin Marjanović ne stidi. Hvala.

Narodni poslanik Stevo Dragišić, na sednici Skupštine Srbije, marta 1994. - stenogram

lni u vrhu vlasti izjednačeni su s oklevetanima koji tu vlast nemaju. Na delu je moralna šizofrenija: oni koji bi trebalo da budu predmet moralnog suđenja, postaju sudije i ne odgovara im da se 'upali svetlo'. Kad bi se to desilo, svi bismo videli bubašvabe!

Delikatnu granicu između privatnog i javnog Dragoljub Mićunović, predsednik Demokratskog centra, slikovito postavlja između poreske prijave i spavaće sobe.

„Najbogatije u našem društvu ne smemo ni da pitamo znaju li šta je porez“, kaže Mićunović. „Moralni život političara može i treba da bude predmet kontrole i medijske osvetljenosti, jer oni odlučuju o našim sudbinama. Ali, ključni problem su njihove obaveze i privilegije, a ne to šta ko kome šapuče u krevetu. Narkotičko dejstvo naših medija je već pitanje ukusa - novokomponovani svet smatra da je važno ko se u koga zaljubio, pa tome posvećuje čitave emisije. I američki slučaj je toliko perversan da svi primećuju pikanterije, a niko ne vodi računa o demokratskoj strani ove afere. Ni predsednik SAD, naime, ne može biti izvan zakona niti može biti jači od snage nezavisnog sudstva. U demokratskim društvima zavisite od volje birača, a ne samo od mača.“

Da sudbina političara može ozbiljno da se zaljublja zbog još nekih kvalifikativa, videli smo na američkom primeru. A da ni naša javnost ne ostaje nezainterosovana pred vratima najvažnijih bračnih ložnica, pokazuju reakcije na tiražne intimne zapise s Dedinja. Ako se pitamo šta bi se dogodilo da se na domaćoj političkoj sceni obelodani sličan skandal, nameće se odgovor - ništa.

„Bil Klinton bi kod nas bio doživotni predsednik“, kaže Dragan Veselinov, predsed-

STOP: Granicu između privatnog i javnog Mićunović postavlja između poreske prijave i spavaće sobe

REČ JE ZLOČIN

Novi nacrt krivičnog zakona SRJ 107. članom predviđa veće kazne za prekršioce koji „navedu na obljudu ili protivprirodni blud žensko lice koje je u odnosu na njega u podređenom položaju“, a pretpostavlja i mogućnost da pasivni subjekt budu lica oba pola. Viktimološko društvo Srbije insistira, međutim, i na preciznijem određenju krivičnih dela protiv polne slobode.

„Pod seksualnim nasiljem u širem smislu savremena teorija podrazumeva svaki vid verbalnog, gestovnog ili fizičkog kontakta sa seksualnim sadržajem među najmanje dvema osobama bilo kog pola (od seksualnih poruka, lascivnih reči i priča i seksualnih ponuda, do naglašenog pokazivanja seksualnih simbola, dodirivanja, pokušaja ili ostvarenog seksualnog odnosa) ukoliko je rezultat nevoljnog, neželjenog ili neprihvaćenog stava bilo kog učesnika u ovom odnosu“, navodi dr Vesna Nikolić-Ristanović primedbe Viktimološkog društva. „U užem smislu, seksualno nasilje označava svaki vid zadovoljavanja seksualnih potreba i nagona primenom fizičke, psihčke ili neke druge sile ili nadmoći.“

Kao komplementarnu postojećoj inkriminaciji krivičnog dela silovanja, predlažemo uvođenje novog krivičnog dela pod nazivom seksualno nasilje, a umesto termina obljudu i protivprirodni blud, predlažemo termin seksualno opštenje koji bi podrazumevao vaginalni, analni i oralni seksualni odnos.

nik Seljačke stranke. „Za njegovim prekršajem ovde svi žude, jer je naš čovek, jednostavno, samoljubiv. On želi da se o njemu što više priča i zna, kao o najuspešnijem političaru, biznismenu, zavodniku, vozaču besnih automobila, a u stvari, nije ništa od svega toga. Mi smo još divljaci koji su dobili perle. Još smo u pubertetu diskrecije.“

JASMINA GLIŠIĆ

ČUDO: Mnogi koji sada odu u penziju dobijaju i pet puta veće iznose od poslednjeg ličnog dohotka

STAV: Radio 38,5 godina, redovno izdvajao u penzioni fond - hoću redovnu penziju

EKONOMIJA

Veronika, nemoj u penziju

Potvrda za povoljan odlazak u penziju košta od četiri do sedam hiljada maraka. Isplati se: penzija će vam biti veća od plate

Ako ne primete platu - idite u penziju! Ako vam je plata mala i stiže kad stigne - idite u penziju! Ako imate pristojnu platu - idite u penziju! U svakom slučaju dobićete više para!

U jednoj od poznatih beogradskih izdavačkih kuća plata je 200 dinara, a nedavno je jednom od zaposlenih obračunata penzija u visini pet plata - 1.000 dinara; radnica jedne ovdašnje trgovačke firme (promet tekstilom) dobijala je, s mene pa na uštap, po 200 - 300 dinara; a

onda se pre nekoliko meseci penzionisala i sada, mada uz dosta natezanja, dobija 1.500 dinara mesečno; poznati beogradski novinar završio je svoj radni vek s platom od 3.500 dinara i bio nemalo iznenađen kad se ispostavilo da će mu penzija biti 3.800 dinara!

„Tipičan vam je slučaj srednje škole: moj brat od tetke koji je bio prosvetni radnik u srednjoj školi ima 2.000 dinara penziju, a njegove kolegice primaju platu od 1.200 dinara“, kaže za „Evropljanin“ dr

Zoran Popov, koji je bio na čelu projekta Ekonomskog instituta o reformama penziono-invalidskog sistema.

Aleksandra Pošarac, saradnik Instituta ekonomskih nauka, tvrdi za „Evropljanin“ da je danas najsigurnije biti penzioner. Način na koji se izračunava penzija izuzetno je povoljan i nema veze sa onim što ste izdvajali za penziono-invalidsko osiguranje dok ste radili. A od 1994. do kraja 1997. godine penzionerima su uskraćene dve penzije. Sada je to zakašnjenje nešto veće - kaže za „Evropljanin“ Aleksandra Pošarac.

Najčešći protivargument koji se može čuti u odnosu na ocene eksperata sažet je u komentaru Petra Ivančića, jednog od onih koji uredno učestvuju u aktuelnim penzionerskim protestima: „Mi smo svoje penzije zaradili. Ja sam ovu zemlju podizao iz pepela od 1945. Radio sam 38,5 godina i izdvajao za svoju penziju, koja je samo 1.000 dinara, a ni to malo ne isplaćuju“.

Računice, nažalost, ne idu u prilog ovakvom razmišljanju. Jednu od njih izveo je dr Stojan Stamenković, urednik časopisa Mesečne analize i prognoze (MAP). Na osnovu broja penzionera u Srbiji (1,28 miliona) u prošloj godini i na osnovu statistički-

PRIVID: Prosečna penzija sada je veća od prosečne plate. To je posledica netačnog iskazivanja ličnih dohodaka

→ ČILEANSKI MODEL

Čileanski model penzionog osiguranja smatra se jednim od najuspešnijih na svetu. Sistem je potpuno privatizovan. Ni radnik ni poslodavac ne plaćaju porez socijalnog osiguranja državi, niti primaju bilo kakvu penziju iz državnog budžeta. Umesto toga poslodavci automatski svakog meseca izdvajaju 10 odsto plate radnika na njegov individualni Penzioni štedni račun (PSA). Radnici tome mogu, kao vid slobodne štednje, dodati još 10 odsto plate mesečno, što im umanjuje poresku osnovicu ličnih primanja. Radnici sami biraju neku od kompanija za upravljanje penzionim fondovima (AFP).

Za 16 godina primene ovog modela privatni sistem penzionog osiguranja uvećao je penzije za 50 do 100 odsto u odnosu na one koje se dobijaju po sistemu isplate iz tekućih prihoda (pay as you go - kakav je kod nas), mada je po starom sistemu izdvajanje iznosilo 25 odsto plate.

Na računima penzione štednje u Čileu (14 miliona stanovnika i 70 milijardi dolara društveni proizvod) lane je bilo 30 milijardi dolara. Godišnji prinos (kamata) na te pare u proseku je iznosio 12 odsto, što je tri puta više od prvobitno planiranih četiri odsto. Najskorija studija je pokazala da penzioneri prosečno kroz novi sistem dobiju 78 odsto svoje plate u poslednjih deset godina rada.

ki procenjenog prosečnog veka uživanja penzije (23 godine), uz prosečnu penziju od 180 nemačkih maraka (DEM), utvrđeno je da svaki penzioner iz prošle godine treba do kraja života na ime penzije i zdravstvene zaštite da primi ukupno 55.000 DEM. Pošto je u proseku radio 29 godina, trebalo je svakog meseca da štedi po 128 DEM. Ako se uzme da je doprinos za penzije prosečno iznosio 20 odsto plate, znači da je prosečna plata trebalo da bude 790 DEM. Od 1961. do 1990. godine, međutim, prosečna plata je bila 350 DEM, što znači da je za penzije trebalo izdvajati čak 48, umesto 20 odsto te plate da bi današnja računica bila zatvorena.

I Duško Marković, sekretar Saveza penzionera Srbije, potvrđuje da penzije nisu baš uvek „zaradene“. „Onaj ko je radio 40 godina uplatio je toliko da penziju može da koristi 12,5 godina. Svako ko je duže od toga u penziji živi na račun nekog drugog“, objašnjava on u razgovoru za „Evropljanin“. Osam odsto penzionera dobija do 524 dinara mesečno (garantovana minimalna penzija), njih 59,25 odsto ima do 1178 dinara (prosečna penzija), od 1.500 do 1.900 dinara penzije prima njih 12 odsto, od 1.900 do 2.300 dinara ima 5,03 odsto penzionera, od 2.300 do 2.800 ima 2,92 odsto, od 2.800 do 3.300 njih 1,20 odsto, od 3.300 do 3.800 prima 0,48 odsto penzionera, od 3.800 do 4.235 dinara dobija 0,02 odsto, a preko 4.235 dinara prima 92 penzionera (0,01 odsto).

Na drugoj strani ove statistike, kako navodi g. Marković, jeste podatak kojim raspolaže Savez penzionera da 46 odsto zaposlenih prima od 200 do 550 dinara mesečno. „Ja imam zeta koji radi u Slavija banci i godinu dana nije dobio ni dinara, a žena mu ne radi. Da penzija moje žene ne ide njima, oni bi umrli od gladi“, primećuje g. Marković.

U Savezu penzionera ne poriču da je prosečna penzija (za april 1.178 dinara) veća od prosečne plate (1.038 dinara istog meseca), ali kažu da je to zato što je početkom prošle godine izmenjena metodologija obračuna prosečne zarade (računa se na ukupan broj zaposlenih, ne obuhvata regrese, topli obrok i naknadu za prevoz). „To je izmišljeno da se ne bi plaćali dopri-

RAZOČARENJE: Penzioneri više ne veruju Šešeljevim obećanjima

nosi, a kad bi se i to uračunalo, plate bi u proseku bile veće za oko 60 do 65 odsto“, smatra Duško Marković.

Priča za sebe je veliki broj invalidskih penzionera: starosnih penzionera u Srbiji je u aprilu bilo 532.831, invalidskih 417.101, a porodičnih 297.583. Između 1986. i 1990. godine čak je bilo više invalidskih nego starosnih penzionera (starosnih - 122.137, a invalidskih 128.683). „Izgleda da smo mi zemlja bolesnih. Zaista mislim da treba ispitati sve invalidske penzije dodeljene u poslednjih pet godina“, kaže Aleksandra Pošarac. B.N. (59), koju smo zatekli u Savezu penzionera Srbije, navodi kako je Boki Milošević dobio invalidsku penziju, „a nikad nije video radio i zaradivao nego posle odlaska u penziju“. Gospođa B. N. još kaže i da „u svetu ne postoji da neko radi samo četiri sata“ i da njena prijateljica Veronika u Saveznoj direkciji već 30 godina tako radi i piše naučne knjige i živi kao Bog“. Smatra se da vam je dovoljno da izdvojite između 4.000 i 7.000 DEM pa da dobijete potvrdu za povoljan odlazak u invalidsku penziju. „Šokirana sam da postoji cenovnik po kome se, mimo zakona, za 7.000 DEM sa minimalnim stažom može dobiti invalidska penzija“, poručuje Aleksandra Pošarac.

Duško Marković smatra da se sistem ne može urediti kada je slaba platežna sposobnost privrede i uveren je da su nam za to pre svega krive sankcije. Za njega su penzionerski protesti politički nesocijalni događaji. A Petar Ivančić kaže: „Niko ne kaže da drugi imaju mnogo, ali treba i meni. Zašto da ja idem da molim na pijaci da mi daju jednu šljivu da pojedem, ili tri krompira da imam šta da ručam? Ja protestujem i zbog svoje male penzije i zbog politike, jer ona donosi odluke tako da ne može da reši probleme. Svi smo mi ugroženi, a oni u vladi u kojoj je sada i Šešelj samo misle na sebe i ni na koga drugog“.

Rešenja, ipak, ima. I zato obavezno pročitajte okvir o jednom od njih.

VESNA KOSTIĆ

NAUKA: Deci ne treba saopštavati dijagnozu. Ona ne shvataju šta im se dešava, a ne ugrožavaju okolinu

SIDA U ŠKOLI

Spremite se za histeriju

Tridesetoro dece sa HIV virusom krenulo je u školu. Oni koji budu „uhvaćeni“ biće smešteni u geto

GETO: U ministarstvima se razmatra varijanta da HIV pozitivna deca budu u jednom odeljenju

Spremite se za histeriju: u Jugoslaviji je HIV virusom inficirano trideset troje dece do 19 godina. Većina njih je školskog uzrasta, ali im je normalan život u školi omogućen samo dok za dijagnozu niko ne zna. Onog trenutka kada vest procuri nastaje opšta panika.

Zvanično ne postoji nikakvo rešenje, nezvanično se spominju različite varijante - od toga da treba organizovati poseban razred za ovakvu decu (mada su svi različitog uzrasta) i tako napraviti mali geto, do toga da će se stvar rešiti sama od sebe ako za dijagnozu niko ne bude znao. Za sada je u ministarstvima „na snazi“ ova poslednja varijanta, što možda i ne bi bilo loše kada bi bilo izvodljivo.

Prošlog septembra, kada je u prvi razred jedne beogradske škole upisan HIV pozitivan dečak, nastao je haos, a dete je posle

svega ostalo izolovano sa učiteljicom dobrovoljcem, koja će mu i ove godine držati časove u posebnoj prostoriji. Interesantno je da je ministar prosvete Jovo Todorović ovakvo finale propratio rečima: „Problem je rešen“.

„Nema medicinskih razloga da se ta deca getoizuju, jer ne ugrožavaju ostale“, kaže dr Dragan Delić, direktor Infektivne klinike. „Niko nije dobio sidu tako što je seдео u istoj prostoriji sa inficiranim i tu činjenu bi valjalo prihvatiti. Ali, kako se ipak tako ne čini, najbolje je da se informacija ne daje nikome, jer ako se bilo kome da, on na kraju, ipak nekako procuri. U međuvremenu, treba ljude kontinuirano edukovati, kroz medije i školstvo, i objasniti im da nema razloga za strah.“

Prvi slučajevi HIV infekcije u dečjem uzrastu (do 14 godina) otkriveni su na teri-

SIDA → POLJSKA

U Poljskoj nema propisa koji bi HIV pozitivnoj deci omogućio da pohađaju redovnu nastavu. Roditelji prikrivaju informacije o stanju svoje dece i šalju ih u školu sve dok njihovo fizičko stanje to dozvoljava, a kada simptomi postanu vidljivi, zadržavaju ih u kući. Kada se sazna da je dete inficirano, porodici se dodeljuje kurator čija je dužnost da obezbedi privatnog učitelja. Kuratori su ti koji zabranjuju ovoj deci redovno školovanje, protiv čega reaguju mnoge humanitarne organizacije. Kuratori trenutno nadgledaju četrdesetoro dece, dok ostala žive u „ilegali“. Zvanično još niko nije utvrdio tačan broj obolele dece.

toriji Beograda 1985. godine među obolelima od hemofilije. Tokom naredne dve godine HIV pozitivna deca registrovana su isključivo među hemofilicima. Od 1989, kada su registrovani prvi slučajevi prenošenja virusa sa majke na dete, ovo je najčešći način prenošenja infekcije u dečjem uzrastu. Do sada nije registrovan nijedan slučaj prenošenja sa deteta na dete.

Mada je Konvencijom Ujedinjenih nacija o pravima deteta predviđeno da deca ni u kom slučaju ne smeju biti diskriminisana zbog HIV/AIDS statusa, bilo da je reč o edukaciji, sportu, rekreaciji ili kulturnim aktivnostima i mada je sličan dokument donet i na svetskom savetovanju međunarodnih organizacija nastavnika 1992. godine, kod nas je, nekako, ispalo sasvim drugačije. Informaciju o dijagnozi zaraženog deteta, prošle godine, Ministarstvo zdravlja direktno je saopštilo roditeljima druge dece. Oni su se uspaničili, priče su se dohvatili i mediji, pa je dečak tako definitivno žigosan. Godinu dana je prošlo i stvar se nije pomerila s mrtve tačke.

Ovog septembra u školu je pošlo još jedno ili dvoje dece, roditelji su se opredelili za varijantu strogog čuvanja tajne, a oni koje isti problem očekuju iduće godine nadaju se da će moći da organizuju privatnu nastavu za svoje dete.

„U svetu sva deca idu normalno u školu, njihova je bolest privatna stvar i nikome ne pada na pamet da ih tretira drugačije nego ostalu decu“, kaže Vuk Stambolović iz Fonda za otvoreno društvo. Diskriminacija, kao način rešavanja konfliktnih situacija u drugim zemljama kvalifikuje se kao najteži moralni zločin, dok je kod nas institucionalizovana.“

U saveznom, republičkom i gradskom zavodu za zaštitu zdravlja svi se slažu da HIV pozitivna deca ne predstavljaju opasnost za okolinu, ali njihov relan status i dalje je nepromenjen. Ministarstvo prosvete se ne oglašava. U Ministarstvu zdravlja nemaju rešenje.

U međuvremenu svetske statistike, pokazuju da broj obolelih raste, a pretpostavlja se da od 10 inficiranih, 9 uopšte ne zna za svoj HIV status. Jugoslavija, pri tom, ima

SVET: Deca idu u školu, bolest je privatna stvar

Foto: M. Bičanski

znatno veću stopu obolevanja od drugih zemalja istočne Evrope i sve kazuje da će iz godine u godinu rasti i broj inficirane dece. Njihovo školovanje će, ukoliko dijagnoza ne ostane u tajnosti, očititi biti prepušteno retkim učiteljicama dobrovoljkama.

Deca koja su inficirana najčešće ne znaju za svoj status. Dok se ne pojave simptomi, a do tada može proći i 15 godina, sposobni su za sve aktivnosti i žive kao i druga deca. Prema rečima Milanke Lalović-Brajović, psihologa na Infektivnoj klinici, nema potrebe da im se saopštava dijagnoza, jer ne ugrožavaju okolinu, a nisu ni sposobni da shvate šta im se dešava pošto se osećaju zdravo i nemaju nikakve smetnje. Tek kada napune 13-14 godina objašnjava im se da u krvi imaju nešto što može da ugrozi druge i njih same, kao i da za to ne bi trebalo niko da zna.

„Jedini način da se problem reši jeste da Ministarstvo zdravlja donese nacionalni program, da se proslede uputstva lekarima kako da se ponašaju i da se, u protivnom, njihovo ponašanje sankcioniše. Tako bi i direktor i učiteljica neke škole znali kome da se obrate za informacije i šta da rade. Ako se ne shvati da je ugrožena cela populacija i nastavi se ovako, možemo očekivati da će tek za 5-6 godina, kada se broj obolelih znatno poveća i kada na ovaj ili onaj način bude zahvaćen najveći broj porodica, ljudi početi da razmišljaju o problemu“.

IVANA JANKOVIĆ

Za ilustraciju su korišćene fotografije dece koja nisu inficirana HIV virusom

STVARNOST: Nije registrovan slučaj prenošenja HIV virusa s deteta na dete

SIDA → ČEŠKA

U Češkoj nije zabeležen nijedan incident u kome bi škola ili roditelji ostalih djaka odbili obolelo dete. Svest o tome da se ne radi samo o marginalnim grupama postojala je od početka, a snažne medijske kampanje „STOP- AIDS“ doprinele su da se o ovoj bolesti dosta zna i otvoreno govori. Desetomilionska Češka registruje svega 235 HIV pozitivnih (66 kod kojih se razvila bolest i 42. umrla), što je u odnosu na druge evropske zemlje zanemarljiv broj. Testovi na AIDS su besplatni, anonimni i dobrovoljni. Kako se trudnice na vreme obraćaju lekarima i tako za dve trećine smanjuju verovatnoću da će roditi inficirano dete, zaražena deca pojavljuju se tek u generaciji četrnaestogodišnjaka.

ZVANIČNO: Nema rešenja za način školovanja dece inficirane HIV virusom

25

Randevu sa **UBICOM**

Bela ajkula je uspešan model evolucije - savršena grabljivica, već 200 miliona godina bez promena. Ozloglašena i gonjena kao krvoločna proždrljiva mašina, sada je neposredno pred istrebljenjem

ALARM: preduprediti napad

Morski razbojnik retko napada čoveka. Ovako se može smanjiti rizik:

- Ne plivajte sami! Ajkule radije napadju pojedince nego grupe
- Danju u more! Aktivne su posebno noću i za vreme zalaska i izlaska sunca
- Krv privlači ajkule: Opasno je plivati sa otvorenom ranom ili u vreme menstruacije - ajkule mogu da protumače krv kao lak plen

U jeku turističke sezone italijanski ribari ugledali su (i snimili), veliku belu ajkulu nedaleko od zapadne obale Jadrana. Incident kod Riminija prikazan je na televiziji, a turisti su brže bolje izašli iz vode. **Reportaža koju prenosimo iz Fokusa** objašnjava zašto i samo pominjanje „velike bele“ izaziva paniku.

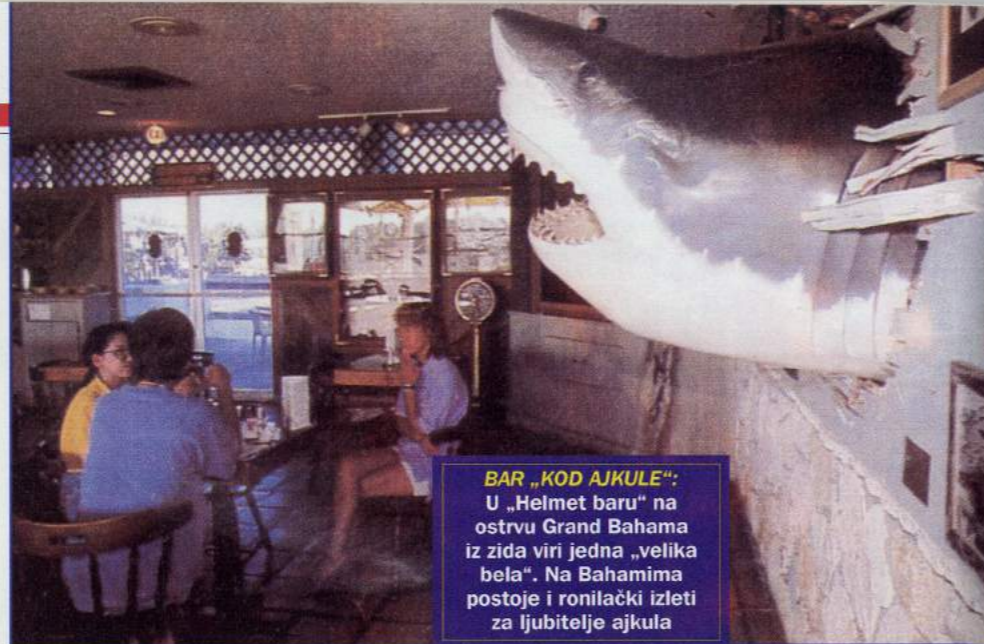
Svako u čamcu je osetio: velika bela je, izgleda, sasvim blizu. More odjednom postaje zastrašujuće mirno. Kit koji je pre samo nekoliko trenutaka izbacivao vodene fontane prema nebu zaronio je. Čak su i ribe koje su se sunčale na površini vode neposredno uz nas nestale.

Eno, tamo! Pravo kao strela zapucala je silovito prema nama. Ogromna i mračna, kao senka podmornice, nečujno je projurila ispod kobilice. „Ajkula, velika ajkula“, vikao je Šon u tišini. Senka se još ne pojavljuje na površini. Na oko metar dubine mirno pliva oko čamca, kao da želi da nam da još jednu mogućnost da pobegnemo.

Peladžik I, čamac jedva četiri metra dugačak, pripada fondu „Peladžik“, plovi desetak morskih milja ispred obale Santa Kruza, primorskog grada južno od San Franciska. Šon van Someran, kapetan broda i šef malog privatnog instituta, skočio je kada je primetio sivobelu grdosiju. Ne od straha, već od oduševljenja što je imao randevu s takozvanim ubicom.

Morski biolog (35) svu svoju snagu poklanja izučavanju najveće i najstarije ribe grabljivice na svetu velike bele ajkule. *Carcharodon carcharias* ostao je do današnjeg dana zagonetka. Niko ne zna gde donosi potomke na svet, koliko dugo živi, ili zašto nikad ne oboleva od raka. „Ali, budući da ajkula baš i nije naročito lepa zagonetka, ljudi je mrze“, sprda se Van Someran s nama, koji nismo predosećali strah.

Strah i trepet mora može da bude dugačak i do osam metara i da dostigne težinu od tri tone, što otprilike odgovara težini

BAR „KOD AJKULE“: U „Helmet baru“ na ostrvu Grand Bahama iz zida viri jedna „velika bela“. Na Bahamima postoje i ronilački izleti za ljubitelje ajkula

dveju dobrih limuzina. Zbog njene face, koja izgleda kao da se stalno čer, njenih zuba oštih kao žilet, ogromnih čeljusti i tamnih hladnih očiju postala je sinonim za neman.

Najkasnije od 1974, kada je film „Ajkula“ Stivena Spilberga stigao u bioskope, u celom svetu važi za stravičnog ubicu koji proždire ljude.

Činjenica je, međutim, da ajkule godišnje napadnu oko 100 plivača, ronilaca i surfera. Pet do petnaest ovakvih sudara je smrtonosno. Odgovorno za napade je oko 30 različitih vrsta ajkula. Ali, većina žrtava ide na račun „velike bele“.

Ko sluša morskog biologa Šona van Somerana, otkriće, ipak, drugo lice ove grabljivice. Ovaj čovek iz Kalifornije sa kožom očvrsлом na suncu, koji najradije spava na starom kauču u svojoj kancelariji u luci Santa Kruz ok-

ružen knjigama o ajkulama, fotografijama, zubima i crtežima ajkula, može s lakoćom 24 časa bez prestanka da priča o ajkulama.

Možda ga je zato i napustila prijateljica. I možda ga samo zato telefonom zovu istraživači ajkula iz celog sveta kada su im potrebne informacije. Šon zna sve.

Sin ribara, s obožavanjem i strahopoštovanjem priča o svojoj najdražoj temi. Ponekad zvuči skoro nežno, ali često i zabrinuto, jer u svim morima ajkula se nemilosrdno lovi.

Love ih sportski ribolovci, jer njihove čeljusti važe za bogate trofeje. Ribari iz Japana, Koreje i sa Tajvana hvataju ih da bi im odsekli peraja - supa od ajkulinih peraja u Aziji je skup specijalitet, ali i sredstvo za potenciju. Osakaćene životinje se zatim vraćaju u more gde umiru u mukama. Bezbroj ajkula upetlja se u mreže koča koje love tunu. Međutim, pošto moraju da budu stalno u pokretu, kako bi svoje škrge snabdele svežom vodom, one u mreži brzo umiru. Na ovaj način godišnje umire sedamdeset miliona ajkula, procenjuju stručnjaci koji su se okupili na poslednjoj međunarodnoj konferenciji o zaštiti vrsta u Harareu - kao da čovek želi da se za svakog poginulog plivača ili surfera osveti milion puta više. Međunarodna unija za zaštitu prirode upozorila je da su već 60 od oko 380 vrsta ajkula, među njima i velika bela ajkula, ugrožene.

Prirodnjaci su dosta kasno počeli da osećaju sažaljenje prema ovoj zveri. Njihov angažman je decenijama bio usmeren prema simpatičnim delfinima i kitovima. Južna Afrika je 1991. godine bila prva zemlja koja je zakonom stavila ajkulu pod zaštitu. U Kaliforniji su od 1994. na snazi ograničenja za lov na ajkule. U decembru 1997. i Australija je uvela propise za zaštitu aj-

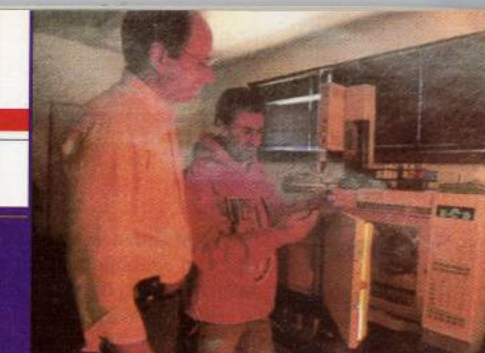

kule. Ali, ne postoji međunarodni sporazum. Na konferenciji o zaštiti vrsta u Harareu države učesnice su zaključile da su kvote za ulov ajkula stvar svake zemlje pojedinačno.

Zato je šef fonda „Peladžik“ Šon van Someran stalno zabrinut, jer bi uskoro moglo biti kasno za njegova istraživanja - ajkula bi mogla da postoji samo u našim sećanjima. Utoliko žešće se angažuje za „jedinствени najuspešniji model evolucije“.

„Bela ajkula je kao porše“, kaže biolog s oduševljenjem. „Savršena šasija, savršen oblik. Ne zahteva nikakve izmene.“ Ajkule postoje već 400 miliona godina, nastale su mnogo pre nego što su Zemlju naseljavali dinosaurusi. One su prve razvile pravi imunološki sistem. Već 200 miliona godina nisu se promenile, kao da dalji razvoj uspešnog modela ajkule nije bio moguć. „Evo, na primer, njihov navigacioni sistem“, oduševljen je Van Someran i priča o takozvanim lorencinampulama kod ovih životinja: ove pore, ipunjene šlajmom, na vrhu njuške morskih razbojnika mogu da registruju i najmanje električne vibracije koje proizvode pokreti druge životinje. Svojim „šestim čulom“ ajkule pronalaze žrtvu udaljenu i do nekoliko kilometara i usmeravaju se na nju kao krstareća raketa.

Po mišljenju prijatelja ajkula Šona van Somerana, ovi savršeni razbojnici deluju kao globalna genetička policija. Budući da prvo smažu bolesne i trome stanovnike mora, pomažu evoluciji da bi preži-

RAZBOJNIK U MREŽI: „Velika bela“ se nalazi na sajtu privatnog istraživačkog instituta, koji uređuje Tušar Atre

veli samo najsposobniji. To da bela ajkula napada ljude zasniva se isključivo na glupim greškama, tvrdi Van Someran. One mogu, na primer, surfera da pobrkaju sa moržem, delikatesom ajkula. One, znači, ništa loše ne misle kada napadnu. I, uopšte: ubodi pčela i ujedni zmija prouzrokuju mnogo više žrtava.

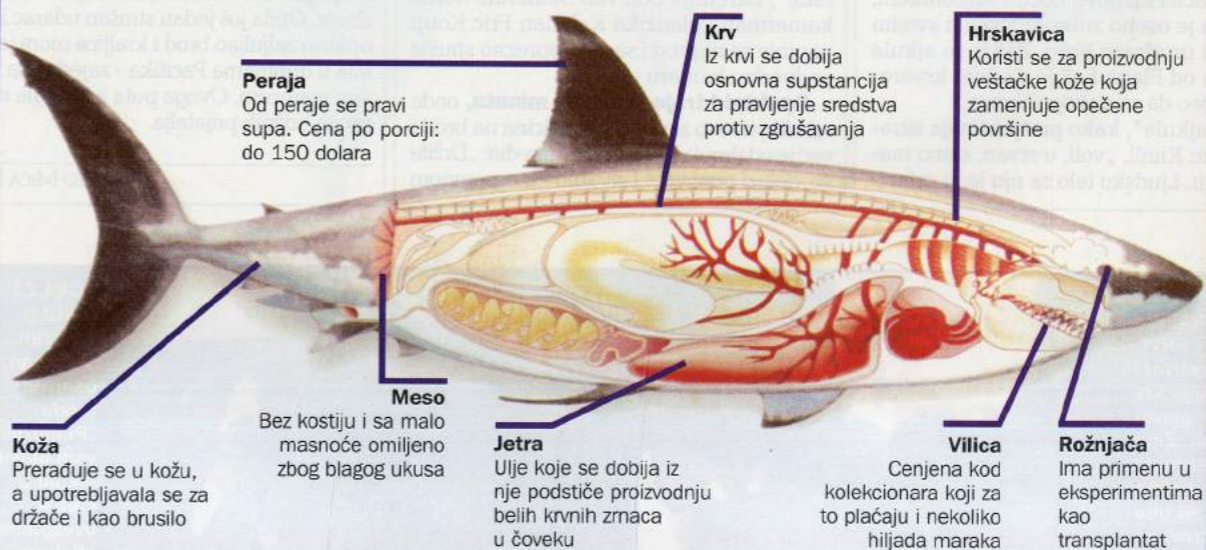
Već šest godina tim fonda „Peladžik“ izučava bele ajkule oko ostrva Punto del Anjo Nuevo ispred Santa Kruza. Cilj je da sa odašiljačem obeleže što više ovih životinja. Opasan posao. Mladi istraživači namame ajkule do svog čamca, naginju se preko čamca i harpunom ubacuju odašiljač u kožu životinja, koja je gruba kao šmirgla i debela kao kora od lubenice, samo mnogo tvrda. Od tog trenutka signal odašiljača daje tačnu poziciju ajkule. Do sada je Peladžiku pošlo za rukom da markira oko dvadeset životinja.

Tek je samo deo podataka obraden, ali već sada se istraživačima nagoveštava iznenađenje: očigledno velika bela nije apsolutni samac. Signali pokazuju da uvek više ajkula odjednom dolazi u zaliv Mon-

terej. Izgleda da ponekad zajedno i love. Ostaju mesecima na svojoj teritoriji, redovno patroliraju trasom dugačkom dva do tri kilometra - pravo, ne odustupajući ni metar od svog kursa. Ajkule zajedno i napuštaju oblast oko Punto del Anjo Nuevo. Do sada su naučnici pretpostavljali da se životinje zadržavaju samo u dubljim vodama. Sada su obalu Kalifornije treba da se postave centri za prijem signala da bi se pratilo njihovo kretanje. ▶

IZVOR SIROVINA: Kako da iskoristite ajkulu

Već hiljadama godina ajkule se love i služe - kao hrana, lek ili nakit

Posada iz Santa Kruza tesno saraduje sa Piterom Klimlijem, stručnjakom za ajkule. Ovaj biolog iz laboratorije „Bodega Marin“ na kalifornijskom univerzitetu sedamdesetih godina prvi je u otvorenom moru plivao zajedno sa grupom ajkula čekićara. On je, takođe, prvi posmatrao kako bela ajkula napada foku od 200 kilograma. „Ajkula je“, kako opisuje biolog, „napala foku otpozadi, zagrizla jednom, pri čemu je otkinula veliki komad mesa i nestala. Posle kratkog vremena vratila se da bi ponovila ritual.“ Kada je foka na kraju bespomoćna i krvava plutala na površini, grabljivica ju je progutala celu.

Pri napadu na ljude, očigledno, ne primenjuje istu tehniku. To je na sopstvenoj koži doživeo Marko Flag iz Frankfurta na Majni. Pre tri godine napala ga je bela ajkula dok je ronio. „Isprobavao sam novu opremu ispred Santa Kruza kada se na dubini od oko deset metara odjednom iznad mene pojavila ogromna senka“, priča ovaj tridesetčetvorogodišnjak. Flag je odmah procenio opasnost i pokušao da se domog-

VELIKE ČELJUSTI:
Rekonstruisane
čeljusti praajkule.
Za njene zube se
dugo mislilo da
pripadaju zmajevima

POMOR: Godišnje ljudi ubiju oko 70 miliona ajkula: polovina od toga umire kao usputni i nepotrebni ulov

►►► „Bela ajkula je kao porše. Savršena šasija, savršen oblik. Ne zahteva nikakve izmene“

Šon Van Someran, biolog

ne čamca. „Skoro da sam u tome i uspeo, video već krmu broda, onda je ponovo neposredno ispred moje maske odjednom izronila ogromna otvorena čeljust“, dodaje on. „Nisam imao nikakvu šansu. Ajkula je odmah ugrizla.“ Na svu sreću, ajkula je prvo zakačila Flagovu bocu s kiseonikom. Ali, onda je osetio zube grdosije u svojim rukama i grudnom košu. Zatim se ajkula okrenula od Flaga koji je s jakim krvarenjem uspeo da se dokopa čamca.

„Bela ajkula“, kako pretpostavlja istraživač Piter Kimli, „voli, u stvari, samo masnu hranu. Ljudsko telo za nju je, u princi-

pu, isuviše mršavo.“ Možda je upravo ovo Marku Flagu spasilo život. Primerak koji je na našem izletu po Pacifiku plivao tamo-amo ispod Peladžika bio je dugačak oko pet metara. Svi na brodu kao hipnotisani pratili su pokrete ribe. „Sklonite se od ograde“, naređuje Šon van Someran. Samo kameraman Peladžika Kalahan Fric Koup naginje se napred i sasvim oprezno spušta podvodnu kameru u more.

Spektakl traje jedva tri minuta, onda ajkula ponovo zaranja. Nekolicina na brodu već je odahnula kada je Šon naredio: „Držite se, dolazi ponovo!“ I stvarno - u ogromnom

skoku ajkula udara o krmu našeg čamca. Otvorenih usta i donjom vilicom izbačenom napred, hvata mamac. Čuje se samo šištanje, i onda još jedan udarac. Jedan od biologa bezuspešno pokušava da pogodi ajkulu harpunom. Uzalud. Za tren, životinja izbacuje svoju glavu iz vode, odmeravajući nas s prezirom. Onda još jedan strašan udarac koji je opasno zaljuljao brod i kraljica mora je nestala u dubinama Pacifika - zajedno sa krvavim mamcem. Ovoga puta je izbegla napad svojih brižnih prijatelja. ■

PREVEO MIČA DADIĆ

ANALIZA KRVI:
Istraživači uzimaju krv plavoj ajkuli. Žele da saznaju koliko su ribe zatrovane pesticidima

RUKA ZA AJKULU:
Šon van Someran, osnivač fonda „Peladžik“, vadi plavu ajkulu u čamac uvežbanim stiskom za usta

BeoTelNet

BTNet

VAŠ INTERNET PROVAJDER

BTNet

<http://www.beotel.yu>

MIR: Monahinje iz manastira Devič, iako oprezne, nisu imale problema sa OVK

[Kosovo] ----> POD ZAŠTITOM

Na Kosovu i Metohiji nalazi se oko 1.400 kulturnoistorijskih spomenika, a pod zaštitom Zavoda za zaštitu spomenika je njih oko 430. U kosovskom okrugu ih je 104, u pečkom 128, u prizrenskom 110, u kosovskomitrovačkom 56 i kosovsko-pomoravskom okrugu 32.

O kulturnoistorijskim spomenicima na Kosovu brinu tri zavoda za zaštitu spomenika: pokrajinski, prištinski i prizrenski. Prištinski obuhvata područje grada, prizrenski, osim područja grada, i teritorije nekoliko susednih opština (Orahovac, Suva Reka, Rekovac...), dok je u nadležnosti pokrajinskog zavoda ostalo područje.

ZABIT: Nijedna međunarodna organizacija nije tokom sukoba pokazala interesovanje za kulturnoistorijske spomenike na Kosovu

ZAŠTITA: Skoro 1.400 kosovskih kulturnoistorijskih spomenika povereno je na čuvanje pre svega Bogu i svecima, a tek onda policiji i vojsci

SPOMENICI

Pod zaštitom svetaca

Mali broj uništenih ili pogođenih sakralnih objekata na Kosovu tumači se različito: po jednim, reč je o prećutnom sporazumu OVK i državnih oružanih snaga, drugi tvrde da OVK prosto ne može da primiriše važnijim objektima, treći kažu da su Albanci nepismeni i da ne znaju šta im je pred nosom. Sve verzije su i tačne i netačne

То што je manastir Zočište preživeo napad OVK zasluga je, ubeden je Zoran Grujić, sekretar Prizrenske episkopije, Svetih vrača. „Da je bilo hiljadu vojnika ili policajaca da čuvaju Zočište, bilo bi samo više štete. Ubeden sam da svaki manastir i svaku svetinju čuva svetitelj kome je posvećena.“

Bog i sveci, sreća ili nešto posve treće - tek u dosadašnjem toku rata stradala su, i to, kako su nam rekli, neznatno - samo dva manastira koji se ubrajaju u značajne spomenike kulture. I vrhovi triju minareta.

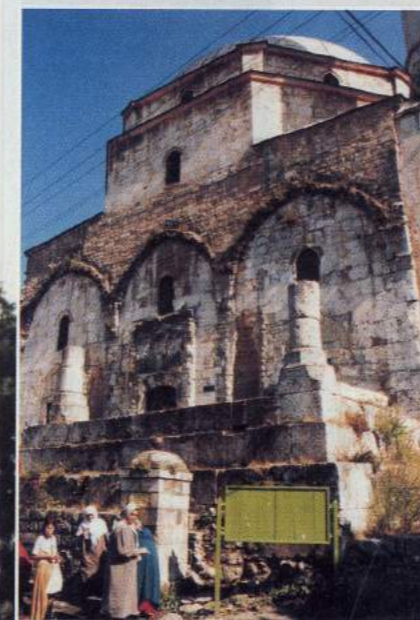
Mali broj uništenih ili pogođenih sakralnih objekata i kulturnog blaga tumači se različito: s jedne strane, govori se o prećutnom sporazumu OVK i državnih oružanih snaga da se važni kulturni spomenici ne diraju; drugi, pak, govore o tome da oni najvredniji spomenici zapravo nikada i nisu bili u (velikoj) opasnosti jer OVK nikada nije mogla ni da im „primiriše“; treći uzimaju u obzir i obrazovanje, to jest (ne)znanje pripadnika OVK kakve vrednosti leže pred njima; zatim, relativno malu količinu teškog naoružanja kojim se služi OVK, a postoji i verzija po kojoj je takav odnos prema svetinjama samo deo propagandne taktike. Sve navedeno, koliko je tačno, toliko je i netačno: negde može da važi jedno, negde drugo objašnjenje.

Priština, gde se nalazi i Pokrajinski zavod za zaštitu spomenika kulture, neće svedočiti ni o jednom objašnjenju. Po saobraćajnoj gužvi nalik beogradskoj, punim kaficima, manje-više pristojno snabdevenim radnjama, nonšalantnom ponašanju, niko ko bi došao sa strane ne bi mogao da kaže da se na nekoliko desetina, a ponekad i na

nekoliko kilometara odatle vodi pravi rat.

Znaci rata postaju vidljiviji tek kada padne mrak i u gradu iz nekog travnjaka kraj puta iskoči desetak policajaca s cevima kalašnjikova uperenim u kola. Preporučuju vam da neke delove naselja, one u kojima žive Albanci, zaobiđete - ako ste srpske nacionalnosti. Korzo na kome su se ranije okupljali mladi Albanci avetinjski je prazan - tek poneko užurbano ide put kuće. Albanci i Srbi su zapravo od početka ovog sukoba striktno odvojeni: svako ima svoje kafice i mesta za izlaske. (Ima i izuzetaka: pokazan nam je kafić u koji zalaze i Albanci i Srbi, a poznat je kao „narkomanski“).

Uprkos netrpeljivosti, ono što se smatra svetinjom ne dira se. Dok smo obilazili manastire i crkve na Kosmetu, sagovornici su nam svedočili da je više problema sa napadima na kulturne i sakralne objekte bilo dok se oružjem nije rešavalo čije je Kosovo. Carska džamija koja se uzdiže u centru Prištine nedirnutu je. Biće preciznije ako kažemo da je oronula, ali ne od nečije obesti i mržnje, već zbog kiselih kiša koje zajedno s vetrom i vremenom, kako nam kaže Stojan Kostić, direktor Pokrajinskog zavoda za zaštitu spomenika, pretvaraju ▶

PRIZREN: Sinan pašina džamija i turski amam

kamen u prah. Takav je slučaj i sa Gračanicom. Veće probleme od rata stvara joj dim sveća ili bezumno upisivanje imena posetilaca i datuma na freskama. Neka takva, za balkanska područja čudna i neobjašnjiva pravila o nedodirljivosti svetinja, važe u svim većim gradovima. Zasad.

Od Kostića, kao i od ostalih naših sagovornika, pokušali smo da saznamo u kakvom su stanju kulturnoistorijski spomenici, jesu li meta napada jedne ili druge strane, da li je za njih predviđena zaštita, da li se (zlo)upotrebljavaju kao štit u sukobu. A kako smo saznali, i bez rata ima dovoljno problema. Jedan pop je, recimo, premazao uljem brvnaru iz XVI veka, i to tako „dobro“ da je ulje ušlo sva tri milimetra u drvo; drugi je, pak, okrečio živopis, i tako dalje.

Kako nam je Kostić rekao, najviše su ugroženi kulturnoistorijski spomenici u metohijskom delu. (Informacije o stanju objekata dobija iz Raško-prizrenske eparhije, gde se slivaju svi podaci.)

„To znači, kada pođete putem Priština - Peć, kod skretanja za Mališevo, pa sve do same Peći. U dolini Drima, prema Istoku ima sigurno dvadesetak, a negde i 30 objekata od velikog značaja, a svaki od njih je na svoj način ugrožen. Dobroj Vodi praktično ne možemo da pridemo, crkva u Ki-

Zoran Grujić, sekretar Prizrenske episkopije

jevu, crkva u Docu... Sveštenici ne idu da služe tamo odakle su ljudi proterani. Takav slučaj je kod Kline gde su sela jedno po jedno iseljena i sveštenici ne mogu da nam kažu šta je sa tim crkvama. A ove ostale su, uglavnom, u redu. Pre neki dan bio mi je sveštenik iz Kosova Polja koji je redovno držao službu u Deviču i rekao mi je da je crkva malo oštećena, ali da oštećenja nisu znatna. Oni su to pokrili najlonom, a mi čekamo da, čim se bude moglo, odemo tamo i to zakrpimo. U Velikoj Hoći crkve su sasvim u redu. Iz Zočišta imam vest da su mošti prenete u Prizren, dve minobacačke granate oštetile su konak. Oni (OVK) bili su u manastiru praktično preko mesec i po dana. Pop mi je rekao da u crk-

vu nisu ulazili, kaže da su odneli neku tehničku robu, dokumentacija je razbacana, ali on nije bio siguran da li je išta uništeno. Uglavnom, manastir ne radi, zatvoren je, iguman se uplašio, otišao je. Pre godinu dana imao je strašan incident, napao ga je baš u manastiru jedan narkoman. Izbo ga je nožem 15-16 puta. Jedva je izvukao živu glavu. Od bratstva, neki su otišli u Gračanicu, neki u Crnu Reku, koliko znam, iguman je negde kod Valjeva, jedan monah u Sopoćanima... Deo spomenika kulture u pomoravskom kraju sasvim je u redu. Tamo ponešto i radimo“, kaže Kostić.

„Kada je reč o crkvama, preko stotina je fizički ugroženo. Imamo spremne ekipe koje bi dobrovoljno otišle da provele te objekte. Svakoga dana zovemo ove iz opštine da nam kažu ima li ikakvih mogućnosti da se ode. Mogu vam reći da su ljudi očajni kada je reč o tome. Nije tu više bitno da li je spomenik naš ili muslimanski. Reč je o spomenicima, a ljudi koji ih rade prave su askete, a da ne govorim o tome koliko pate sveštenici koji ne mogu da obavljaju službu. Sa igumanijom u Deviču često sam se čuo dok je bilo telefona. Ona mi kaže: 'Brate moj, kada nemamo službu kao da smo skroz gole'. To je takvo osećanje. Ovaj sveštenik Panić iz Kosova Polja

SLOBODNO: „Kada bi pripadnici OVK došli, otvorili bismo im vrata“, otac Makarije, manastir Dečani

[Kosovo] → KULTURNA DOBRA

Prizren - Manastir sv. Arhangel, Utvrđeni grad Kaljaja, Manastir i isposnica sv. Petra Koriškog, Crkva sv. Spasa, Crkva sv. Nikole, crkve u Sredačkoj župi, Sinan-pašina džamija, amam

Priština - Gračanica, Manastir sv. blagoveštanja, Carska džamija

Dečani - Dečani, Manastir Hrista pantokratora, Kuća brvnara

Peć - Pečka patrijaršija, Crkva preobraženja Hristovog, Bajrakli džamija, Crkva sv. Jeremije

Kosovska Mitrovica - Banjska, Manastir sv. Stefana, Srednjovekovni grad, Zvečan, Crkva bogorodičinog pokrova

Đakovica - „Terazijski most“ kod Đakovice, Hadum džamija

Gazimestan - Gazimestan

Vučitrn - Vojnovića most, srednjovekovni utvrđeni grad

Gnjilane - Manastir sv. Varvare

Istok - Manastir Gorioč, Bogorodica Hvosnanska, Crkva sv. Jovana, Crkva sv. Nikole

Klina - Crkve u slivu Belog Drima

Kosovska Kamenica - Crkva sv. Bogorodice, Manastir Ubožac

Lipljan - Crkva bogorodičinog vavedenja

Novo Brdo - Srednjovekovni grad Novo Brdo

Orahovac - Crkve sv. Nikole i sv. Jovana

Srbica - Manastir Devič

Suva Reka - Manastir Devič, Crkva Bogorodice odigitrije, Crkva sv. Đorđa

Uroševac - Spomenici Nerodimlja, crkva u Siroćinskoj župi

(Prema Službenom glasniku Republike Srbije 16/1990)

svake subote i nedelje je odlazio da služi, sveštenik koga su sto puta zaustavljali. Izvuku ga iz kola, pretresu, pa ga puste sto metara, a tamo ga sačeka sledeći. To za njega nije bilo ništa u odnosu na zadovoljstvo da može da obavi službu.“

Za spomenike koji pripadaju islamskoj kulturi Kostić kaže da su praktično u istom položaju.

„Oni se uglavnom nalaze po gradovima. Gradili su ih još Turci, a gradovi su manje ugroženi.“

Oko kulturnoistorijskih spomenika koji pripadaju albanskoj kulturi među našim sagovornicima postoje dileme i razmimoilaženja. Kuću Prizrenske lige koju nam je Sadri Fetiju, direktor Albanološkog instituta u Prištini, naveo kao kulturnoistorijski spomenik Albanaca na Kosovu (za koji, kako reče, nije „izdvojen ni dinar tokom deset godina“) srpska strana ne priznaje kao poseban spomenik, već je zaštićena kao deo ambijentalne celine u Prizrenu. Neki Albanci kao deo svoje kulturne baštine navode i Sinan-pašinu džamiju u Prizrenu, ali je ostali kao takvu poriču i ubrajaju u deo turske orijentalne kulture. Ono što nam je Kostić naveo kao primer albanskog kulturnog zaveštavanja jesu takozvane kule kojih ima po celom Kosovu. (Kule su zgrade za stanovanje, u potkrovlju imaju male puškarnice. To je uglavnom seoska arhitektura, ali ih ima i u gradovima: u Peći tri do četiri, u Đakovici nekoliko. Građene su od kamena, krov je na četiri vode, pokrivene su kamenim pločama.) Zaštićene su kao arhitektonsko nasleđe, stare su po 200 godina. Postoji nekoliko tipova tih kula i četiri ili pet je zaštićeno, od svakog tipa po jedna. Zoran Garić, direktor Zavo-

INTERVJU

Simonidine oči

Vi se rasputujete o spomenicima, a mi smo van zakona

EVROPLJANIN: U kakvom su stanju albanski kulturnoistorijski spomenici na Kosovu?

Fetiju: Na Kosovu su Albanci van zakona. Niko ne vodi računa o njihovoj kulturi i spomenicima. Ako se interesujete za spomenike u onim predelima u koja ulaze tenkovi, vojska i policija, oni se uništavaju bez ikakve milosti. Imate slike po novinama o tome gde su rušene džamije. Šta je rušeno, šta nije rušeno, to vidite sa Foliciem, portparolom policije, on ima podatke. Mi ne možemo izaći van Prištine. O materijalnoj kulturi ovde niko ne vodi računa: spomenik Prizrenske lige prošle godine je oduzet, zgrada nikada nije renovirana, već deset godina dinar nije dat. Ja sam jedini direktor ustanove koji ne može nikud da putuje, koji nema pasoš. Sedam puta su napali zgradu Arheološkog instituta. Evo, imate polomljena stakla. Napadali su čak molotovljevim koktelima. Hteli su da zapale zgradu, a ovo je jedina ustanova koja se bavi duhovnom i materijalnom kulturom Albanaca na Kosovu. Nad Albancima

se čini genocid, etnocid, kulturocid.

EVROPLJANIN: Jeste li od države tražili da zaštiti spomenike?

Fetiju: Od koje države? Mi sami nismo zaštićeni, država nas je unakazila, nemamo siguran lični život. Ova država ne ceni albansku kulturu i nema nijednog čoveka koji je zadužen za nju. Naša kultura je potcenjena.

O normalnim stvarima, kulturi, spomenicima možemo govoriti u neko drugo doba. Sada treba govoriti o našem opstanku. Rešenje za Kosovo je sloboda: kao što ste vi slobodni u Beogradu, tako i ovde svi, i Srbi i Albanci, treba da budu slobodni. Nikada Srbina nisam izbacio iz svoje škole. Vi se rasputujete o spomenicima, a naše srednje škole su u privatnim zgradama, naš univerzitet je u kućama. Mi smo izbačeni, mi smo van zakona.

EVROPLJANIN: Kako komentarišete to što je OVK gađala Devič i Zočište?

Fetiju: Oni (pripadnici OVK) ušli su u crkvu, onde su našli oružje, uzeli ga, odve-

Sadri Fetiju, direktor Albanološkog instituta u Prištini

li su i popove, pa ih pustili posle dva dana. Crkvi ništa ne fali, nijedno kandilo. U Devič čak nisu ni ušli. U štampi tamošnji starešina kaže da nisu imali nikakve probleme. Izmišljotina je da su ih gađali... Crkva je za Albanca svetinja, jednako kao i džamija. To je jedini narod koji ima tri vere. Taj manastir bio je ovde 500 godina pod Turcima, a tu su živeli i Albanci. U Dečanima su Albanci bili vojvode koji čuvaju crkvu. Nikada ništa od svetinja nije rušeno na Kosovu. Nije ni pogodeno.

U Gračanici sv. Simoniodi nije Albanac iskopao oči. To je laž. Postoji narodno verovanje da ona leči slepilo. Oni su rukama malo zagrebali malter. Inače, nije oštećena.

ČUVARI: Dok manastire čuvaju sveci, kosovske puteve nadzire policija

pokrajinski sekretar za informisanje).

Do manastira Dečani odlazimo u pratnji policijskog mercedesa, ne zato što je taj deo nesiguran, već da ne bismo videli (ili snimili) nešto što ne bi trebalo da se vidi, a što se nalazi samo koju stotinu metara od manastira. U manastiru tražimo već čuvenog oca Savu, ali saznajemo da je bolestan. Manastir je potpuno očuvan. Oko crkve se još nalaze skele za radove koji su otpočeli prošle godine i ne zna se kada će biti nastavljeni. Na klupi u porti manastira videli smo nekoliko pištolja. Njihove vlasnike u plavim uniformama zatičemo u crkvi u razgovoru sa ocem Makarijem koji odbija bilo kakav zvaničan razgovor pozivajući se na pravilo da to može samo otac Sava. Otac Makarije nam ipak kaže da manastir nije oštećen jer OVK nije ni bila u prilici da ga ošteti, a da posebne mere bezbednosti nisu ni preduzimale. Pitali smo ga šta bi učinili da su pripadnici OVK došli do manastira:

Miroslav Timotijević, rektor bogoslovije u Prizrenu

„Otvorili bismo im vrata“, odgovorio je otac Makarije, podsećajući na to da manastir „ne čuvaju samo oni koji žive u manastiru već i - Stefan Dečanski“. Dok su policajci palili sveće za žive i mrtve, iz knjige u koju se upisuju posetioци videli smo da uniformisana lica nisu retki gosti. Bogu su se molili i pripadnici MUP iz Kule, Vranja, Srbobrana... Po datumu vidimo da

ratno vreme nije sprečilo bračne parove iz Subotice i Rume da dođu do manastira. U vreme molitve otac Makarije prekida razgovor, a pojavljuju se pripadnici MUP koji su nas dopratili pažljivo motreći fotoaparatus u rukama reportera „Evropljanina“. Manastir sa spoljne strane nismo mogli da fotografiramo.

Iz Dečana krećemo put Pečke patrijaršije. Kao ni manastir u Dečanima, ni Pečka patrijaršija nije posebno obezbeđena od eventualnog napada. Ali je, što je važnije, i ona bez ikakvih oštećenja. Nijedna od starijih monahinja nije želela da razgovara sa nama („Nema šta tu da se kaže. Vi

bolje od nas znate šta se dešava“, odgovorila je jedna od njih skoro ljutito.)

S jednom koja nije želela da se predstavi ipak stupamo u razgovor. Kaže nam da nema problema, osim onog koji su imale i pre nego što se pojavila OVK, a to su deca koja bacaju kamenje na njih. Albanci, kaže, i dalje dolaze u manastir da kupuju med, ali više ne smeju da rade na manastirskim poljima. I ona se poziva na Boga kada je pitamo kako zaštititi manastir. Kaže nam da se tek povremeno čula pucnjava, ali nikada blizu manastira.

„Kada je patrijarh bio kod nas, pitala ga je matika šta da radimo ako vlast kaže da idemo iz Patrijaršije sa narodom. Mi smo mislile da ostanemo bez obzira na sve. Patrijarh kaže: Ne, ako kažu da idete, onda morate da idete. Ali kada je prenočio i kada se patrijarh pomolio Bogu, onda je rekao: vi ćete ostati ovde, vas niko neće napasti.“

Priča nam i neobičan slučaj iz manastira Devič, o ocu koji je išao iz Kosova Polja na bogosluženje i koga su presretali pripadnici OVK. „Prvi put ga zaustavili, kažu mu, nemoj da si više prošao ovde jer ćemo te ubiti. Drugi dan on opet krene u Devič, oni opet isto. A on - šta će, mora da ide. Treći put opet ode on, opet ga presretnu, a jedan kaže: 'Oni ne diraju naše hodže, pa nećemo ni mi njihove sveštenike'.“

Bolji poznavaoци prilika na kosmetskom tlu kažu da ova priča ne potvrđuje tezu o prećutnom sporazumu između OVK i državnih snaga. „Ako postoji neki sporazum, on postoji samo na lokalnom nivou. Otrpili: vi ne dirajte naše svetinje, mi nećemo vaše. Ali, i to ponegde. Sada sumnjam i da

PEČKA PATRIJARŠIJA

se to poštuje. Na visokom nivou nema dogovora: to nema ko da potpiše“, kaže naš sagovornik blizak vlasti koji je želeo da ostane anonimnan.

Mali Carigrad, Mali Dubrovnik, ili Mala Venecija, kako sve nazivaju Prizren, mesto „u kome se prepliće nekoliko kultura i civilizacija, od srpske srednjovekovne do orijentalne arhitekture“, izuzet je od sukoba. Za razliku od Dečana, a poput Peći, u Prizrenu se policija retko vidi. Bogorodica Ljeviška, Bajrakli džamija, Sinan-pašina džamija, Sveti Arhangeli i drugi od 89 kulturnih spomenika pošteđeni su svakog oštećenja. Duskora na tom području gotovo da nije bilo sukoba, a malobrojni su izbijali na desetak kilometara od grada. Na pitanje je li sigurno stići do Svetih Arhangela, Miroslav Timotijević, rektor Bogoslovije u Prizrenu, kaže da u tom kraju živi „gradsko stanovništvo“ i da među njim nema problema.

PROPIS: Policajci moraju da odlože oružje pre nego što uđu u crkvu

„Ranijih godina bilo je problema, pogotovo s pravoslavnim spomenicima. Bila je ta tendencija u službi separatizma. Neman potpunu informaciju o svim spomenicima: jednostavno, zbog ove situacije niko nije išao da proveriti šta se sa tim spomenicima dešava“, kaže Zoran Garić, direktor Zavoda za zaštitu spomenika u Prizrenu.

Za Garićevo ime vezan je i jedini pokušaj zaštite kulturnoistorijskih spomenika, koji je izazvao smeh celog grada. Naime, Garić je obeležio važne objekte zastavicama koje propisuje međunarodna konvencija. Garićevi sugrađani, kako nam je sam ispričao, komentarisali su da crkve i džamije nisu dovoljno visoke i vidljive, nego ih on dodatno obeležava kako bi bile bolji cilj za topovsku paljbu. Posle konsultacija sa kolegama koje imaju iskustva iz ratova u Hrvatskoj i Bosni, Garić je brže-bolje uklonio zastavice.

Foto: A. Plavevski

ZASTAVICE: Zoran Garić, direktor Zavoda za zaštitu spomenika u Prizrenu, obeležavao je važne objekte zastavicama, ali je ubrzo odustao jer je upozoren da na taj način samo bolje označava eventualne ciljeve

„Imali smo iskustvo iz Bosne: čim bi se zastavice postavile, oni bi razbucali te objekte. U Bosni naročito, pa i u Hrvatskoj. Ovde malo igrate na kartu neznanja. Na Kosovu je najneobrazovaniji albanski deo življa, često prođu pored crkve koja je malo skrajnuta i niko ništa ne dira. Da je sa zastavicom - odmah bi je minirali. Razgovarao sam sa ljudima koji su bili u Slavoniji i rekli su mi da ostavimo to, da ih ne izazivamo“, kaže Kostić.

Ni Garić, kao ni ostali naši sagovornici, nisu kao rešenje prihvatili delimičnu zaštitu postavljanjem vreća peska uz objekte, kako je to, recimo, radeno u Dubrovniku. Garić kaže da je moć vatrenog oružja takva da bi jedan geler razneo sve, dok otac Grujić veli da bi tako postavljene vreće ličile na grubobrane i bunkere i samo bi izazivale da se u njih puca. Dok se crkva uzda u pomoć Boga i svetaca, Grujić i Garić pokušavaju da učine nešto konkretnije. Naime, zavodi pokušavaju ekspresno da naprave tehničku i svu ostalu prateću dokumentaciju koja ide uz svaki objekat. („Na osnovu fotografije ne možete rekonstruisati jedan objekat“, kaže Garić, spominjući Bosnu gde su neka kulturna dobra zauvek nestala.)

„Najbolja zaštita za spomenike na Kosovu je da uđu u rang svetske baštine, da svako u lancu informacija upozna značaj tih objekata, da informacije budu na Internetu. Jedino se s informacijama o značaju spomenika možete boriti za njih. U situaciji oružanog sukoba, ili, još gore, otvorenog šireg sukoba, spomenici kulture su prvi na udaru. Zaštita Uneska jedina je prava zaštita za sve spomenike na Kosovu“, veruje Garić. Nijedan objekat na Kosovu i Metohiji nije pod zaštitom ove organizacije, a Kostić smatra da su Dečani zaslužili da budu deo svetske baštine („Sva je dokumentacija poslata, ali tu postoje političke konotacije“). Kako nam je rečeno, nijedna međunarodna organizacija tokom ovih sukoba nije pokazala interesovanje za kulturnoistorijske spomenike. Kao i u primeru Dečana i Uneska, smatraju da ni to nije baš slučajno.

O povlačenju crkvenog blaga sa Kosova različito se misli. Kostić smatra da je trebalo preneti vrednije ikone, ali Zavod nije ništa uklonio sa ovih prostora („Nije ništa izmešteno, tu su nas baš iznenadili“), dok su ljudi bliži crkvi uvereni da to ne treba činiti jer bi se vrlo nepovoljno odrazilo na moral naroda, kao kada se izmeštalo blago Dečana.

Jesen se bliži, a rešenja, izgleda, ne-

MOLITVA: Policajci pale sveće za žive i za mrtve u manastiru Dečani

Foto: A. Plavevski

ma. Na nekim objektima intervencije stručnjaka su urgentne i bez metaka koji pljušte. Uostalom, Kostić nam kazuje da za zaštitu spomenika i u mirnodopskim uslovima ima posla za narednih 50 godina. Veli da ne sme ni da razmišlja o tome šta bi moglo da se dogodi ako se na lokalitetima ne bi radilo narednih godinu dana. Čak i kada nisu mogli da odu na lokalitet, saradnicima su faksom slali uputstva šta da rade, a sada, kaže nam, traže „modalitete za rad“. Dok ih ne nađu, Kosovu će marširati sveci. ■

RADE STANIĆ

Preduzeće **HAMMER** Beograd
Trg Republike 3, tel. 011/635-180

preduzeće **NOVEL**, Novi Sad
Sremska 9, tel 021/29-018
otvorili su u **Beogradu**

Prodavnica
foto materijala

CentroFOTO
Beograd
Maršala Birjužova 9
tel.011/ 632-692

Iz uvoznog programa poznatih
svetskih proizvođača

foto materijala

FORTE FUJI

ILFORD

hama

FUJIFILM

sve vrste crno belog i color
foto materijala

foto aparate, pribor i opremu
za studio i laboratoriju

foto torbe

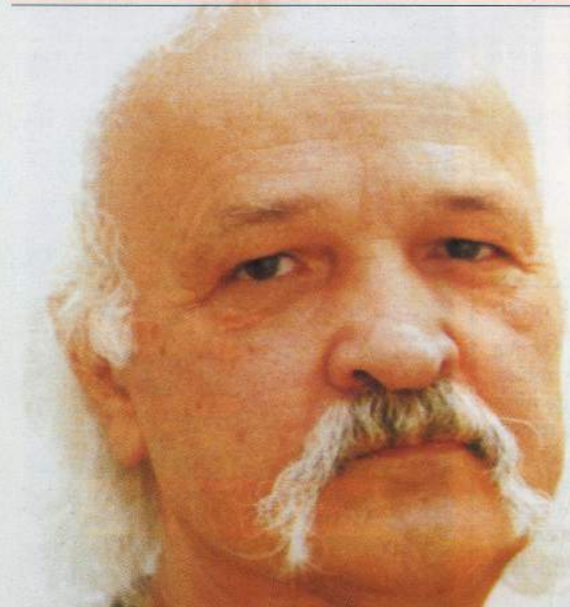
sve vrste baterija

video kasete, diskete ...

i u prodavnicima

Foto Centar
u Novom Sadu, Sremska 9
tel. 021/623-541; 624-402

„Život je izdelfen na 'logične'

parčice koji podrazumevaju

deo vremena za posao, deo

za familiju, deo za letovanje.

Sve je zapravo vezano

za niz **ograničenja**“

RADOVAN KRAGULJ
(SLIKAR GRAFIČAR)

PORTRET

V ČOBANIN

na mlečnom putu

Već 35 godina Radovan Kragulj se u svojim delima bavi ekologijom. Danas kada su problemi odumiranja planete sustigli njegovo delo, on ipak odbija svaku mogućnost da je prorok

BOJA: Bela kosa, beo ten, obučen u crno - Kragulj se stopio sa svojom umetnošću koja u potki ima crno-belu mlekulju

ČOVEK

Interesuje me kako se čovek uklapa u prirodu kojom je okružen kao njen sastavni deo, ali dosta otuđen deo, interesuje me čovek koji je superinteligentan i manipuliše svim tim čime je okružen.

Foto: P. Mamuzić

EMOCIJA:
Da bi se skulptura odista doživela, u nju se fizički mora ući

OSAMA

Jednostavna seoska kuća u Velsu, stara više od 350 godina, Kraguljevo vlasništvo, služi mu kao omiljeno utočište. Tamo, bez obzira na godišnje doba, odlazi „kad god može“. Ta kuća znači njegov neposredan kontakt sa prirodom, sa ljudima koji žive u prirodi. Tamo sam sebe preslišava, proverava i proverava neke od svojih stvaralačkih ideja.

Radovana Kragulja je teško opisati u boji. Bela kosa, beo ten - obučen, kao po pravilu, u crno. Stopio se sa svojom umetnošću koja negde duboko u potki ima crno-belu mlekulju. Krava se „začela“ u Parizu 1989, a ovih dana ciklus - multi-

medijalan projekat u procesu i narastanju „Mlečni putevi Kragulja“, u Beogradu, u četiri galerije (Salon Muzeja savremene umetnosti, Galerija Grafičkog kolektiva, Galerija „Zvono“ i Galerija „Haos“) navršava svoju desetogodišnjicu. Kad je reč o slikarima, grafičarima, vajarima, umetnicima koji se bave videom, proširenim medijima, performansom, a sve su to segmenti Kraguljevog rada, potkrade se i koja reč o boji. Ovdje to nije bitno. Ipak, ako bismo ga „portretisali“ kao umetnika čije delo je neodvojivo od njegovog životnog kreda, morali bismo to učiniti toplim bojama.

Već 35 godina Kragulj se bavi, na svoj način, ekološkim problemima. „Nisam aktivista nijedne ekološke organizacije ili organizacije zelenih“, kaže, ali veruje da su sve zagađenije okruženje i čovekovo otuđenje vitalni problemi koji se ne mogu rešavati individualno. „To je toliko dramatično na svim delovima ove naše ugrožene planete i trebalo bi da postoji zaista moćna i nezavisna organizacija koja bi taj problem pratila i regulisala određenim sankcijama.“

Iako su danas problemi odumiranja naše planete sustigli Kraguljevo delo koje je proročki još pre tri i po decenije fokusiralo moguću katastrofu - Kragulj odbija svaku

mogućnost da je prorok. On kaže da je samo osetio kuda srlja savremeni svet opterećen tehnologijom.

U njegovom radu prisutni su prirodni materijali: drvo, slama, platno, metal. Zna se, recimo, da je platno proizvod prirode i da je biljnog porekla. „Za mene je platno jedno polje. U tom smislu želim da pojednostavim proces gradnje svoga dela, da ga svedem na one elementarne komponente gde gledalac, *de facto*, svojim iskustvom dolazi do momenta percepcije.“ Na primedbu da koristi i akrilik, Kragulj kaže da je to proizvod našeg vremena i da čovek ne može da ide u krajnost. „Konačno pobeđuju materijali našeg vremena. U okviru materijala kojima se služimo treba da napravimo, da kreiramo nešto što ima logike. Valja kontrolisati tehnologiju da joj ne bismo bili robovi, da se ne bismo preselili u virtuelnu stvarnost.“

Iskonska okrenutost prirodi, želja i insistiranje na komuniciranju i međusobnom uvažavanju duboko su utkani u Kraguljevo celokupno delo. Možda su i dra-

ZIVOT/RADOVAN KRAGULJ

- Radovan Kragulj rođen je 10. septembra 1935. u Prijedoru
- Diplomirao je na Akademiji likovnih umetnosti u Beogradu 1962, na *Central School of Arts and Crafts* u Londonu 1963.
- Predavao je na Kembridžu, u Mančesteru, Londonu, Briselu, Monsu i Parizu
- Njegova dela nalaze se u prestižnim svetskim muzejima i kolekcijama - u Muzeju moderne umetnosti u Njujorku, u Viktorija i Albert muzeju i Britanskom muzeju u Londonu, u Muzeju moderne umetnosti grada Pariza, u Pauer galeriji Univerziteta u Sidneju, u Nacionalnoj biblioteci u Vašingtonu, Muzeju savremene umetnosti u Beogradu...
- Dobitnik je brojnih nagrada u Jugoslaviji i inostranstvu. Nagradu za grafiku Jugoslovenske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu dobija 1962; Jugoslovenski trijenale, nagrada za grafiku 1967; Galerija grafičkog kolektiva 1975; Fondacija Pjer Kornet de Sen Sir, Pariz - međunarodna nagrada za crtež 1982; Međunarodni bijenale crteža, Rijeka, 1980; Jesenji salon Klermon Feren 1982;
- U Beogradu je poslednji put izlagao 1985. u Galeriji grafičkog kolektiva. U Jugoslaviji je izlagao poslednji put 1990. u Umjetničkoj galeriji BiH u Sarajevu. Povratak Radovana Kragulja na našu likovnu scenu započeo je video-instalacijom juna 1997. u beogradskoj Galeriji „Zvono“ i ovogodišnjim izložbama u Prijedoru i Banjoj Luci (februar - mart).
- Živi i radi u Velsu od 1962, a u Parizu od 1976. godine.

NADA:
Arhitektonske makete koje bi trebalo da budu realizovane u „dogledno vreme“

matično iskustvo ranog detinjstva u Potkozaru i zbegovi u Drugom svetskom ratu uticali na to da Kragulj fokusira odnos čoveka i prirode, zapravo odnos čovek - čovek. On priznaje da je njegovo delo povezano sa iskustvima ranog detinjstva. Bio je čobanin i čuvao krave, zatim se priseća zbege u koji se nosilo samo najnužnije: brašno, so a obavezno se vodila i krava. To je bila dragocenost zahvaljujući kojoj se preživljavao. „Krava se muze, a sa nešto mleka i brašna napravi se pura, i to je dovoljno.“

Danas, po mišljenju Radovana Kragulja, veliki broj ljudi nije svestan tih elementarnih i nužnih stvari i gubi se u „jednom sintetičkom, vrlo organizovanom životu“. Taj racionalni život je izdelfen na „logične“ parčiće koji podrazumevaju deo vremena za posao, deo za familiju, deo za letovanje - po pravilu za „pakidž holidej“, deo za nedeljne kupovine, sastanke sa prijateljima petkom... Sve je, zapravo, vezano za niz ograničenja koja ne dopuštaju dovoljno kontakata sa prirodom. I to je odrodavanje. Umesto da šetamo čak i blatnjavom obalom reke, učiniće nam se da smo u kontaktu sa prirodom ako gledamo predivno sredene vrtove na TV uz klasičnu muziku.

„Sve je u pakovanjima“, kaže Kragulj. Hoćete li ili ne da zmete taj paket - dilema je koja gotovo i ne postoji. U svakom paketu su instrukcije kako da ga upotrebite, u čemu najviše od tog pakovanja možete da profitirate: tu su i uputstva šta vam predstoji sa nekim drugim pakovanjem... i tako se nižu uputstva i instrukcije.

Otuđenje čoveka od onog što ga okružuje odražava se logično i na kontakte sa drugim ljudima. Nestaju međusobno uvažavanje, a bez toga nema komunikacije i onoga što je čoveku neophodno da bi kvalitetno živio. Konačno, nema dijaloga, a to je jedi-

no ono čime se stvari kvalitativno mogu pomaći nabolje. Bez dijaloga, direktnog kontakta, bez dobre volje i bez komuniciranja nema napretka i kvalitetnog života. Upravo odsustvo svega ovoga ima, tvrdi Kragulj, za posledicu „specifičnu nesreću koja se dogodila na ovom našem prostoru a, da se razumemo, i na globalnom prostoru takođe“.

Beogradska likovna scena Kragulja nije puno zaokupljala. Još kao student odlazi u London i tamo nastavlja karijeru kao umetnik i kao pedagog. Iz studentskih dana u Beogradu seća se uticaja „Medijale“. Poznao je članove te umetničke grupe i, kako priznaje, nekima je bio fasciniran - „posebno Šejkom“. Prema toj poetici nije imao posebnog afiniteta. Međutim, smatra da je Šejka imao izuzetno zanimljiv razvojni put sa specifičnom filozofijom i pristupom radu. Tema koju je Šejka našeo svojim „dubrištima“ i danas ima dosta mesta, sasvim ostaje aktuelna jer je reč o tome kako stvari nastaju, kako se troše i odbacuju. Ipak, Kragulj će oceniti da je dobro što je „medijala“ postojala, mada smatra da je imala dosta lošeg uticaja na mlade generacije umetnika.

Iz Beograda odlazi za London. Krajem šezdesetih je dosta obilazio ruralna područja severnog Velsa. Tad se neposredno sreo sa industrijskim tehnološkim procesom proizvodnje hrane i upravo je tad počeo da radi seriju na temu povrća, u stvari - plodova zemlje. Kako je Vels stočarski kraj, „setio se potkozarskih krava“, zapravo suočio se sa sasvim nečim drugim, sa masovnom proizvodnjom životinja. „Tema“ su isprva bile svinje, pa ovce, potom, jasno, krave, ali i poznati Radovanovi zečevi. To je bilo ponajviše „vreme grafike“.

Misteriozan proces koji ima svoje određene faze učinio je da Kragulj zavoli grafiku još u toku studija u Beogradu. Postoji

Valja kontrolisati tehnologiju da joj ne bismo robovali

NOVO:
Ideju skulptura „unutrašnjeg prostora“ Kragulj razrađuje četiri godine

EVROPLJANIN

„Dok razgovaramo, interesantno, gledam ispred nas 'Evropljanin'. Kad su me početkom šezdesetih pitali kako se osećam, rekao sam da se osećam Evropljaninom. Stvarno, u širem smislu ja se tako osećam, tako živim, izlažem. Ali, u užem smislu veoma sam vezan“, ističe Kragulj, „za ove prostore“. Pitamo ga šta ima da kaže za ovaj prostor koji fizički još postoji, ali je politički i administrativno drugačije okvalifikovan. Kragulj naglašava da mu to teško pada i da još ne može da shvati, da se u tome snađe, mada veruje da će „u neko dogledno vreme, na jedan drugačiji način, tim prostorom moći slobodno da se putuje, komunicira, druži, dogovara i - gradi“. Kragulj je ubeđen da je sasvim evidentno da su prostori druge Jugoslavije teren jakog umetničkog potencijala. „Na ovom prostoru postoje snažni talenti prepoznatljivog dela, rezonovanja, stava.“

MILENIJUM

Skulpture „unutrašnjeg prostora“ koje u okviru svog multimedijalnog projekta u Beogradu Kragulj izlaže u Galeriji „Zvono“ obeležice kraj milenijuma 2000. na izložbi u Muzeju savremene umetnosti u Briselu koji će te godine biti kulturna prestonica Evrope. Za ove specifične skulpture lično se zainteresovao i za ovu ekskluzivnu izložbu ih odabrao Vili van der Bus, direktor Muzeja savremene umetnosti u Ostendeu.

PRESA:
Bez ikakve ironije posetioci će stražnjicom otiskivati grafičke listove

deo koji podrazumeva poznavanje zanata i deo koji se otkriva tek kad se napravi probni otisak. U tu mistiku spada i tehnologija materijala koji se koristi, pa su same grafičke ploče Kragulju često bile izuzetno interesantne i najznačajniji umetnički predmeti. Tu je, verovatno, počela da se nazire Kraguljeva potreba da „izade“ u tri dimenzije. I na slici je uvek težio nekoj aplikaciji, elementima reljefa. Tako poslednjih dvadesetak, „a možda i više“ godina, Kragulj pravi neku vrstu kombinacija slike, skulpture, zapravo ambalaže koje su postepeno kao instalacije narastale.

U želji da poveže i integriše svoja interesovanja i radove, Kragulj počinje da se bavi i videom, studijom i razradom pokreta, što dovodi i do performansa. Jedan od najranijih video-filmova, sastavni deo instalacije izlagane u Antverpenu, ticao se zeca (izložba je bila na temu zečeva). Trebalo je da na filmu zec neprekidno trči. Kragulju je to zadalo mnogo muke, što i do danas pamti. Kako zec trči u cik-cak, Radovan je morao da konstruiše poseban sistem sa pokretnom trakom dugačkom oko pet metara da bi nasnimio materijal koji mu je bio potreban i da ga uz silne montaže dovede do željene forme. Konstrukcija je, međutim, bila toliko interesantna da se kao umetnički objekat preselila u izložbeni salu.

„Mećni putevi Kragulja“ su proces, kako sam umetnik naglašava, koji narasta u vremenu i prostoru. U Beogradu on menja svoj lik, mada su njegovi elementi ponegde i ranije viđeni. U metropoli Kragulj promovise stolicu presu na kojoj će posetioci sami otiskivati grafike i tako postati koautor - sa Kraguljem - umetničkog dela koje će zajedno potpisivati. Kragulj odbija svaku pomisao da ima ironije u tome što će posetioci stražnjicom otiskivati grafičke listove. Možda tu ima nezlobivog humora, ali „ja to lično ozbiljno shvatam“, jer tako

MUZEJ

Najskuplje delo koje je Kragulj prodao otislo je u jednu privatnu kolekciju u Belgiji. Veliki muzeji nisu bili tako izdašne platiše i, jasno, kupovali su manja dela. Muzej Moderne umetnosti u Njujorku kupio je grafiku „za nju se, naravno, nisu mogli očekivati veliki novci“.

će - kako objašnjava - biti ostvaren kontakt sa publikom i posetilac će na jednostavan način shvatiti kako se dobija jedan grafički otisak. Time Kragulj, ipak, dokazuje da se ne može osloboditi svog pedagoškog damara ni težnje da komunicira, otvara dijalog i, konačno, realizuje ranije zamišljenu ideju, jer on nikad ne odustaje.

Ekskluzivnost su novonastali radovi - skulpture izložene u „Zvonu“. Kragulj ideju razrađuje već četiri godine. A reč je, zapravo, o skulpturi „unutrašnjeg prostora“. Ona se vidi izvan - doživljava se iznutra. To su u stvari svojevrsne arhitektonske makete koje bi, kako se Radovan Kragulj nada, mogle da budu realizovane „u dogledno vreme“. Jer, to je skulptura ljudske psihe, emocija i da bi se odista doživela, u nju se i fizički mora ući. ■

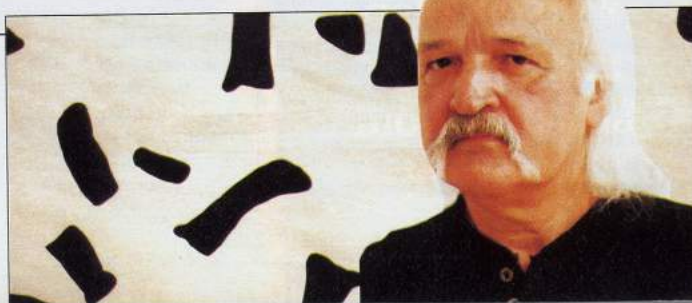
SAVO POPOVIĆ

UPORNOST:
Kragulj ne može da se oslobodi težnje da komunicira, otvara dijalog i konačno realizuje zamišljenu ideju

FAMILIJA

Sudbinu „industrijski“ uzgajanih zečeva koji završavaju na tanjirima francuskih nedeljnih ručkova izbegao je jedan par koji je Kragulju „pozirao“ po dolasku u Pariz. „Mujo“ i „Fata“ su postali moji kućni ljubimci čiji sam kraj teško podneo. Sa njima sam imao kontakt kao i oni ljubitelji životinja koji u kući drže psa ili mačku. Bili su sastavni deo porodice.

ISKUSTVO:
Bio je čobanin i čuvao krave, zatim se priseća zbege u koji se nosilo samo najvažnije

HIT LISTA KNJIGA

		DIN
1	PIJANISTA Alessandro Bariko Rad 1998.	25,00
2	KAKO SAM PUTOVAO S LOSOSOM Umberto Eko Narodna knjiga 1998.	60,00
3	KNJIGA ZA MARKA Svetlana Velmar - Janković Stubovi kulture 1998.	95,20
4	KAD JA TAMO, A ONO MEDUTIM Beografiti 1998.	128,00
5	DARA Patrik Beson Paideia 1998.	80,00
6	ATLAS OPISAN NEBOM Goran Petrović Narodna knjiga 1998.	75,00
7	ZLOČIN OLGE ARBELJINE Andrej Makin Paideia 1998.	70,00
8	U POTPALUBLJU Vladimir Arsenijević Stubovi kulture 1998.	61,60
9	MILEVA MARIĆ-AJNSTAJN Dragana Bukumirović Narodna knjiga 1998.	60,00
10	RANI JADI Daniilo Kiš BIGZ 1998.	35,00
11	MARFLJEV ZAKON - U LJUBAVI Luidi Spenjol MONO & MANANA PRESS 1998.	35,00
12	VELIKA SVESKA Agota Kristof Paideia 1998.	50,00
13	VRTOGLAVICA Slobodan Šijan Centar za geopolitiku 1998.	48,00
14	MISLI O DOBRU I ZLU Episkop Nikolaj ONA 1998.	60,00
15	PETAR MEĐU PRIČAMA Dragoljub Popović Narodna knjiga 1998.	60,00

Lista je napravljena na osnovu podataka beogradskih knjižara:

1. Salon knjige - Kosovska 37
2. Knjiga i mi - Cetinjska 6
3. Antikvarijat Prosveta - Knez-Mihailova

PREDSTAVA - PREDLOG

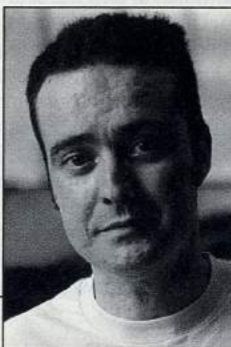

FELIKS PAŠIĆ:
Odlični glumci

■ **FELIKS PAŠIĆ, POZORIŠNI KRITIČAR:** Predstava "Karolina Nojber" u režiji Nikite Milivojevića, koja je prvi put izvedena avgusta ove godine na festivalu u Budvi, sigurno će se naći na repertoaru nekog beogradskog pozorišta u novoj sezoni. Priča o nemačkoj glumici i nemačkom društvu XVIII veka, o sukobima trećerazrednog i takozvanog elitnog pozorišta, na vrlo lep način govori o stvarima koje su vrlo bliske današnjem gledaocu i ovom društvu. "Karolina Nojber" je interesantna i zbog odlične glume Anite Mančić, Petra Božovića, Mire Banjac i Petra Kralja.

KNJIGA - PREDLOG

■ **ZORAN ĆIRIĆ, PISAC:** Objašnjava-ti „Po zaraslim stazama“ Knuta Hamsuna predstavljalo bi uvredu kako za pisca, tako i za čitaoca. Hamsun je dokazao svojim radovima da su se sve velike stvari u literaturi dogodile u XIX veku i uspeo je da taj XIX vek prevede u dvadeseti, približivši ga tako modernom čitaocu. Svojim delima Hamsun pokazuje da veliki pisci moraju da robuju velikim principima, da je velikog pisca nemoguće poniziti i potvrđuje Selinovu tezu da nije važna priča već stil pisanja. Knut Hamsun pokazuje svojim delima šta je pravi stil i istinsko književno majstorstvo.

ZORAN ĆIRIĆ: Bez robovanja principima

HIT LISTA FILMOVA

Prvi broj: broj nedelja prikazivanja
Drugi broj: broj gledalaca

1	GODZILA (GODZILLA) uloge: Metju Broderik, Žan Reno režija: Ronald Emerik	1 42.614
2	DIVLJE STRASTI (WILD THINGS) uloge: Mat Dillon, Kevin Bekon režija: Džon Meknauton	8 36.060
3	ČOVEK POD GVOZDENOM MASKOM (MAN IN THE IRON MASK) uloge: Leonardo di Kaprio, Džeremi Ajrons režija: Rendal Valas	4 32.692
4	ŠIFRA MERKUR (MERCURY RISING) uloge: Brus Vilis, Alek Boldvin režija: Harold Beker	4 21.413
5	BRILJANTIN (GREACE) uloge: Džon Travolta, Olivija Njutr Džon režija: Rendal Klejser	8 17.589
6	VRISAK 2 (SCREAM 2) uloge: Niv Kembel, Kortni Koks režija: Ves Krejven	3 12.673
7	BRAĆA BLUZ 2000 (BLUES BROTHERS 2000) uloge: Den Ekroj, Džon Gudman režija: Džon Lendis	2 12.635
8	SJAJ LJUBAVI (AFTERGLOW) uloge: Nik Nolti, Džuli Kristi režija: Alan Rudolf	5 5.875
9	OČAJNIČKE MERE (DESPERATE MEASURES) uloge: Majkl Kiton, Endi Garsija režija: Barbet Šreder	5 4.960
10	PALMETO (PALMETTO) uloge: Vudi Harlson, Elizabet Šu režija: Folker Štendorf	5 4.561

distributeri:

BANDUR FILM

VANS

FIRST PRODUCTION

TUCK

THE METAL COLLECTION OF SWATCH

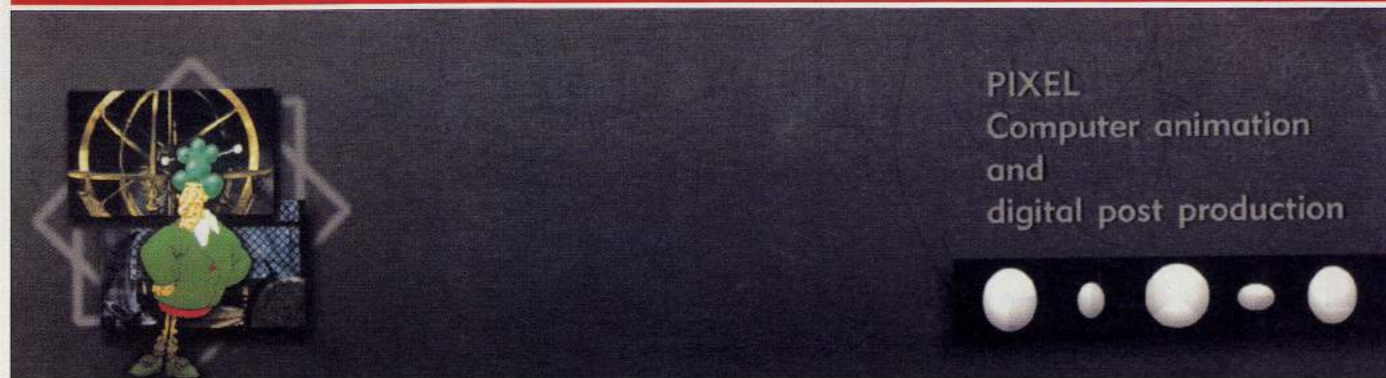
Chrono
SECRET AGENT YELLOW

Stainless steel

swatch+
IRONY

Time is what you make of it.

Generalni distributer za Jugoslaviju **AGRAX** TRADING Co.
Ivana Milutinovića 84/II, 11000 Beograd, tel: 011-433-517, 430-782; fax: 459-355

PIXEL
Computer animation
and
digital post production

Komputeraši

PIXEL, *Mechanical Duck* ... rade kompjutersku animaciju. Mašine podstiču obuku za animaciju i ubrzavaju rad

ŽENSKO PISMO

Vera Vlajić: "Žensko pismo, što se animacije tiče, za mene ne znači nešto što će se po formi ili temi prepoznati kao ženski film, ali verujem u ženski senzibilitet, u neku mekoću i emotivnost koju on nosi. U svetskim okvirima, broj žena koje se bave animacijom gotovo je isti kao i broj muškaraca, za razliku od igranog filma, gde je broj žena reditelja mali. To je, pre svega, zbog toga što je animacija, autorska naravno, uglavnom individualan posao."

Međutim, iz tog "zabavišta" iznikli su mnogi autori kao što su: Majdak, Petričić - sada predavač animacije na koledžu Sheridan u Torontu, Čirić, Vlajić, Šajtinac, Jovanović..., pa je počelo da se piše o Beogradskom krugu animacije. Uz napomenu da su taj termin izmislili novinari, Rastko Čirić kaže da je zapravo reč o usamljenim entuzijastima: „Jedina karakteristika Beogradskog kruga jeste nedostatak zajedničkog imenitelja i, pre svega, nedostatak pravog producenta“, dodaje Čirić. „Što se Beograda tiče“, podseća animator Vera Vlajić, "on dugo nije imao producersku kuću kakva je Zagreb-film, koja se specijalizovano bavila proizvodnjom crtanog filma, i možda je to razlog što su autori u Beogradu uglavnom bili prepušteni sebi šetajući od producenta do producenta. Zato je za mene termin Beogradski krug ili Škola crtanog filma, pre svega, geografski pojam, a ne neki estetski kriterijum."

Najznačajniji producent kinematografske animacije u SRJ osnovan je 1989. godine oko gospodina Veljka Bikića. Ovaj studio je od osnivanja proizveo 36 autorskih filmova, više od 400 reklama, za kanadsku produkciju 4 epizode serijala "Malih letećih medveda", za naručioca iz Nemačke dugometražni *Hatchy Puh*, a sve ukupno više od 1.000 minuta animacije. Nakon prvih međunarodnih projekata, kada su bili u prilici

OSMA UMETNOST

Spadala iz mraka

Domaći crtani film je živ i jedna je od superretkih stvari koje ova zemlja izvozi

Junaci

Glavni lik prvog beogradskog crtača „Solista“ i glavni beogradski autori: Nikola Majdak, Dušan Petričić i Rastko Čirić

Slično zagrebačkim crtačima, i beogradski su na tradiciji satire, okupljeni oko lista "Jež", hteli da ovaploste ideju o "oživljenom crtežu". "Kod nas sve ideje nastaju za kafanskim stolom", podseća Nikola Majdak, sada predsednik YU ASIFA (Jugoslovenske sekcije Međunarodnog udruženja animatora). "Ministarstvo kulture je nekoliko puta odvajalo novac, ali se to podelilo, propilo, dok nije ministar Milan Vukos namenski odredio novac, koji je uplaćen na račun propale firme Slavija", priča Majdak.

Tako su, u jednom sobičku u Košutnjaku, pod imenom "Studio za animirani film - Avala filma", Nikola Rudić, Predrag Koraksić i Nikola Majdak počeli da rade 1962. godine na prvom beogradskom crtaču. Film "Solista" (sedam - osam minuta) završen je sledeće godine u poludiznjevskom maniru i, prema rečima autora Nikole Majdaka, to je priča "o čoveku koji se trti, guzi da nađe svoje mesto u svetu mu-

zike i uspeva tek kad se uklopi u 'orkestraciju'. Međutim, beogradski prvenac je, umesto s radošću, dočekan uz zajedljivi komentar da, eto, Zagreb ima svoju čuvenu "školu", a Beograd "zabavište".

FESTIVALI ANIMIRANOG FILMA U SRJ

■ Treći jugoslovenski festival animiranog filma (bijenalni, osnovan 1987, prva dva u Podgorici: Podgorica, 10-11. decembra 1991, deset filmova iz Beograda i Pančeva, Gran pri - "Liber-tas" Zoran Jovanović (hrvatski i slovenački animatori nisu poslali svoja ostvarenja, Crna Gora i Makedonija nisu snimile nijedan film, a autori iz BiH nisu želeli da učestvuju "zbog ponašanja crnogorskih rezervista u BiH")

■ Četvrti jugoslovenski festival animiranog filma u Pod-

gorici, Beogradu i Čačku, 7-17. decembra 1993: oko 40 filmova, Gran pri - "Holi anim-al", Silvana Jejar

■ Peti jugoslovenski festival animiranog filma u Čačku, 28-30. septembar 1995: više od 50 filmova, Gran pri - "Sto godina jednog veka", Miroslav Jelić

■ Šesti jugoslovenski festival animiranog filma u Čačku, 18-21. septembar 1997: 41 film, Gran pri - "Mali princ na jezeru", Vera Vlajić

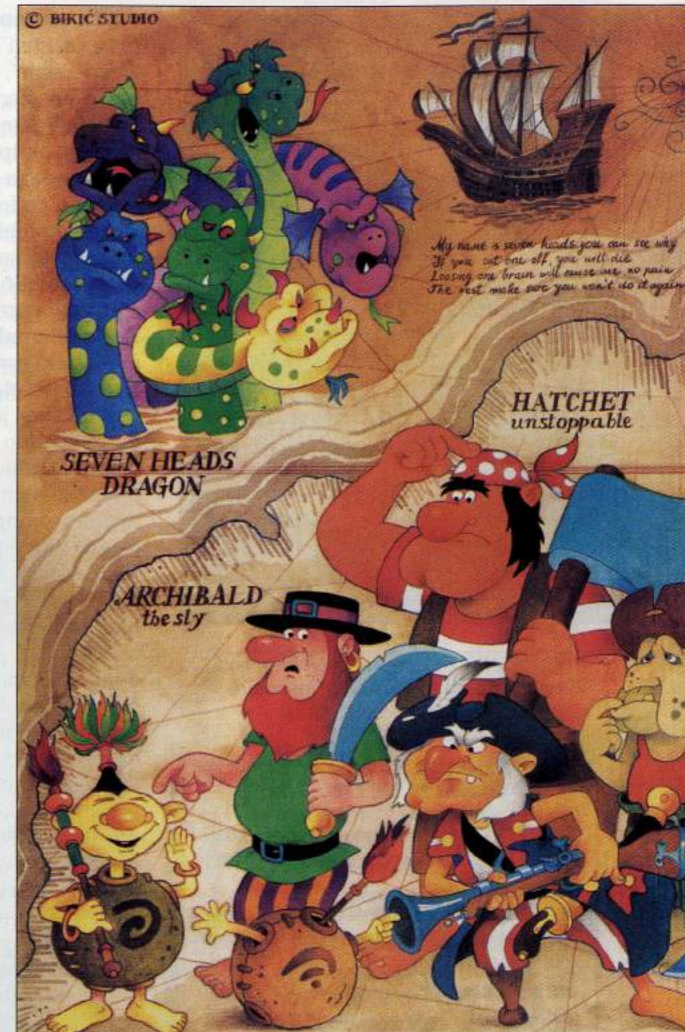
NIKOLA MAJDAK
• PARDON • VRIJEME VAMPIRA •
• ENCIKLOPEDIJA KRVNIKA •
• POSLEDNJI TV DNEVNIK • OSTRVO •
DUŠAN PETRIČIĆ
• FAVORIT • PUTOVANJE •
• PLAVI ZEC • ROMEO I JULIJA •
RASTKO ČIRIĆ
• STOP • VAŽNO JE UČESTVOVATI •
• TANGO RAGTIME • PRTKO •

BEGRADSKI KRUG
CRTANOG FILMA II

da postanu, kako kaže direktor Studija „Bikić“ Milan Živković, "igrač na evropskoj sceni", sankcije su prekinule razvoj. Takođe, 1991. urađen je i pilot "Hogar Strašni" (četiri minuta), ali je projekat okončan pošto je izgubljen kontakt sa Amerikancem koji je tvrdio da ima autorska prava za animiranje popularnog junaka stripa. "Narednih sedam godina živelo se od reklama. Posle sankcija izašli smo u svet i sa autorskim filmovima i učestvovali na festivalima u Ansiju, Hirošimi, Torontu", napominje Živković. Prošle godine obnovljeni su poslovi: u koprodukciji sa francuskim Durantom urađeno je 13 petominutnih epizoda TV serije „Tom i Nana“, u toku je za italijanski Rejnbou izrada serije „Tom i Oskar“, a za kanadsku Nelvanu serijal „Anatol“. Na tim projektima radilo je oko 60 ljudi, ali je očigle-

dan nedostatak crtača zbog čega je Studio „Bikić“ izgubio četiri projekta.

Pokušaji da se u institucijama nauči kako se prave crtači, nakon prvog pokušaja kada je Nikola Majdak 1980. na Fakultetu dramskih umetnosti pokrenuo Radionicu za animirani film, veoma su česti. Rastko Čirić, sada vanredni profesor na Fakultetu primenjenih umetnosti, predaje predmet Kinematografska animacija i podučava polaznike škole u Dunav-filmu, koja od ovog septembra obučava treću generaciju. Uz stalnu obuku koju za potrebu svoje proizvodnje organizuje Bikić studio, nezaobilazno mesto za edukaciju je i škola koju vodi animator Vera Vlajić. „Radionicu za animirani film osnovala sam 1994. godine i više od 250 dece i mladih prošlo je kroz nju. Osnovni princip na kome insi-

Uspeh

Studio „Bikić“ izvozi filmove i reklame u Kanadu, Nemačku, Francusku, Italiju...

ram u radu sa decom jeste podsticanje kreativnosti, što je u praktičnom radu dalo veoma zapažene rezultate. Nekoliko filmova koje su realizovali učenici Radionice („Mali princ na jezeru“, „Animirana svaštara“, „Lude mačke“) učestvovalo je su i nagrađivano je na festivalima u Italiji, Nemačkoj, Grčkoj, Poljskoj, Rusiji, Japanu...

Ako bi se poredili uslovi u kojima su se radile kinematografske animacije u bivšoj i sadašnjoj Jugoslaviji, prema rečima Rastka Čirića, „haotično je bilo i pre i sada. Danas je možda bavljenje crtanim filmom veliki luksuz, nekada se novac, ipak, dobijao od ministarstva.“ Čirić, dobitnik Zlatnog viteza u Kijevu aprila ove godine za „Nevidljive i slabo vidljive vrste“, kaže da je veliki problem i u tome što „malo firmi producenata brine o plasmanu“ filmova. ▶

BUNKER:
Sovjeti
nisu mogli
da vide
Vorholovog
Lenjina

Zabranjeni Staljin

U Istorijskom muzeju u Moskvi otvorena je izložba portreta bivših sovjetskih lidera na kojoj posetioci mogu da vide Lenjina dijaboličnog pogleda i Staljina u neusiljenoj pozi.

Izložba je jedinstvena po tome što je tu reč o portretima koji su sklonjeni u depo Lenjinovog muzeja, pošto nisu odgovarali ideološkim kanonima SSSR.

Među decenijama zabranjenim portretima nalaze se i oni na kojima je Lenjin prikazan s mračnim izrazom lica, ali i jedan na kome je „previše opušten“ kakva je, recimo, slika francuskog majstora Emila Bernara.

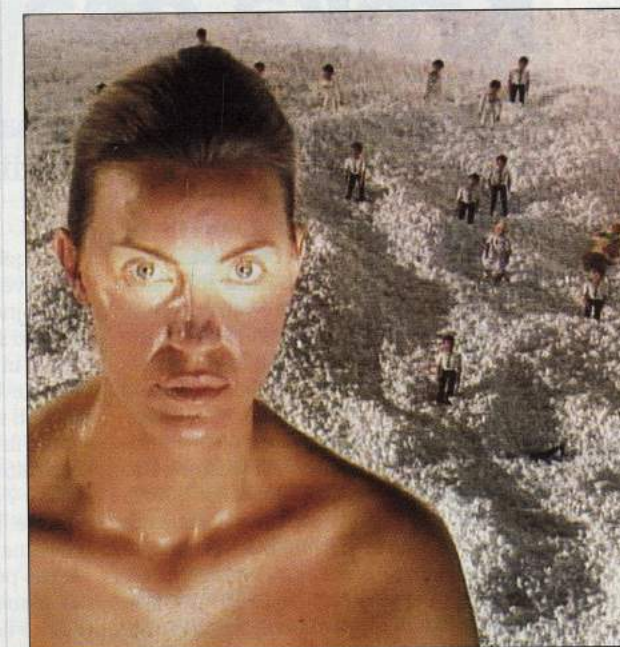
Među slikama koje stanovnici Sovjetskog Saveza nikada nisu mogli da vide nalazi se i jedan **Staljinov portret Isaka Brodskog** iz 1928, na kome mu je umetnik verno naslikao tragove preležanih boginja na licu.

Srećna nacija

Pod radnim nazivom *Happy Nation*, Milica Tomić upravo je završila video-rad, video-instalaciju, fotografije s audio-materijalom i veb-sajt za novu **sajber-galeriju**. Rad se bavi nacionalnim identitetom: možemo li da podnesemo da ga imamo i možemo li da podnesemo njegovu nepostojanje.

Happy Nation će, s dru-

gim radovima Milice Tomić, biti predstavljen na 14. internacionalnom bijenalu koje se u oktobru održava u Sao Paulu. Naša umetnica izabrana je kao jedna od devet predstavnika iz Evrope, a ovaj njen rad zvanično će biti prikazan na izložbi jugoslovenske umetnosti u Berlinu, takode tokom oktobra.

MILICA TOMIĆ: Šta je nacionalni identitet

Vredan zanatlija

Moto Drugog bijenala scenskog dizajna neobično je dugačak: „Varaš se ženo“, reče otac, „nema ti danas ništa bolje od čestita, vredna i izučena zanatlije. Zanatlija ti je pravi čovek, slobodan je, ne zavisi ni od koga, samo od svojih vrednih ruku koje će ga hraniti i izdržavati u svakoj zemlji.“

Ziri kojim je predsedavala Irina Subotić dodelio je nagrade za rešenje scenskog prostora, dizajn spektakla, promociju kulturnih događaja,

primenjenu scensku umetnost i zanatsko umeće.

Ambiciozno zamišljeno i realizovano Bijenale, koga je organizovao ustata, a na čijem čelu je komesar mr Milica Cukić, predstavlja i dvoje inostranih gostiju, Palmelu Haurad, generalnog komesara Velike Britanije za učeske na Kvadrilenalu u Pragu, najznačajnijem svetskom skupu u oblasti scenskog dizajna, i Majkla Remsora, dizajnera scenske rasvete, redovnog profesora univerziteta Stenford.

BIJENALE:
Majstori
scenskog
prostora na
okupu

Jovan Čekić

Presecanje haosa

EKRANSKA KULTURA:
Realnost stvarnija od realne

Treća realnost

Knjiga Jovana Čekića „Presecanje haosa“ bavi se uglavnom problemima sa kojima se suočava umetnost XX veka.

Čekić se u svojim tekstovima bavi radom i uticajem umetnika kao što su Marsel Dišan i Vudi Alen, s jedne strane, i teoretičara - Benjamina, Adorna, Deride i Delezea, s druge. Čekić, filozof i teoretičar umetnosti, misli da je šarolikost interesovanja i stalno praćenje društvenih kretanja, ne samo onih koji su vezani za kulturu i umetnost, neophodna da bi se stvorila, posmatrala i analizirala slika sveta u kome pojedinac živi. „Presecanje haosa“ je, prema rečima izdavača Vladislava Bajca, **zbirka izukršanih razmišljanja** autora o najvišim smenjivanjima kulture pisma kulturom ekrana.

Kako kaže Čekić, ono što ga je zainteresovalo za ekransku kulturu je shvatanje da je ekranska slika „realnija od realnosti“ i da njeni proizvođači i korisnici kroz nju stvaraju sopstvenu, treću realnost.

Austrijski poručnik zapovednik ešalona okovanih grčkih rodoljuba pregovara sa turskim komandantom o primopredaji zatočenika. „Uredno švabski“ na revers borci za slobodu predati su dželatima u ruke

U međuvremenu na drugoj strani uzbuna. Okovani vođa zaverenika glasno, proklinjući obraća se oficiru u uniformi carske armije, poručniku Lazaru iz Spilenijevoog puka.

Poručnik Lazar je uznemiren. Do njega dopiru reči - GOSPODINE PORUČNIČE, VI STE POSLEDNJI ČOVEK IZ EVROPSKOG PROSVEĆENOG SVETA KOGA JOŠ GLEDAMO. - ŠTA HOĆE TA LUDA? UČUTKAJTE GA, MOLIM VASI - Naredivao je Lazar oštro svom naredniku.

Predložak

Film o Rigi od Fere Nikole Majdaka čeka svoje sponzore

neti prevagu u budućnosti zbog brze izrade (recimo samo da je reklama za sokove „X“ rađena skoro mesec i po dana). Takođe, brojni crtači se snalaze: rade za inostrane produkcije u improvizovanim studijima ili u „kućnoj radinosti“. Malo je poznato da je, na primer, Dušan Bauk pre deset godina za francusku TV 5 radio 52 epizode (po četiri minuta) crtanog filma „Baučići“ o „spadalima iz mraka“, a koji nisu nikad prikazani kod nas - možda je to još jedan dokaz da kinematografska animacija nije bauk za domaće stvaraoce. ■

ZORAN PENEVSKI

„**Za vreme rata** nastao je prekid, crtači su prestali da se prave, bilo je najviše 'dešperacije', a i sada je većina njih tek proširena karikatura, filmovi oko minut trajanja“. „Ono čime sam u ovom trenutku posebno okupirana“, kaže Vera Vlajić, „to je šansa koja mi je pružena u okviru TV Beograd da formiram redakciju, a kasnije i studio koji bi se bavio proizvodnjom animiranih filmova i serija.“ Vlada Stanić, animator u Studiju „Bikić“, kaže da je kod njih za dugometražni film „Kapetan Džon Pipfoks“ urađen scenario, pilot od dva minuta, neki songovi i većina likova i samo se čeka početak rada na animaciji. Nikola Majdak, koji je prošle godine dobio nagradu za životno delo, priprema polučasovni animirani film o Rigi od Fere za koji je neophodna pomoć sponzora, dok Rastko Čirić upravo priprema predlog da se na FPU osnuje i katedra za animirani film. Prema Majdakovim rečima, animatori su skromni ljudi, često i neplaćeni. Povratak naših animatora na međunarodnu scenu počeo je zahvaljujući ASIFA - putem kojim su se domaći animatori informisali o onome što se događa u svetu, i obrnuto. „Svet animiranog filma nije politizovan“, ističe Majdak.

Ipak, novac diktira obim i kvalitet savremene produkcije. Ministarstvo za kulturu odvaja nedovoljna sredstva, pa su studiji primorani da se opredele za animaciju u sferi reklama i postprodukcije. Vodeći u tome je PIXEL (osnovan 1990. godine; pokušaj autorskog filma nije uspeo, ali, u svim vidovima, u reklamama, proizvede se oko jedan sat svih vrsta animacija godišnje i, kako kažu, „konstantno ima posla“), a slede GAMA - nešto animiranih 3D struktura za komercijalne filmove i kompjuterska animacija u okviru igranih filmova kada se simulira TV program („Rane“, „Lepa sela lepo gore“, „Vizantijsko plavo“, „Kupi mi Eliota“); *Mechanical Duck* - reklamna kompjuterska animacija, animirana fotografija (MTS, Belef); Compani - kompjuterska animacija za reklame i spotove...

Filmska radna zajednica, na primer, od postanka SRJ proizvela je oko 30 autorskih animiranih filmova ukupnog trajanja 60-70 minuta, ali tri četvrtine neophodnih sredstava dobavlja komercijalnom produkcijom. Rezultat toga je i razlika u mišljenju samih autora, pa tako Bojan Redžić, animator i jedan od naših najboljih crtača stripa, smatra da su animatori „autorskog filma“ zapravo „isfrustrirani likovi koji ne znaju da urade posao“, a animator studija PIXEL Teodor Ajduk misli da su to ljudi sa neprofesionalnim shvatanjima. „Mašine podstiču obuku za animaciju i ubrzavaju izradu, a autori kao da beže od toga“, kaže Ajduk, smatrajući da će kompjuteri od-

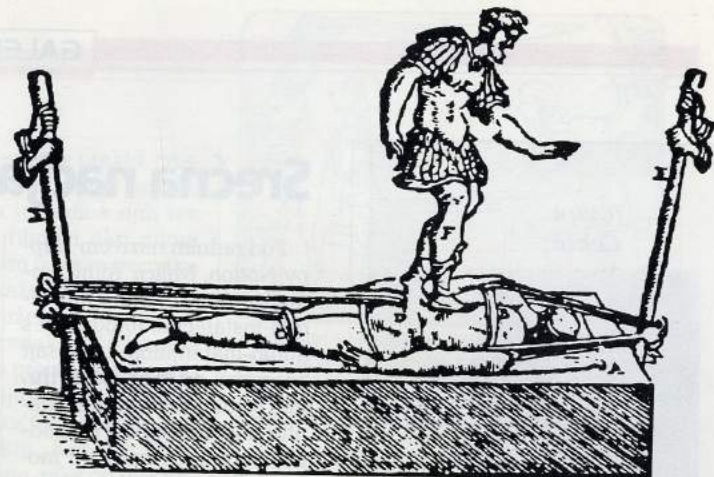
Pravilo

Karakteristike Beogradskog kruga su nedostatak zajedničkog imenitelja i pravog producenta

MALI PODSETNIK

- Prvi napis u štampi: „Naš budući domaći crtani film“, Dušan Timotijević u časopisu „Film“, 1947.
- Prva stručna publikacija: „Crtani film“, 1948, prevod studija sovjetskih, američkih i francuskih animatora
- Prvi lutkaanimirani film: „Pionir i devojka“, Vera i Ljubiša Jocić, 1949.
- Prvi crtani film: „Veliki miting“, Valter i Norbert Nojgebaur, 1950-51, trajanje 22 minuta (pošto je reč o ismevanju propagande Informbiroa protiv Jugoslavije, to je ujedno i prvi pokušaj direktnog uključivanja crtanog filma u aktuelna društvena dešavanja)
- Prvi crtani film u boji: „Crvenkapica“, 1954.
- Prvo inostrano priznanje: „Crvenkapica“, diploma na festivalu u Berlinu 1955.
- Prva nagrada za produkciju animiranih filmova: „Zagreb-film“, Pula 1957.
- Prvi kolektivni nastup: Zagreb-film na Kanskom festivalu 1958.
- Prva crtana serija za decu: „Profesor Baltazar“, 1969, Grgić, Kolar, Zaninović
- Prvi svetski festival animiranog filma: Zagreb 1972.
- Prva hronologija kinematografske animacije: „Kinematografska animacija u Jugoslaviji“, Ranko Munitić, 1979.
- Prvi festival jugoslovenskog animiranog filma: Podgorica 1987.
- Prva plastelinska animacija: 1991 - spot za pesmu „Volim je ja“ grupe Vampiri, Dragomir Čeda Nikolić, četiri i po minuta

KIČMA

Krhka osa života

Gotovo polovina čovečanstva pati od bolova u leđima. Postoji preko 200 različitih uzroka tih tegoba

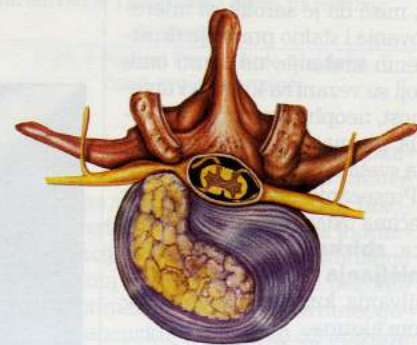
Ako nikada niste osetili bol u leđima, ne radujte se - stići će vas. Ako zbog bola u krsima često idete savijeni kao pereca, ili ukrućeni kao motka, ne očajavajte - niste sami. Svaki čovek na planeti ili je imao, ili ima, ili će imati probleme s kičmom. Brojne bolesti kičmenog stuba, jednostavno nazvane „bolovi u leđima“ bolest su dvadesetog veka - kažu medicinske statistike. Danas, na pragu trećeg milenijuma, gotovo polovina čovečanstva boluje od različitih tegoba s leđima ili vratom. Bolovi u leđima su najčešći uzrok izostajanja s posla u SAD, dok su u Kanadi razlog zbog koga privreda godišnje izgubi deset miliona radnih dana. U Švedskoj bolovanja zbog bolesti kičme

traju godišnje četiri do sedam meseci, dok je u Švajcarskoj 40.000 mladića oslobođeno vojne obaveze. Po rasprostranjenosti, daleko su ispred side, raka, srčanih oboljenja, a ni po fatalnim posledicama ne zaostaju za bolestima koje su obeležene kao pošasti našeg stoleća: od običnog skoka u vodu, ili silaska sa stolice ljudi ostaju trajno oduzeti, doživotno u kolicima, a mnoge povrede i deformacije kičmenog stuba su smrtno. Mnogi istraživači čovekove evolucije smatraju kaznom to što bolesti kičme danas pogađaju više od dve milijarde ljudi na planeti, i podjednako decu u omladinu koliko i stare. Homo sapiens je, kažu oni, požurio da se uspravi i prohodao na dve

Najjači amortizer U PRIRODI

Kičmeni stub nosi celokupnu težinu tela (skeleta, muskulature, organa). Sačinjavaju ga kratke kosti - pršljenovi čiji ukupan broj iznosi 33 - 34, a oni su međusobno spojeni hrskavičavim kolutovima - diskovima, velikim brojem ligamenata (veza) i mnogim mišićima (njih preko 700). Tako složeni i povezani oni daju čvrstinu i elastičnost, zahvaljujući čemu je kičma glavni nosač ukupnog pritiska i težine donjih i gornjih delova tela. Izmereno je da dva susedna pršljena sa međupršljenastim diskom mogu da izdrže težinu od 720 kilograma.

Zbog uspravnog stava kičmeni stub kod odraslih ljudi ima oblik izduženog slova S. Zahvaljujući tim krivinama, kičma se ponaša kao amortizer pod teretom tela prilikom skokova na tvrdu podlogu i pri nošenju teških predmeta.

Slabinski pršljen UKLJEŠĆENJE

Razmekšan i deformisan disk (plave boje) vrši pritisak na kičmenu moždinu. U takvim slučajevima najčešće je neophodna hirurška intervencija

INTERVJU

Pomozite svojoj deci

Roditelji lako mogu da utvrde deformacije kičmenog stuba

EVROPLJANIN: Koje vrste problema s kičmom najviše srećete u specijalističkoj praksi?

Milinković: U Institutu na Banjici preplavljeni smo desetinama hiljada slučajeva deformacija kičme u dece i omladine. Stoga smo upravo sprovedli istraživanje u svim osnovnim školama opštine Stari grad i pregledali 2.518 dece od petog do osmog razreda. Našli smo da preko 60 odsto učenika ima poremećaje u držanju i druge ortopedske deformacije. Od toga 40 odsto ima deformisanu kičmu.

EVROPLJANIN: Zašto tako masovno nastaju deformiteti kičme?

Milinković: U ovim teškim vremenima roditelji su pritisnuti velikim problemima i zaprepašćeni smo koliko malo njih posmatra svoju decu bez odeće, pa zato i ne vide pravovremeno da su dečija leđa deformisana. Stoga apelujem da svaki roditelj svlači svoje dete kako bi na vreme mogao da uoči nepravilnost kičmenog stuba ili vrata.

EVROPLJANIN: Mogu li to da uoče roditelji sami?

Milinković: Pomoću testa preklona mogu to da učine vrlo jednostavno. Test traje svega 20 sekundi. Izvodi se tako što dete ispruži ruke ispred sebe, sastavi dlanove i savije se napred, tako da mu sastavljene ruke idu ka podu. Roditelj treba da ga pogleda sa svih strana - спреда, s leđa i bokova. Bilo kakva asimetrija između dve strane leđa, visine ramena, linija ispod pazuha i slabinskog dela, ili izbočine na kičmenom stubu - znak su deformacije kičme.

EVROPLJANIN: Koje su mogućnosti i izgledi lečenja kičmenog stuba kod dece?

Milinković: Krivljenja kičme, bez ob-

ZDESLAV B. MILINKOVIĆ

- **Roden:** 1947. godine
- **Zvanje:** profesor ortopedске hirurgije i Univerziteta u Beogradu
- **Funkcija:** Načelnik Odeljenja spinalnog centra Instituta Banjica
- **Uspesi:** Bivši jugoslovenski reprezentativac u rukometu i karateu
- **Specijalizacije:** Završio stručnu specijalizaciju kičmenog stuba na Univerzitetu Južna Kalifornija kod profesora Rajzera, jednog od najvećih svetskih autoriteta koji je prvi u svetu uveo operativno lečenje deformacija kičmenog stuba
- **Knjige:** 1. Lečenje deformacija kičmenog stuba kod dece; 2. Ortopedija u pitanjima i odgovorima; 3. Vežbe za bebe; Objavio više od 170 stručnih radova, od toga 60 u inostranim naučnim publikacijama

zira na uzrok, tokom rasta će se pogoršavati. Deformacije kičmenog stuba su oboljenja rasta i pogoršavaju se sve dok traje rast deteta. Ako se deformacija rano otkrije, fizikalna terapija, intenzivne vežbe i bavljenje sportom mogu u velikom broju slučajeva da je koriguju. Kad su u pitanju veća krivljenja uz vežbanje je potrebno lečenje miderima, ortozama ili gipsovima. Danas postoji mnoštvo raznih midera napravljenih od lakih, elastičnih plastičnih masa. Nose se ispod odeća, ne vide se i estetski su prihvatljivi, što smanjuje psihološke probleme dece u pubertetu, dok ih nose. Postoji veliki broj operativnih metoda sa snažnim implantatima koji omogućavaju odlične trodimenzionalne korekcije kičme. Posle operacije imobilizacija se ili potpuno odbacuje, ili smanjuje na nekoliko meseci. Deca se posle operacije brzo aktiviraju, ustaju 7 do 11 dana nakon nje, a posle mesec dana mogu da se prihvate većine životnih ili školskih aktivnosti svojih vršnjaka.

Poslednjih nekoliko godina sve se češće primenjuju endoskopske metode kojima se smanjuje operativni rez prilikom dolaska do nerva u kičmi i oslobađanja nervnog korena. To su skupe intervencije, zahtevaju posebnu obuku i opremu, ali su veliki doprinos razvoju naše hirurgije.

noge pre nego što je biološki sazreo za uspravan hod. Pri tome je najviše stradala kičma - sve do danas je nedovoljno usavršena kao organ da teret tela i kretanja, koje je nosila sa osloncem na četiri noge, izdrži dvonožnim kretanjem. „Koliko je evolucija kičme u zaostajanju, najbolje potvrđuje pri-

mer jetre“, kaže profesor Medicinskog fakulteta Pero Simić, autor još neobjavljene enciklopedijske studije o kičmi. Dok je čovek išao na četiri noge, jetra je visila okačena za kičmu kao vodoravnu motku. Kada se uspravio, njen način veze s kičmom nije do danas promenjen, iako bi fiziološki i

Zašto su crnci BRŽI OD BELACA

Crna rasa ima duži slabinski deo kičme u odnosu na druge delove kičmenog stuba. Zato što ima kraći deo kičme, bela rasa je stabilnija i sporija, a crna pokretljivija i nestabilnija. Otud su, verovatno, crnci bolji trkači, sprinteri, maratonci, od belaca koji su superiorniji u dizačkim, bacačkim i sličnim sportovima, kaže profesor Simić.

anatomski bilo lakše da je okačena kao torba na kuku. Ali to nije potpuno obošnje. „Čovek bele rase je u XX veku viši za 12 centimetara, u proseku je gojazniji i duže živi“, kaže profesor hirurške ortopedije dr Zdeslav Milinković. Snaga i elastičnost kičme kao koštano organa ne može da prati i izdrži ubrzana povećanja telesne mase i visine. Tehnologije XX veka donele su brojne „sedeće“ profesije. Najveći broj ljudi sedi na poslu puno radno vreme, dolazi kući prevozom, a potom leži ispred televizora satima od spavanja. Automobil je zamenio noge - njime se ide do pijace, robne kuće, po novine, do lekara, na posao, na izlet i, što je apsurd veka, u šetnju... Ruski profesor Murarov kaže da je poslednjih stotinu godina telesna aktivnost čoveka opala sa 90 na jedan odsto. Prema nekim statističarima, čovek današnjice provede oko 150.000 sati sedeći. Takav položaj veoma slabi muskulaturu, snagu i elastičnost ▶

Najskuplji bol DISKUS HERNIJA

Tipičan predstavnik bola u leđima je diskus hernija. To je jedan od najskupljih bolova - sindroma kod nas i u svetu. Diskus hernije nastaju u četiri faze. Formiraju se tako što hrskavičavi disk između dva kičmena pršljena izgubi elastičnost, nastaje proces njegove degeneracije od čega disk omečkava, širi se prema nervu, pritiskuje ga i izaziva nesnosan bol

kičmenog stuba. A miškulatura leđa i trbuha može za 30 odsto da amortizuje pritisak na kičmu, kažu stručnjaci za statiku kičmenog stuba. Iako postoji preko 200 različitih uzroka bolova u leđima, specijalisti ističu da su u 80 odsto slučajeva u vezi s nerazvijenim mišićima leđa i trbuha

Bolesti kičme ne izaziva samo leškarenje, koje je postalo fenomen našeg veka. Specijalisti za kičmu - ortopedi, neurohirurzi, fizijatri, kao i psihijatri i neurolozi, često ističu da su mnogi bolovi leđa bolovi duše i da zato nemaju veze s deformacijama kičmenih pršljenova i diskova. Savijena kičma nekad je znak slabog moralnog stava, koji tišti nesvesno kao svestan bol, a pognut, zguren hod je simptom nedostatka samopoštovanja i ponosa, ističu psiholozi. Vešti bionergetičari, isticao je čuveni Rajhov učenik Loven, znaju da prema izgledu kičmenog stuba čitaju osećanja kao što su pokunjenost, skljojkanost ili skrhanost, isto kao što su na osnovu zategnutosti kičmenog luka lako prepoznavali lakše ili teže duševne bolesti

U ogromnom broju slučajeva s kičmom počinju da imaju probleme deca predškolskog i školskog uzrasta. To su najčešće deformacije kičme, usled nepravilnog hoda i držanja, kažu medicinske statistike. U Švajcarskoj su istraživanja pokazala da više od polovine pregledane dece ima kriva leđa. „Evidentirali smo desetine hiljada naše dece s problemima kičme“, kaže

- Pravilno se stoji kada je pojas u vodoravnom položaju prema tlu na kome stojimo. Takav stav se postiže ako se kolena drže paralelno, ramena opuste, a glava drži niti zabačena nazad, niti sagnuta napred. Gornji deo trupa ne sme biti nagnut napred.
- Ako se dugo stoji u mestu, treba povremeno čučnuti, a dok se stoji, valja povremeno prebacivati težinu tela s jedne noge na drugu.
- Pravilno se hoda ako se korača uspravno kao da na glavi nosimo neki predmet koji ne sme da padne.
- Pri penjanju uz stepenice - poželjno je činiti to što češće - ne treba se naginjati napred.
- Izbegavati hodanje po tvrdj podlozi.

prof. dr Zdeslav Milinković, načelnik odeljenja Spinalnog instituta na Banjici.

„S naše profesionalne tačke gledano, nema alarmantnije stvari po zdravlje nacije. Najčešći problem kad je reč o deci je iskrivljen kičmeni stub. Skolioze i kifoze su pojačana iskrivljenja prirodnih krivina kičmenog stuba.

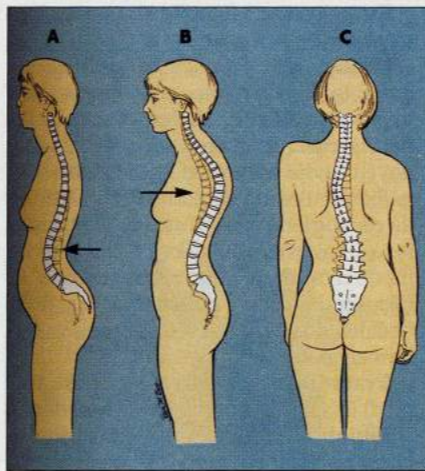
Najčešći razlog deformacija, ako se izuzmu urođene, jeste neadekvatno držanje tela. Deca prvog ili drugog razreda su različite visine, ali sve klupe i stolice su iste - upozoravaju neki ergonomi. Školska torba, prepuna knjiga, često je preteška za slaba leđa prvaka. Nastava fizičkog vaspitanja ne jača kod dece telo, a preventivna zaštita, od vrtića, do osnovne i srednje škole, nije dovoljno efikasna. Deca su fizički zapuštena, slabe miškulature, nepravilnog hoda i držanja i provode ogromno vreme nepravilno sedeći u školskoj klupi, ispred televizora, kod kuće. Posebni razlozi deformacija kičme u dece su psihološki. Slavni Bendžamin Spok, čije knjige su štampane u desetina miliona primeraka i koji je bio škola za pedijatre i psihologe, isticao je da se „mnoga deca drže pogrbljeno jer im manjka samopouzdanje“. Tome može biti uzrok suviše kritičan stav roditelja, teškoće u školi ili neuspeh u društvu. Pogrbljeno dete neće nikad popraviti svoje držanje zato što ga roditelj stalno opominje da se ispravi. Glavni zadatak, kaže Spok, jeste „pomoći detetu da podigne samopouzdanje, da se snađe u školi, a da kod kuće stekne osećanje samopoštovanja i sigurnosti“.

Profesor Simić kaže da najčešći uzrok bola u leđima mladih ljudi jesu pritisci na nerve koji se iz kičmene moždine račvaju ka delovima tela. Tipičan predstavnik tog bola je diskus hernija. To je jedan od najskupljih bolova - sindroma kod nas i u svetu. Na 100.000 stanovnika oko 1.400 mladih ljudi ima u svakom trenutku te probleme koje pored bola prati nesposobnost za profesionalni ili svakodnevni život. Diskus hernije su najčešći kod ljudi koji brzo izrastaju u pubertetu. Pršljenovi izrastu više, a ligamenti i mišići ne prate njihov razvoj.

„Zbog te disproporcije kičmeni stub postaje Ahilova peta“, kaže prof. Miodrag Panić. Od diskus hernija najčešće pate košarkaši i visoki ljudi. Poslednjih godina taj problem je smanjen zahvaljujući patikama sa vazдушnim donom. „Preporuka je za sve visoke ljude“, kaže Panić, „da svakog dana uoči spavanja i posle buđenja rade vežbe od 20 do 30 minuta. Ukoliko se bave sportom moraju da imaju odgovarajuću obuču“. Diskus hernija leči se odgovarajućim lekovima, uz sredstva protiv bolova, a ukoliko su povređeni i nervni korenovi, treba ispitati da li je potrebna operacija.

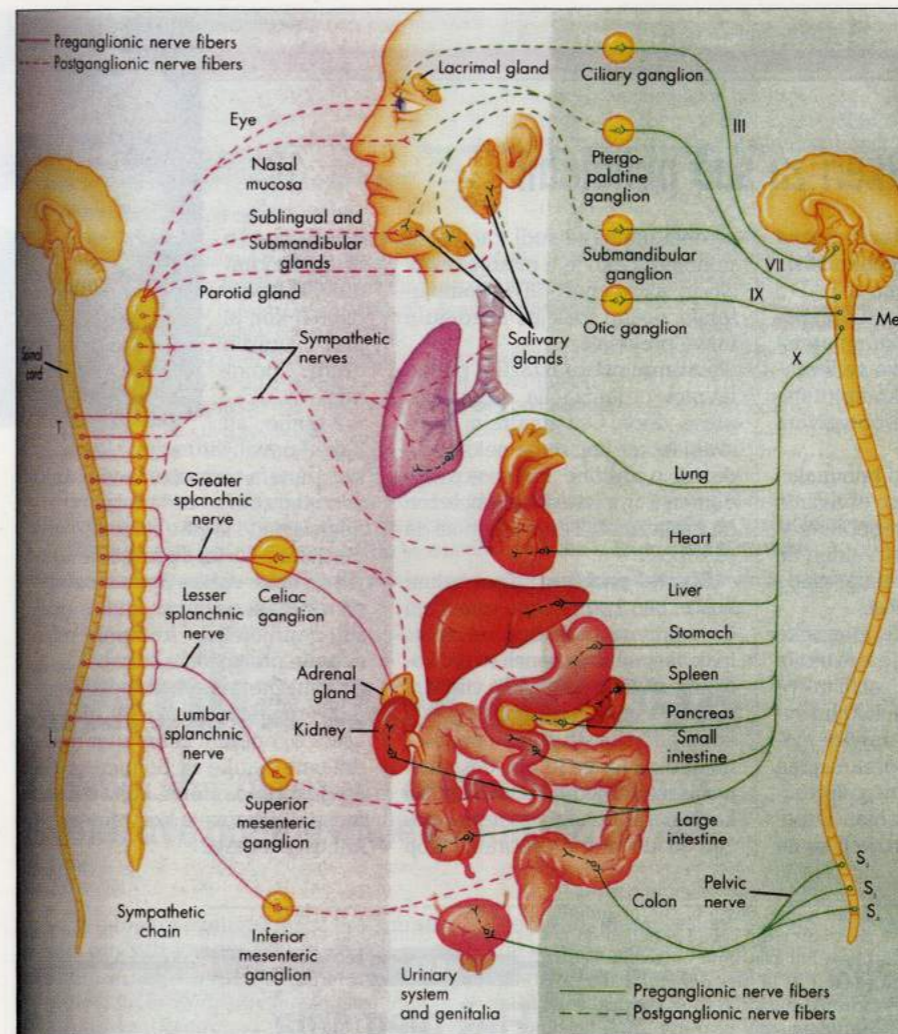
Kad je reč o išijas, prof. Panić kaže da je u pitanju pritisak oštećenog hrskavičavog diska, koji pritiskuje i zateže nerv koji izlazi iz kičme, kao što žabica zateže violinsku žicu. Zato bol ide najčešće između petog slabinskog i prvog krsnog pršljen na duž zadnje spoljne strane natkolencice, spušta se niz potkolencicu, do malog i velikog prsta. U početku se javlja samo bol, koji je izazvan nezgodnim pokretom, može čak i kikanjem ili kašljanjem. Situacija se potom poboljša, bol nestaje, ali se dizanjem tereta, naglim pokretima ponavlja. Pored neprijatnog bola, slabi osetljivost i gubi se motorna snaga u nozi sve do spuštanja stopala. Ukoliko se spusti i nastanu nepravilne oko male ili velike nužde, neophodna je hirurška operacija. Do tada se lečenje obavlja lekovima i fizikalnom terapijom.

„Kod starijih osoba, uglavnom žena, najveći problem je osteoporoza. Kost, posebno kičme, postaju poroznije i krtije, la-

Skolioze i KIFOZE

Skolioze i kifoze su pojačana iskrivljenja prirodnih krivina kičmenog stuba. Do deset stepeni se prate, od 20 stepeni nužna je intenzivna kineziterapija, preko 30 stepeni je neophodno lečenje milderom, a oko 50 stepeni nužna je operacija

ko se lome i propadaju. Osim izuzetnog bola i staračke pogrbljenosti, ženama se smanjuje rast. Preventivno delovanje“, kaže prof. Milinković, „kod žena pre menopauze sastoji se u povećanju fizičke aktivnosti, kontroli težine, rekreativnom sportu i određenoj hormonalnoj zaštiti. Ako je bolest uznapredovala, uz kompleksnu terapiju lekovima i fizikalnu terapiju, neophodno je i nošenje midera.“

Široka rasprostranjenost bolova u leđima otvorila je pitanje mogućnosti medicine da leči ove bolesti, kojima se danas, pored ortopeda i neurohirurga, bave reumatolozi, neurolozi, fizijatri... S obzirom na mnogobrojne simptome, dugo trajanje tegoba i činjenicu da uspeh u lečenju degenerativnih procesa traje koliko i uzimanje lekova protiv njih, otvorilo je mogućnost brojnim nadriekarima koji sebe nazivaju različitim imenima - telepatistima, hiromantima, teofizistima, radiotezistima, kostonameštaci, akupunkturistima... „Akupunktura ne može da reši nijedan ozbiljan problem kičme. Ako su bolovi od propadanja koštanog tkiva, degeneracije pršljenova, nema nameštanja koje može pomoći i nema pomoći od akupunkture“, kaže prof. Panić. Akupunktura ili masaža mogu

da olakšaju bol nastao spazmom mišića. To je stvrdnjavanje mišića koji blokira povređeni deo kičme da se, zbog kretanja, ne bi dalje povređivao. Grč je jak i bolan, pa se na taj bol može delovati masažom mastima ko-

Važni SAVETI

Profesor Berislav Dimitrijević je definisao nekoliko korisnih pravila za izbegavanje bola u leđima. Ona glase:

- Kada se saginjete, uvek savijajte kolena i kukove.
- Ne podižite teške predmete iznad visine svojih kukova.
- Pri nošenju tereta njegovu težinu rasporedite ravnomerno na obe noge.
- Teške predmete nosite prislone na telo.
- Ne pomičite teške stvari.
- Izbegavajte nagle pokrete.
- Izbegavajte mekano tapeciran nameštaj - sofe, naslonjače.
- Pri vežbanju izbegavajte jako saginjanje i istezanje kičme.
- Često saginjanje šteti kičmi.
- Jačajte trbušne mišiće, jer je snažna miškulatura najbolji zaštitnik vaše kičme.

Nervi u KIČMENOM KANALU

Kroz svaki kičmeni pršljen, iz kičmene moždine, izlaze nervi koji oživčavaju određene grupe mišića i unutrašnje organe. Tako se na osnovu povrede određenog dela kičme može odrediti koji mišići i organi su izgubili osetljivost

je greju, kupkama. Ali to popuštanje ne pomaže oštećenom disku, pritisku diska na nerv ili krvni sud - kaže prof. Panić. „Mi smo jedna od zemalja poznata u svetu po broju lekara koji napuštaju ordinaciju i van medicinskih ustanova nameštaju kičmu“, tvrdi prof. Pero Simić. „Oni otežavaju borbu protiv velikog broja nadriekara u ovoj oblasti. To su lekari koji nisu našli sebe u svojoj struci, pa pokušavaju lakše da se nadu baveći se onim za šta nisu specijalisti. Kako se može namestiti kičma koja boli, ako je bol od tuberkuloze pršljenova ili drugih degenerativnih procesa. Osim toga, samo nameštanje je fizički vraški teško zbog ogromne jačine kičmenih mišića. Jedan od po masi beznačajnih mišića (gluteus medijus), čija funkcija je da dok stojimo na jednoj nozi drži karlicu u vodoravnom položaju, može da izdrži težinu od 180 kilograma. Iako sam radio sa uspavanim pacijentom, sa tri asistenta, snažnim spravama kojim zatežemo pojedine delove i isecamo mesta da bismo lakše pristupili povredi, nekad nije bilo moguće namestiti iščašenu kičmu. Kičma je toliko složena da jedan bol može da znači stotinu različitih stvari. To je razlog zbog koga i među specijalistima postoji nesaglasnost, jer su i sami zbunjeni kompleksnošću slučaja. Zato jedni kažu nužna je operacija, drugi da još nije, treći - ne treba uopšte... Bolesnik onda zbunjen odlazi i traži pomoć kod paralekara. S kičmom se, međutim, ne treba igrati jer su greške kobne. Imao sam veliki broj slučajeva da su nam dolazili pacijenti lečeni kod nadriekara, ali su stizali kasno. Posle takvih nameštanja ili drugih vidova paralečenja nisu retke i fatalne paralize“, kaže prof. Simić.

Ako je tačan zaključak s početka teksta da će svaki čovek kad-tad osetiti bol u leđima, najbolji način da se on odloži i učini podnošljivim jeste pravilno kretanje, sedenje i ležanje i naročito svakodnevno lako vežbanje. U SAD su definisana stručna uputstva kako se s obolelom kičmom hoda, leže, ustaje, vozi auto, nosi torba, rade određeni poslovi, čak i u kojim položajima je, s obzirom na vrstu bolova, bezbedno voditi ljubav. Najbolja preventiva je, ipak, jačanje trbušnih i leđnih mišića, od kojih zavisi gipkost leđa. Jer čovek je, govorio je Erik Bern, mlad onoliko koliko mu je elastična kičma.

HAKER:
Izuzetno dobar
poznavač računarskih
sistema s destruktivnim
namerama

Maloletni hakeri za sud punoletni

Američki zakonodavci najzad su shvatili koliko je daleko otišla opšta kompjuterizacija u SAD i sada su se toliko uplašili hakera da žele da maloletni kompjuterski eksperti koji se bave nedozvoljenim radnjama po kompjuterskim mrežama, budu optuživani kao da su punoletni.

„Ovo je ozbiljan vid kriminala i moramo ozbiljno da se obrusimo na njega“, izjavio je republikanski član Kongresa Kurt Veldon na nedavnom sastanku kongresnog komiteta za bezbednost.

Jedan predstavnik američke nacionalne asocijacije advokata upozorio je da u realizaciji takve ideje postoji problem: lokalni sudovi i tužioc koji će najviše morati da se bave ovim prekršajima hakera nisu adekvatno pripremljeni za takva suđenja. Drugi američki advokati priznali su da

se deci ponekad sudi kao da su punoletna ako je u pitanju težak zločin, ali su upozorili da kompjuterski zločini ipak ne spadaju u takve prekršaje.

Zabrinutost su izrazili i predstavnicima organizacija za zaštitu prava dece. Oni smatraju da će svaki haker koji se na neki način ogreši o zakone koji pokrivaju domen kompjutera biti obeležen do kraja života i da neće moći da se zaposli.

Stvami problem su oni hakeri koji iz bilo kog razloga ostavljaju destruktivne posledice iza sebe. Ipak, najviše štete naneli su oni koji programiraju takozvane viruse.

Prve viruse napravila su dva kompjuterska stručnjaka pedesetih godina jer im je bilo dosadno: u slobodno vreme takmičili su se ko će napisati bolji program i, počeli su da prave programe koji

uništavaju druge programe. Pobedio bi onaj koji bi prvi uništio drugi program.

Kasnije su hakeri pravili viruse koje korisnik kompjutera ne može da vidi, bilo zbog toga što se ugrađuju u druge programe ili zato što imaju neku zaštitu. Virusi su se toliko razvili da neke vojske u svetu ozbiljno računaju na viruse koji će uništiti neprijateljske kompjuterske sisteme pre početka sukoba.

Zamislite samo kakvu štetu jedan virus može da učini ako se usadi u centralni kompjuter neke državne banke ili bolnice, a da ne govorimo o tome kakav haos može da izazove u kompjuterima kontrole letenja.

CRNA HRONIKA

1991 - kod Apatina odstreljen orao
zima 1991/1992 - otrovan orao kod Kule
zima 1993/1994 - kod Padinske Skele odstreljen orao
proleće 1994 - iz gnezda kod Kanjiže ukradena dva jajeta
1994 - u kafani u Novom Bečeju izložen preparirani primerak
leto 1995 - kod Apatina odstreljen orao
proleće 1995 - iz gnezda kod Kanjiže ukradena dva ptića
zima 1995/1996 - orao odstreljen u Jabučkom ritu na Tamišu
proleće 1996 - gnezdo kod Pančeva srušeno, dva orla ubijena
proleće 1996 - dva ptića ukradena iz gnezda kod Kanjiže
proleće 1997 - otrovan orao u Zasavici u Mačvi
proleće 1998 - otrovan orao kod Višnjičeva u Sremu
proleće 1998 - kod Kanjiže pronađen orao razbijene lobanje
Slobodan Puzović, ornitolog iz Zavoda za zaštitu prirode Srbije, saznao je da je poslednjih godina odstreljen belorepan kod Bačkog Monoštora i još jedan u Sremu, kod Morovića.

PRIRODA

Zemlja bez orlova

U Srbiji živi 28 parova orlova belorepana. Svake dve godine bude ih ubijeno po pet

I kroz debelu kožnu rukavicu osećam stisak moćnih kandži dok mi mladi orao belorepan stoji na ruci i iskazuje svoju naklonost i želju za druženjem hvatajući me kljunom za odeću ili za prste druge ruke. Ptica je sita, a njeni dodiri izražavaju nežnost, pa joj dopuštam da mi uzme prste u kljun, za koji znam da je dovoljno snažan da mi ih otkine - sa pet kilograma i rasponom krila od dva i po metra, orao belorepan najveći je orao Evrope. Ali, ma koliko njegovo ponašanje - dok ljupko izvija vrat i radoznalo me zagleda odozdo - bilo simpatično, takva igra sa čovekom nije u prirodi ove vrste i ne predstavlja normalno ponašanje: ovaj je orao, zajedno sa svojim nesrećnim bratom, kao pticu ukraden iz gnezda. Nakon istrage koju su sproveli aktivisti Društva za zaštitu i proučavanje ptica Vojvodine, izašlo je na videlo da je ptić iz gnezda ukrao šesnaestogodišnjak ko-

ji je želeo da impresionira svoje drugove koji kod kuće gaje obične papagaje.

Bratislav Grubač, stručnjak za ptice grabljivice iz Zavoda za zaštitu prirode Srbije, kaže da je glavni uzrok nestajanja orla belorepana u Srbiji, kao i u Evropi, ubijanje puškom i otrovom. Belorepan je zaštićen Uredbom o zaštiti prirodnih retkosti (Službeni glasnik 50/93), a Pravilnikom o visini štete za bespravno ulovljenu ili uništenu divljač (Službeni glasnik 13/94) predviđena je oduzimanje predmeta kojima je prekršaj izvršen (oružje, vozilo itd), ili su nastali izvršenjem prekršaja. Uz to, Krivični zakon predviđa kaznu od jedne godine zatvora.

Pošto već i vrapci znaju koliko se kod nas zakoni poštuju, došao je valjda red i na orlove da to saznaju. U periodu 1991-1998. 19 orlova belorepana je što pobijeno, što jaja i živih ptića pokradeno. Šest ptica ubijeno je odstrelom. Verovatno da budu preparirane kao (krivo)lovni trofeji. Od otrova su stradale četiri ptice, od toga su dve preživle trovanje i završile u zoo-vrtovima na Paliću i u Beogradu. Treba reći da je verovatno reč o nenamernom trovanju otrovima namenjenim glodarima ili psima lualicama, a gladni orao se hranio otrovanom životinjom. A još govore stariji ljudi, opisujući svoje još starije prijatelje, kako „žive or-

ORAO BELOREPAN

latinski naziv: *Haliaeetus albicilla*
raspon krila: od 210 do 265 cm
dužina: od 69 do 100 cm
opis: odrasli su tamnobraon sa žućkastim perjem glave i vrata, žutim kljunom i sjajnobelim repom: polno nezreli primerci imaju taman kljun i rep
stanište: plavne šume i velika močvarna područja, takođe veće reke, bogate ribom
hrana: zimi iscrpene ili povređene vodene ptice, uglavnom patke, takođe lešine, a u proleće i leto krupnija riba (štuka, jaz, deverika, šaran, babuška i dr.)

IZUZETAK: U prirodi orla belorepana nije da se igra sa čovekom. Ovaj orao je kao ptić ukraden iz gnezda

lova veka“. Nekad bilo!

Treba, možda, kao lep primer, pomenu ti i to da u Britaniji vojska daje „mrtvu stazu“ pored gnezda ugroženih vrsta ptica grabljivica. Proizlazi da je za osam godina uništeno 19 belorepana. Drugim rečima, svake dve godine kod nas se uništi bezmalo pet orlova, što predstavlja veliki pritisak na nejaku populaciju belorepana, koja u Srbiji ne prelazi od 25 do 28 gnezdećih parova - svi u Vojvodini. Da tu ne bude kraj, ni ovaj broj nije konačan: velika je verovatnoća da je još neki orao pojeo tajno postavljeni zatrovani mamac, ili da je odstreljen a da to nije otkriveno.

I tako ponovo dolazimo do orla koji mi stoji na ruci. Kakva je budućnost ovog mladog belorepana? Odvojen od roditelja, prihvatio je ljude za svoju vrstu (dogodio se takozvani imprinting) te se ne može pustiti na slobodu jer bi sa poverenjem prilazio ljudima i ubrzo stradao od lovokradica. Zato ga je Zavod za zaštitu prirode Srbije poverio Beogradskom zooškom vrtu. Kakva mu je budućnost? Može se razmnožavati u zatočeništvu, tako da njegovi potomci mogu bar da zadovolje potrebe jugoslovenskih zoo-vrtova.

Od 19 orlova, 14 je ubijeno. Ukupna, zakonom predviđena kazna za to iznosi 420.000 dinara, plus do 14 godina zatvora. Ni u jednom od tih slučajeva zakonska mera nije bila primenjena. Svi počinioci su ostali nepoznati.

DRAGAN SIMIĆ

News...

IPAK SE OKREĆE

Tošiba je poznata po dobrim monitorima za računare, a sada je prva na tržište izbacila digitalni tanki monitor LCD koji može da se okrene za 90 stepeni. To je zgodno za prikaz stranice A-4 preko celog ekrana. Namenjen je ljudima koji se bave stonim izdavaštvom. Ekran LCD najviše se upotrebljavaju u čistim prostorijama, laboratorijama, bolnicama i onim prostorima gde je važno minimalno isijavanje toplote i zračenja. Tošiba daje garanciju od tri godine za svoj monitor od 1.500 dolara.

79\$ ZA SKENER

Kanon je predstavio svoj novi stoni skener koji košta neverovatnih 79 dolara. Naravno da skener CANOSCAN 320 P nije profesionalni uređaj, ali za male pare dobijate kvalitetne fotografije skenirane u rezoluciji 300x600. Razvojem Interneta koji je prepun prezentacija s mnogo slika nastala je velika potražnja za jeftinim skenerima. Čovek može da se zapita kako se može napraviti skener za tako male pare kad jedan bolji miš košta maltene isto toliko. Ali ako Kanon kaže da to može, i to i uradi, onda ne treba lupati glavu oko toga, već se zadovoljno smeškati.

EVROPLJANIN e-mail

evrodesk@
dnevnitelegraf.com

Hitačijeva vizija

VisionDesk je

računar u klasi pi-sija koja prati najnoviji trend „sve u jednom“. Kao i ajmek firme Mekintoš, Hitači na vaš sto donosi samo monitor, tastaturu i miš. Sam računar je sakriven iza tankog ekrana LCD veličine 13,3 inča i rezolucije 1.024x768 tačkica po inču. Računar pokreće Intelov procesor pentijum MMX na 233 megaherca.

Standardno je ugrađen modem ju-es robotiks (US Robotics), brzine 56 kilobita, šesnaestobitna zvučna kartica saund blaster pro koja je kompatibilna sa zvučnicima, tvrdi disk od 4,3 gigabajta, ultra DMA, dvadesetobrzinski CD-rom, video kartica SGRAM od dva megabajta i 32 megabajta memorije SD-RAM. Za povezivanje u mrežu služi mrežna karta koja sama detektuje da li je mreža desetomegabitna ili stomegabitna. Dizajniran je da bude lep i da ne zauzima mnogo prostora na stolu i, kada se uzme u obzir snaga i funkcionalnost ovog računara, Hitači je uradio dobar posao.

**VISION
DESK:**
Mali, lep,
brz,
i košta
2.599
dolara

NOVA TEHNOLOGIJA

Fleš memorija

Japanska kompanija Hitači (Hitachi) proizvela je novi čip koji može da memoriše oko 30 minuta muzike s istim audio-kvalitetom kakav imaju kompaktni diskovi. Reč je o fleš-memorijskom čipu kapaciteta 256 megabajta, napravljenim u saradnji s kompanijom Micubiši ielektrik (Mitsubishi Electric), koji predstavlja začetnika nove vrste čipova. Proizvod će biti spreman za plasman na tržište u novembru.

Do pojave ovog proizvoda, najveći kapacitet fleš-memorijskih čipova iznosio je 64 megabajta. Takvi čipovi upotrebljavali su se, između ostalog, za čuvanje podataka u digitalnim kamerama. Kombinacijom novog čipa i takođe novog Hitačijevog proizvoda - čipa veličine 12-20 milimetara - dobio bi se čip koji može da zapamti i reprodukuje čitav sat muzike, pa bi mogao da zameni mini-diskove i druge memorijske medije u muzici, ističu predstavnici japanske kompanije.

Hitači je takođe najavio da će od decembra ove godine početi da prodaje kartice za personalne računare s kapacitetom od 640 megabajta, što predstavlja do sada najveći raspoloživi kapacitet. Kartice se mogu upotrebiti za pohranjivanje softvera koji zahteva veliki prostor na disku, a mogu i da zamene hard diskove za portabl terminale podataka.

LEKOVI

Ubica holesterola

Lipitor, proglašen za najbolji lek u 1997. godini, snižava nivo holesterola u krvi više od 60 odsto

Kompliment je kad nekome Internet prizna superiornost. A upravo se to dogodilo kad je reč o preparatu lipitor: na globalnoj mreži okarakterisan je kao najbolji lek u 1997. godini. Do kraja veka, procenjuje se, profit od prodaje ovog leka iznosiće više od dve milijarde dolara.

„Lipitor spada u grupu medikamenata koja snižava holesterol. On inhibira enzim koji utiče na biostimulaciju holesterola, a, s druge strane, povećava broj receptora u jetri koji resorbuju holesterol iz krvi“, tumači za „Evropljanin“ Milka Stamenković iz predstavništva Pfizer. „Smatra se da je on zasad jedini iz grupe takozvanih statina koji istovremeno redukuje LDL ('loši') holesterol i trigliceride. Štaviše, deluje i na podizanje nivoa HDL ('dobrog') holesterola. Svi drugi dosad zastupljeni na tržištu nisu imali uticaja na nivo triglicerida.

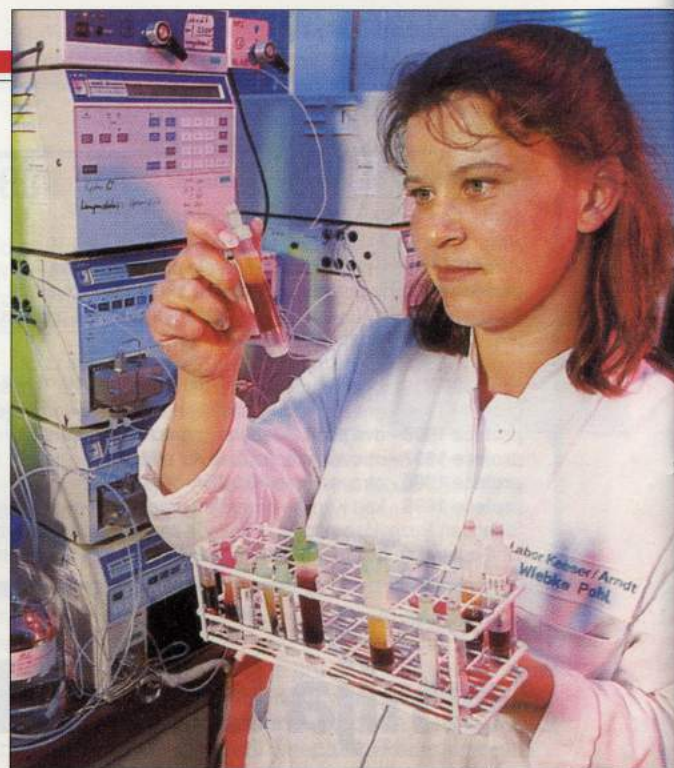
„Lipitor je proizvod istraživačke laboratorije Park Devis, koja je u sastavu kompanije Korner - Lambert. Zasluga za otkriće atorvastatina, supstance koja leku i obezbeđuje posebne kvalitete, pripada isključivo njima“, kaže Stamenković. Renomirani proizvođač je, naime, sklopio ugovor sa Vorner - Lambertom da zajednički nastupe na tržištu sa lekom od koga se, opravdano, očekuje izvanredni finansijski efekti.

Istraživanja rađena u Americi pokazala su da lipitor snižava nivo holesterola za više od 60, a nivo triglicerida za impresivnih 37 odsto!

Prošle godine, preparat je registrovan u SAD i u mnogim zemljama sveta, a u generalnom planu predstavništva Pfizer jeste da ga, u dogledno vreme, registruju i kod nas.

„Asortiman lekova za ovu namenu

KORIST: Liptor redukuje „loš“ holesterol, podiže nivo „dobrog“ holesterola i proizvođaču donosi profit viši od dve milijarde dolara

prilično je širok“, nastavlja sagovornica. „Među njima je nekoliko statina (po genetičkom sastavu), a ima i preparata koji nisu statini ali se koriste za 'skidanje' holesterola. Jedan broj njih registrovan je i u našoj zemlji, ali su mahom starijeg datuma.“

D o

kvalitetnijeg preparata svetska farmaceutska industrija ponekad dolazi i samo neznačajnom promenom u osnovnom molekulu. Tako je, posle statina, dobijen lovastatin, atorstatin... Kod ranijih antihipolipemika dometi su, iz rečenih razloga, slabiji.

Ateroskleroza je najmasovnija bolest današnjice i uzrok smrti preko polovine ukupno umrlih u svetu, više nego od raka i saobraćajnih udesa zajedno. Pod pojmom ateroskleroza podrazumeva se skup oboljenja koja zahvataju arterije srca, mozga, aorte, ekstremiteta, bubrega... a manifestuju se kao koronarna bolest (angina pectoris i infarkt miokarda), moždani udar, otežana cirkulacija u ekstremitetima i gangrena, poremećena funkcija bubrega. Kao najveći faktor rizika za nastanak ovog ozbiljnog poremećaja označena je povećana koncentracija holesterola u krvi.

„Više od 100 miliona Amerikanaca ima povišen nivo holesterola, a procenjuje se da najmanje 25 miliona ljudi u ovoj državi iziskuje medikamentni tretman kao najpouzdaniji način prevencije za ateroskleroza ili neki od komorbiditeta. Lipitor se stoga smatra valjanom sredstvom da se izbegne jedan od ključnih faktora rizika za kardiovaskularne bolesti. U istraživanjima da se do njega dođe, uložena su ogromna sredstva (to je imperativ svake farmaceutske industrije), ali je krajnji cilj, uvek, da se makar deo uloženo - vrati.“

NADA KOSTIĆ

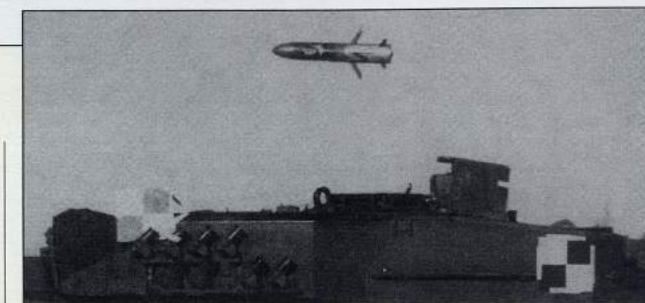
UZBUNA: Ateroskleroza je najmasovnija bolest današnjice i uzrok smrti za više od polovine umrlih u svetu

Promaši i uništi

Većna trka između proizvođača tenkova i konstruktora protivtenkovskog oružja poslednjih godina je intenzivirana. Kako sada stoje stvari, vojnik naoružan protivtenkovskom raketom poslednje generacije u blagoj je prednosti u odnosu na tenkove. Za razliku od starijih žičano vodenih projektila, moderne protivtenkovske rakete ne zahtevaju izvežbanog strelca. Tipični predstavnici, kao što su francuski eriks i trigat, američki dževelin i predator imaju precizne sisteme za vođenje, teško se primećuju u trenutku lansiranja, mogu da se ispaljuju iz zatvo-

renih prostorija i imaju veliku probojnost koju po pravilu proizvođač drži u tajnosti. Lasersko i infracrveno vođenje, tandem bojeve glave za savlađivanje reaktivnog oklopa i noćni nišani, samo su neke od karakteristika modernih protivtenkovskih raketa. **Jedan od najvećih pomaka napravljen je** korekcijom završnog dela putanje rakete. Za razliku od dosadašnjih sistema kakvi su maljutka, HOT i TOW, neki od novih projektila ne pogađaju tenk direktno nego ga preleću. U trenutku kada se raketa nađe iznad cilja, aktiviraju se kumulativna eksplozivna

BIL 2: Švedski projektil se aktivira kada se nađe jedan metar iznad kupole tenka

punjenja, koja bez većih problema probijaju oklop. Tipičan predstavnik je bil 2 poznatog švedskog proizvođača Bofors. Slika predstavlja projektil neposredno pre aktiviranja bojevitih glava. Bil 2 se tada nalazi na visini od jednog metra iznad kupole tenka, a sistem senzora određuje trenutak kada

se aktivira eksploziv. **Bojeva glava sastoji se iz dva dela.** Prvi, prečnika 80 milimetara eksplodira pod uglom i zadužen je za neutralisanje reaktivnog oklopa. Tada je slobodan put za kumulativni mlaz koji nastaje eksplozijom drugog punjenja, što je dovoljno za potpuno uništenje cilja.

Mig za izvoz

MIG 29 UBT: Ubojiti od prethodnika

„Ruska kompanija Mig mapo na ovogodišnjem aerosalonu u Farnborou predstaviće dvosedi višenamenski lovac mig 29 UBT“, izjavio je generalni direktor te firme Mihail Korožujev za moskovski list *Nezavisimoe Voenoje Obzirenie*. Avion će biti derivat dvosjednog miga 29 UB, namenjenog za preobuku i trenažne letove. Za razliku od uzora, mig 29 UBT imaće kompletan oružani sistem koncentrisan oko dva radara. Korožujev ne precizira gde će se ta dva radara nalaziti. **Treba napomenuti da mig 29 UB nema radar** i nije namenjen za vazdušne borbe. Novi avion će u povećanoj lednoj grbi imati rezervoar od 1.600 litara goriva. Mig 29

UBT biće u stanju da ponese kompletan arsenal oružja vazduh-vazduh i vazduh-zemlja koji je razvijen u Rusiji poslednjih godina. To obuhvata i rakete vazduh-vazduh R 77, televizijski vođene bombe KAB-500 KR, projektele Kx 29 T, kao i sve verzije supersonične rakete Kx 31, kojima će ovaj avion biti u stanju da ruši letelice tipa avaks i da potapa brodove. Kokpit će biti opremljen prikazivačima s tačnim kristalima, uz to što će se u prvom sedištu nalaziti pilot a u drugom rukovalac oružanim sistemima i navigator. Mig 29 UBT je zbog katastrofalne finansijske situacije u oružanim snagama Ruske Federacije namenjen prvenstveno za izvoz.

Tanderbolt u penziji

Po svemu sudeći, glavni krivac za rasipanje uranijumskih granata po bosanskom ratištu, avion A-10 tanderbolt II, uskoro odlazi u penziju. Iako ova vest potiče od glasina i još nije zvanično potvrđena, nešto takvo se i očekivalo, naročito ako se zna da je Pentagon o povlačenju A-10 razmišljao još pre rata u Zalivu. Ako se to desi, američko ratno vazduhoplovstvo ostaće bez aviona za blisku podršku trupama na zemlji. Trenutno u SAD ne postoji odgovarajuća zamena za A-10, niti se planira proizvodnja sličnog aviona. Procenjuje se da će do pojave prvih aviona JSF (Joint Strike Fighter) posle 2005. godine vitalnu ulogu vazduhoplovne podrške kopnenej vojsci preuzeti višenamenski lovac F-16. Američko ratno

vazduhoplovstvo tako ponavlja grešku koju je napravilo posle Drugog svetskog rata kada su iz upotrebe izbačeni lovci bombarderi P-47 tanderbolt koji su se pokazali odlični u napadima na ciljeve na zemlji. **Taj potez koštao je života veliki broj američkih pilota** koji su u Koreji tokom napada na zemaljske ciljeve leteli u znatno osetljivijim lovcima P-51 mustang. Ni u Vijetnamu situacija za američko ratno vazduhoplovstvo nije bila bolja.

Ako se glasine potvrde i američko ratno vazduhoplovstvo ostane bez aviona za napad na zemaljske ciljeve kakav je A-10, piloti neoklopljenih lovaca F-16 koji budu preuzeli te zadatke u nekom budućem sukobu imaće vrlo neprijatan posao.

BEZ ZAMENE: Ako Pentagon povuče A-10, američko vazduhoplovstvo ostaće bez aviona za napad na zemaljske ciljeve

SLIČNOST: King-Kong je, poput Godzile iz poslednje verzije, nesrećno izgubljeno čudovište - a čudovište je pre svega zato što je drukčiji

FILMOVI O ČUDOVIŠTIMA - ZARADA

Film	milioni dolara
Park iz doba Jure	900
Izgubljeni svet	800
E. T.	700
Ejlien (četvrti nastavak)	200
Godzila (dosad)	400

FENOMENI

Suze za

Čudovišta mogu oličavati zlo, ali uvek predstavljaju oličenje tajne koja nas plaši, ali i privlači u isti mah

Godzilu

SVETI ĐORĐE UBIJA AŽDAJU: Hrišćanska verzija priče o Heraklu koji spasava kćerku kralja Laomedonta od morske nemani

Ubrzo posle svoga povratka u Ameriku, Godzila je stigao - ili stigla - i kod nas i ostaje da se vidi kako će se ovde provesti. Što se Amerike tiče, ne samo da je Godzila u SAD filmski ubijena - u zemlji u kojoj živimo teško da bi preživeo i opasniji Godzila - već je i zarada filma svakako morala razočarati producenta. Bilo je planirano da Godzila postane letnji hit, jer većina producenata za letnju sezonu lansira filmove s „lakom tematikom“ pretpostavljajući da su ljudi leti više nego inače raspoloženiji za čistu zabavu nego za preterano duboko umovanje. Premijeri je prethodila reklamna kampanja „teška“ 150 miliona dolara, u koju su se na poseban način, pre svega preko Interneta, uključivali i Godzilini fanovi. Otkrilo se, naime, da već godinama širom sveta, a ponajpre u SAD i Japanu, postoje klubovi obožavalaca Godzile, koji skupljaju Godziline lutke, filmske plakate, pišu knjige i, u najnovije doba, imaju svoje sajtove na Internetu na kojima možete dobiti najraznovrsnije podatke ili učestvovati u raspravama.

Do sada su snimljena 22 filma o Gozili, a sudeći po kraju poslednjeg - mada ne i po zaradi - biće ih još. Prva Godzila nastala je u Japanu godine 1954. i, posle ogromnog uspeha, producent Toho International nastavio je seriju snimivši ubrzo drugi, prilično neuspešan film, da bi se Godzila definitivno ustoličila kao jedno od najčuvenijih filmskih čudovišta s trećim nastavkom „Godzila protiv King Konga“. Tako je počela čitava serija, a američka izdavačka kuća Random House objavila je i niz knjiga o Godzili, koje, međutim, s filmovima nemaju mnogo veze.

U poslednjem filmu koji je Toho snimio godine 1995. (Godzila vs. Destroyer) slavno čudovište biva ubijeno, ali se pokazalo da čudovišta imaju više života od mačaka. Neposredno po prikazivanju ovog filma, u igru se uključuju američki producenti angažujući za svoj projekt i Tomojokija Tanakua, producenta prvobitnog Godzile koji, bezmalo simbolično, umire na samom početku projekta.

Kako su i kada čudovišta nastala, stvar je shvatanja, ali je sasvim sigurno da postoje koliko i ljudski rod. Makar u onoj meri u kojoj možemo slediti tragove kakvi su zapisi na glinenim tablama na sumerskom jeziku (1800-1600. godina pre Hrista), gde nalazimo prve odlomke onoga što će potonji stručnjaci prozvati Epom o Gilgamešu.

Gilgameš nije najprijatniji lik. Dovoljno je surov vladar da će se njegovi podanici obratiti bogovima za pomoć i oni će stvoriti upravo Enkidua, divljeg čoveka, dakle, opet neku vrstu čudovišta. On se, međutim, ubrzo sprijateljuje s Gilgamešom i postaje borac protiv različitih stvorenja koje bogovi jesu stvorili, ali koja ne spadaju među ljude. Istina, Enkidu tako postaje prijatelj ne baš preterano simpatičnog Gilgameša, ali njih dvojicu ujedinjuje svest o zajedničkoj sudbini, onoj o tragičnoj neminovnosti smrti. Bitna osobina čudovišta je, kao i bogova, da nemaju ovu tragičnu spoznaju.

Ep o Gilgamešu uspostavlja mnoge obrasce na osnovu kojih se kasnije stvaraju bezbrojne legende, ali jedan je od svih najbitniji. Na jednoj strani imamo heroja čije su glavne odlike hrabrost, velika fizička snaga i spretnost - etičke kvalitete dobija mnogo kasnije, u evropskom slučaju tek u romansama srednjovekovnog Zapada - a na drugoj strani je čudovište, biće s one strane ljudskog. Bezbroj je legendi u ▶

MOĆ: Frankeštajna je napravio čovek oživevši neživu materiju i tako preuzeo ulogu Boga

kojima se heroji bore protiv različitih čudovišta, poput Herakla koji ubija hidru, slavno čudovište s osam glava, kojoj umesto jedne odsečene, izrastaju dve nove. On spasava i kćerku kralja Laomedonta od morske nemani - još jedna vrlo popularna legenda inače izuzetno draga psihoanalitičarima, ali koju kasnije nalazimo i u hrišćanskoj legendi o svetom Đorđu koji ubija aždaju. Herakle se, inače, kao i naš Marko Kraljević, ne može baš pohvaliti svojim moralom.

Spisak čudovišta i njihovih protivnika zahtevao bi delo enciklopedijskog karaktera, ali čudovišta uglavnom imaju neke zajedničke osobine: ona su hibridna, a mogu biti spoj čoveka i neke druge poznate životinje (konja, bika, zmije, ptice). U najvećem broju slučajeva nemaju seksualnih karakteristika: sirena je mešavina žene i ribe i, mada su žrtve njene pesme najčešće muškarci, ne postoji muški primrak sirene. U slučaju Herakla, morska neman traži od kralja Laomedonta za žrtvu mladu i nevinu devojku ali, ma kakva značenja, ovde bismo mogli pronalaziti, po bukvalnom tekstu legende, neman je za devojku zainteresovana jedino u smislu gastronomskog užitka. Ovu osobinu nasleđuje i Godzila čiji je pol u većini filmova sasvim nejasan, a u poslednjem se ona pojavljuje kao dvopolno, hermafrodičko biće, koje oploduje samo sebe.

Naravno, čudovišta ne bi bila to što jesu kada bi ih bilo jednostavno klasifikovati. Osim što imaju jasne muške karakteristike, Kentauri su skloni i silovanju žena, poput mnogih drevnih i savremenih ratnih heroja. Ali, sve u svemu, seksualna neodređenost ili neka bizarnost njihove seksualne prirode, važna je osobina čudovišta. Već pominjani Enkidu prestaje biti čudovišni divlji čovek i stiče svoje ljudske osobine - ono što su stvaraoci epa smatrali bitnim: sposobnost da se živi s drugim ljudima u gradu njihovog vremena - kroz seksualni čin. Tu se srećemo sa začecima različitih legendi s temom lepote i zveri koju je na filmu proslavio Žan Kokto (1946. godine), a u kojima kroz seksualnost, u kasnijim verzijama ljubav, čudovište prestaje biti čudovište i postaje čovek u pozitivnom

MODEL: Bezbroy je legendi u kojima se heroj bori protiv čudovišta (ovde: Herakle protiv osmoglave hidre)

smislu ove reči. No, kako ćemo videti u jednom od najčuvvenijih filmova ikada snimljenih, *happy end* u ovom zapletu nije obavezan.

Teško je oti se utisku da su čudovišta nepoznatog porekla često svrgnuti bogovi starijih religija (proces koji prilično jasno možemo pratiti u hrišćanstvu, gde različita demonska i đavolska bića nose sasvim jasne karakteristike pojedinih bogova pret-hrišćanskih religija). Ali, religiozni sistemi su se menjali i ranije i tako su pojedini drevni bogovi, koje su s vlasti zbacile mlađe generacije bogova, postajali čudovišta, zaposedajući jedan vrlo specifičan prostor, između božanskog i ljudskog. Odatle još jedna njihova značajna osobina: čudovišta su najčešće besmrtna, u smislu da ne umiru prirodnom smrću, ali mogu biti ubijena, pod uslovom da čovek za to smogne dovoljno hrabrosti ili lukavstva.

Zmajevi su naročito interesantna čudovišta: krilati, s nazubljenim repom i vatrenim dahom, često skloni ženama i na drugi način osim da ih pojedju, ali potpuno seksualno nezainteresovani za sopstvenu vrstu, uvek imaju određene zmijske osobi-

ne. Grčka reč drakon iz koje su nastale mnoge savremene varijante ovog termina u različitim jezicima, prvobitno je označavala veliku zmiju, pa se u mnogim legendama i epovima, uključujući i naše, zmaj i velika zmija često mešaju i prilično ih je teško razlikovati, pogotovo kada je u pitanju morska zmija, poput Levijatana. Ova veza-nost za more, ishodište života, ukazuje da je, možda više od bilo kojeg drugog čudovišta, zmaj oličenje iskonskih sila destrukcije, ali i stvaranja, što je očigledno u kineskim i japanskim verzijama. Takođe, ne treba zaboraviti da se, u mnogim mitovima o stvaranju sveta, zmija javlja u različitim ulogama. Po Bibliji, direktno je zaslužna za naš, ljudski život, kakav god da je.

Kada je godine 1841. Ričard Oven objavio, na osnovu arheoloških istraživanja, svoju rekonstrukciju izgleda izumrlih dinosaurus, čitava naučna javnost bila je zaprepašćena njihovom sličnošću sa već davno poznatim slikama zmajeva. U pokušaju da se ova sličnost objasni nastale su različite teorije, no činjenica je da su dinosaurusi, skoro koliko i zmajevi, ostali velika zagonetka, pre svega po svom naglom i tajanstvenom nestanku.

Godzila iz godine 1954. ima mnoge zmijske osobine prevashodno zato što je, po prvobitnoj verziji njegovog nastanka, on zapravo dinosaurus koji je nadživeo propast svoga roda u nekoj vrsti hibernacije, a iz višestoletnog sna probudile su ga američke atomske probe. Tako je stekao još jednu zmijsku osobinu, svoj ubistveni atomski dah, pandan zmajevom bljuvanju vatre, upisavši se tako u jednu specifičnu vrstu čudovišta modernog doba.

Godine 1818. engleska spisateljica Meri Šeli objavila je knjigu „Frankeštajn ili moderni Prometej“ obogativši ne samo literaturu već i mnoge jezike jednim sasvim novim pojmom. U literaturu, a kasnije i film, uvela je i lik ludog naučnika Viktora Frankeštajna koji je zaključio da bi spoj neoštećenih delova tela umrlih mogao oživeti elektricitetom, silom koja je u imaginaciji XIX stoleća igrala otprilike onu ulogu koju igra atomska energija u drugoj polovini XX. Kao posledica ovog opita nastaje užasno čudovište koje će kasnija publika, i fi-

„ŽENSKI RUKOPIS“: Meri Šeli je 1818. godine objavila knjigu „Frankeštajn ili moderni Prometej“

lmski stvaraoci, prozvati po njegovom tvorcu Frankenštajnu.

Šelijeva je u stvari varirala srednjovekovnu jevrejsku legendu o Golemu. Legenda je proistekla iz kabalističke tradicije u kojoj se priča o čarobnjaku koji je u stanju da oživi glinenu lutku izvesnom kombinacijom slova koja označavaju svetu reč ili tajno ime Boga.

Najpoznatija čisto književna verzija Golema, ona Gustava Mejrinka, nastala je tek 1920. godine pošto su se već obe ličnosti pojavile na filmu. Prvi film o Frankeštajnu proizveo je Tomas Edison još 1910. godine, a u Nemačkoj je uoči Prvog svetskog rata 1914. nastao film „Golem“. Klasičnu verziju filmskog Golema predstavlja nemi film snimljen u Nemačkoj 1920. godine, a 1931. ključna je godina za filmskog Frankeštajna. Tada je, s Borisom Karlovom u glavnoj ulozi, snimljen holivudski „Frankeštajn“ u kojem su kombinovani delovi romana Meri Šeli i legende o Golemu, pa predstava koju o ovome čudovištu ima većina ljudi uglavnom proističe iz ovog obrasca, na osnovu kojeg su kasnije snimljeni i brojni filmovi. Japanci, tvorci Godzile, umešali su se u priču godine 1969. snimivši „Frankeštajn osvaja svet“. Očigledna je jedna zajednička osobina Golema i Frankenštajna. I jednog i drugog stvorio je sam čovek svojim umećem i mudrošću, bilo da je u pitanju kabala ili moderna nauka. Uspeo je da oživi neživu materiju i time prekoračio granice dozvoljenog preuzevši na sebe ulogu Boga. No, čak i ako je u stanju da oponaša božansko, u oba slučaja se pokazuje da u toj ulozi čovek može da stvori samo nesreću i zlo. Zanimljiva greška, po kojoj je čudovište bez namere Meri Šeli kasnije dobilo ime svoga tvorca, sasvim je razumljiva: opravdano je zlo identifikovati s njegovim tvorcem.

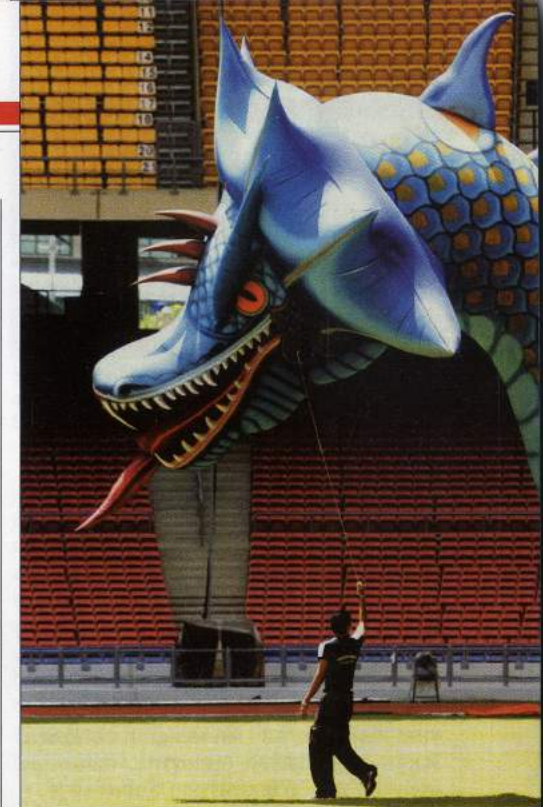
O nastanku čudovišta nauka je gradila različite pretpostavke koje su se zasnivale na nekoj od osobina ljudske psihe: od one najbanalnije, po kojoj su čudovišta plod straha primitivnog čoveka od neukroćenih sila prirode - ali koje će savremeni čovek svakog časa, tek što nije, potpuno ukrotiti - preko prefinjenih, po kojima su čudovišta izraz dubljih slojeva naše psihe ili našeg kolektivnog sećanja na preistorijska bića. Bumerang se vratio: čovek je po-

stao istinski stvaralac čudovišta i heroj koji se u mitu bori protiv bića pristiglih iz nekog drugog vremena i prostora, postaje pomalo zbunjen pojedinac koji pokušava da poništi rezultate sopstvenog delanja. Ako su bogovi mrtvi, ulogu jedinog stvaraoca zla mora preuzeti čovek.

Po modelu priče o Frankeštajnu nastala je gomila knjiga i filmova u kojima ljudi naučnici, atomske eksplozije ili greška u laboratorijskim eksperimentima proizvode najraznovrsnija čudovišta, poput muva, paukova ili golim okom nevidljivih monstura kakvi su virusi mutanti što izazivaju katastrofu planetarnih razmera. U odnosu na tradiciju, nesumnjivo zanimljiv obrt: monumentalne razmere čudovišta (Godzila je dostizao visinu i više od 150 metara) sada zamenjuje njihova sićušnost.

Ipak, nisu nestala ni ona starija čudovišta koja se pojavljuju iz drugih dimenzija. Svoj novi život ova duguju poglavito naučnoj fantastici: čudovišta su bića s drugih planeta, a ponekad su na Zemlju stigla u drevnim vremenima da bi se, iz ovih ili onih razloga, probudila tek sada. Najčešće ćemo u ovim neznancima lako prepoznati loše maskirana čudovišta iz drevnih mitova. Konstatacija se umnogome odnosi i na jedno od najpoznatijih sličnih bića: vanzemaljca iz „Osmog putnika“. U njegovom liku nije teško prepoznati lik drevnog čudovišta, ali - oprez! Ovo biće se nastanjuje u ljudima i postaje nepobedivo tek kada ovlada njihovim telima.

Upravo ovakav obrazac pronalazimo u delima Stivena Kinga, jednog od najvećih stvaralaca u jednom pomalo specifičnom žanru između horora i naučne fantastike. Čudovišna bića koja oličavaju zlo obično su stigla na Zemlju iz zvezdanih bezdana, ali ljudi bezmerno lako podležu njihovoj vlasti. U njegovom verovatno najboljem romanu - i po najstrožim merilima svakako izvrsnom delu „To“ (It) - biće zla koje se ne može ni imenom tačno odrediti, već samo neodređenom zamenicom to živi u dubinama gradske kanalizacije odakle ne samo što izlazi da bi uzeo svoj danak u krvi, već se i koristi ljudima kao zatočnicima zla. Prema ljudskoj prirodi King je često i gorak i ironičan: ne bi se moglo reći da To prenosi svoje zlo u ljude, ono jednostavno podstiče zlo koje je u njima. King spretno upotrebljava neke drevne obrasce: podzemlje koje u savremenom smislu postaje zamršeni splet odnosa što počiva ispod ►

DVOJNOST: Zmaj je oličenje iskonskih sila destrukcije, ali i stvaranja, što je očigledno u kineskoj i japanskoj kulturi

TREĆE CARSTVO

Vera u zmajeve, dakle, nije bila stvar vrednosti uma, već prirode čovekovog odnosa prema sumi vasiljenskih fenomena; u osnovi mišljenja takvog tipa bila je želja za sintezom, za otkrivanjem velikih zakona, a ne za analizom koja bi kosmos razdelila na međusobno nedodirljiva i neprozimajuća carstva. (Petar Đurić: Zmajevi i druge nemani - sistematizacija stvorova koji čine živi svet Trećeg carstva, Stubovi kulture 1994.)

POL: Čudovišta često nemaju jasne seksualne karakteristike, pa su, kao nemani iz grčkog mita, za devojke zainteresovani jedino u smislu gastronomskog užitka

TAJNA: Izgled dinosaurus otkriven je tek 1841. godine, a ljude je zapanjila njegova sličnost sa zmajevima, kao i neobjašnjivi nestanak

grada u dubokoj je vezi s dubinama podzemlja koje postoje u svakom čoveku, nje govim mrakom i potisnutim silama destruktije. Duh drevnih legendi živi u Kingovim ostvarenjima na još jedan način: da bi se zlo pobedilo potreban je heroj. U romanu „To“ grupa heroja čija glavna odlika nije fizička već duhovna snaga spremna je na potpuno samožrtvovanje da bi navladala zlo. Zato je u pobjedi neophodna smrt makar nekog od heroja, a u nekim od filmova rađenih po Kingovim scenarijima način junakove pobjedničke smrti asocira na Hristovo raspeće.

Nijedan pregled fiktivnih čudovišta našeg doba - onim stvarima bave se pisci kriminalističkih, ali i političkih kronika - ne bi ni izdaleka bio potpun bez priče o King Kongu. Film, snimljen 1933. godine (rimek 1976), predstavlja briljantnu mešavinu klasičnih, ali i savremenih obrazaca. Poput legendarnih čudovišta, džinovski majmun potiče iz drevnog doba, ali je, u duhu nekih savremenih pretpostavki, ovo vreme jasno određeno: King Kong je preistorijska životinja i na ostrvu na kojem će

DVOBOJ: Sukob dvaju najpoznatijih filmskih čudovišta Godzile i King-Konga

njega pronaći filmska ekipa sreće dinosaurus, a u borbi za spas lepe glumice King Kong ubija ogromnog tiranosaurusa.

Ono što je u ovom filmu najzanimljivije jeste King Kongov karakter. Za razliku od ogromne većine drugih čudovišta, King-Kong nije zao, on je jednostavno drukčiji i pripada drukčijem svetu od ljudskog, pogotovo drukčijeg od sveta civilizacije XX stoleća. Sukob između njega i okoline nije sukob dobra i zla, već sukob koji proističe iz nerazumevanja, iz različitih kriterijuma. Prizor u kojem King Kong svoje utočište traži na vrhu Empajer stejt bildinga - smatrajući da mu veća visina pruža veću bezbednost, da bi tamo postao žrtva aviona - nimalo slučajno ne spada u najpoznatije scene u istoriji kinematografije.

Tema lepotice i zveri javlja se i u King Kongu, ali na tragičan način. Ljubav ovde ne vodi u spasonosni preobražaj, već u smrt. U Njujorku King Kong gine zbog lepotice koju je na svom ostrvu spasao smrti. „Ne, to nisu bili avioni“, kaže na kraju filma jedan od junaka: lepotica je ubila zver.

King Kong je, poput Godzile iz poslednje verzije, nesrećno, izgubljeno čudovište - a čudovište je pre svega zato što je druk-

čiji. Naravno, najveći deo publike, a i tadašnje kritike, nije bio svestan ove odlike ogromnog majmuna jednostavno zato što je pao u zamku logike po kojoj sve ono što je drukčije mora predstavljati zlo. Kao što najveći deo ljudi i ne zna da je čudovište u romanu Meri Šeli takođe usamljeno i nesrećno i da se, na kraju romana, u potpunom očajanju, vraća svom tvorcu, krivcu za njegov pačenički i nesrećni život, naučniku Viktoru Frankeštajnu, istinskom čudovištu zaodnutom ljudskim likom. Uostalom, u nekim od prividno manje dramatičnih i svakodnevnih priča, poput one o nastanku i uzgajanju pit-bul terijera, možemo se s razlogom upitati - ko je pravo čudovište?

Značaj Stivena Spilberga svakako je i u tome što je u mnogim filmovima i kao reditelj i kao producent, od „Vanmaljca“ do „Ratova zvezda“, pokušao da pomiri različite svetove, da insistira na poštovanju prava da se bude drukčiji. I zlo i dobro u njegovim filmovima mogu imati različite likove, a uzrok zlu, kao u „Grem-linima“, često može biti naše neshvatanje jednog drukčijeg sveta, čak i kada je dobromamerno, jer predstavlja izraz naše nezrelosti da se suočimo s drugim i drukčijim.

Od pamtiveka su se ljudi plašili nepoznatog i drukčijeg, svako ko je iole posmatrao životinje imao je priliku da ustanovi kako ovo nije samo ljudski strah. Strah koji ne samo što je razumljiv, već je često i sasvim opravdan. Koliko puta su nam ratovi otkrili da je naš mirni, ljubazni komšija zapravo fanatičan krvolok, a da toga, možda, ni on sam nije bio svestan dok mu okolnosti nisu dale priliku da jse ispolji.

Otuda, ne samo u savremenoj umetnosti već kroz čitavu istoriju čovečanstva, koliko je možemo pratiti, jedan neobičan, dvosmislen odnos prema bićima koje nazivamo čudovištima. Čudovišta mogu oličavati zlo, ali uvek predstavljaju oličjenje tajne. Tajne koja leži skrivena iza prividno tako dobro poznatog lika stvari, koja je u nama i u svetu. Tajne koja nas plaši, ali i privlači u isti mah. ■

RADOSLAV PETKOVIĆ

SERIJA: Prvi film o Godzili nastao je 1954. godine, 22. film 1998. godine

EKSTREMNI SPORTOVI

Bodiček pod vodom

Pre četiri godine u Beograd je donet podvodni hokej, ali publika još ne može da gleda utakmice

Jedne zime krajem pedesetih engleski vojnici u Južnoj Africi imali su ozbiljan problem: Evropa je bila daleko, devojke su imale suviše pigmenta za ukus anemičnog Engleza, a upotreba alkohola kažnjavala se zatvorom. Viši oficir engleske armije Endru Karlston, čija je dužnost bila da trenira regrute sportiste, bio je potajno zaljubljen u hokej i - bilo mu je dosadno. U Južnoj Africi nije bilo ledenih dvorana ni trave koju bi ser Karlston podšišao praveći hokejaški teren, a baš mu se igrao hokej... Da skratimo, stesali su Englezi male hokejaške palice, improvizovali hokejaški pak, svi zajedno zaronili u vodu... Tako je četa engleskih vojnika stvorila novi sport - podvodni hokej.

Podvodni hokej je ekipni sport, igra se u bazenu dimenzija 25 puta 15 metara. Igra se u muškoj i u ženskoj konkurenciji, a tim čini deset igrača (šestoro je u vodi, a četvoro je izvan bazena), koji se menjaju. U svakom trenutku igre moguće su "leteće izmene" kao u hokeju na ledu. Sa svake strane bazena je gol širine tri metra, igra se na dubini od dva do četiri metra, a cilj je postići što više golova. Igra se na dah, bez boca s kiseonikom, dva puta po 15 minuta.

Maska, disaljka, peraja, kapa za vaterpolo, palica i rukavica obavezne su i jedino dozvoljene. Palica je od drveta i duga je oko tridesetak centimetara, a pak liči na hokejaški, ali je težak oko kilogram i po. Zavisno od udarca, može da "pliva" od 30

centimetara do četiri i po metra, a nemoćuće je da samo jednim udarcem stigne na drugi kraj bazena.

Igru sudi troje sudija, dvojica u vodi, koji rone zajedno s hokejašima i glavni sudija pored bazena. Kada sudija primeti faul, penal ili gol, podiže ruku i glavni sudija elektronskim signalom, koji čuju i hokejaši u vodi, prekida igru. Igrači mogu biti kažnjeni neigranjem u trajanju od jednog ili dva minuta.

Australija je 20 godina bila svetski prvak u podvodnom hokeju. Ove godine titulu su preuzeli Francuzi, a pored njih najbolji podvodni hokej igra se u Južnoj Africi, Novom Zelandu, Engleskoj i Americi. Jedne godine igra se evropsko, a sledeće svetsko prvenstvo.

Andrej, budući kapiten podvodnih hokejaša iz kluba Kalipso, na trening dolazi prstiju zavijenih u crnu izolir-traku. "Prsti su na udaru protivničkih palica: bride danima posle prave utakmice", kaže. Navlači rukavicu koja liči na plastičnu šaku. Nekako je lepljiva, savitljiva, izgleda kao ogromna ružna žele-bombona. Iz sportske torbe Andrej vadi disaljku, peraje, drvenu palicu mestimično izbledele od hlorisane vode u bazenu. Stižu i ostali hokejaši: četrnaestogodišnji dečak, mlada devojkica duge kose, kapiten s bradom i brkovima. Ne liče jedni na druge. Ne pričaju puno. Uglas se dogovaraju. Uskaču u bazen na čijoj ivici ostaje dvadesetak rukavica, palica i pak. Plivaju s

SNAGA: Palica je duga samo 30 centimetara, a zavisno od udarca, pak može da „pliva“ od 30 centimetara do četiri i po metra

jednog na drugi kraj. Tri kruga, deset, dvadeset... Plivaju kralj, delfin, ledno. Povremeno neko dobaci: "brže", "sporije". Iz bazena im vire samo bele i crne hokejaške kاپice. Stavljaju maske i rone. Ponovo bezbroj krugova. Naizmenično izranjaju da udahnu vazduh i ponovo su pod vodom. Maša se smeje: "Ma super je hokej. Najbitnije je da si u dobroj kondiciji, da umeš da se snalaziš pod vodom, da si brz, spretna s palicom, da dobro opažaš saigrače".

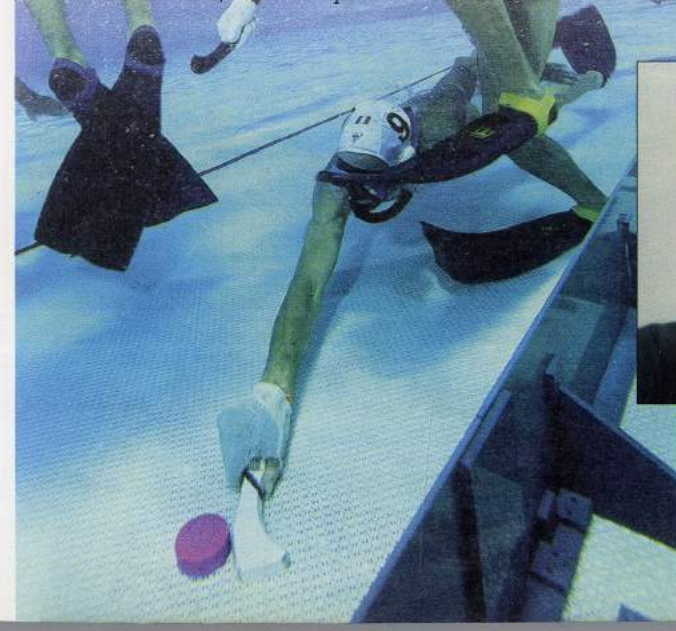
Dele se u dve ekipe i počinju s igrom, samo za sebe, jer se, gledajući s ivice bazena, ne vidi ništa. Tek mlada i okretna tela, koja jedna drugima prilaze sa svih strana, iznad, ispod. Hvataju dah, zaranjaju. Brzo su ponovo pod vodom. Tek kad svi izrone, postaje jasno da je neko dao gol.

Pre četiri godine, vrativši se s ronilačkog putovanja po Južnoj Africi i Australiji, Božana Ostojić Beogradu je donela podvodni hokej. U biografiju ove žene, pored titula višestrukog šampiona Jugoslavije u ronjenju, predsednika nastavne komisije Svetske ronilačke federacije, internacionalnog sudije u podvodnom hokeju, upisana je i saradnja sa Žakom Kustoom. Početkom ove godine Božana Ostojić je na beogradskom Tašmajdanu osnovala ronilački klub dajući mu ime po brodu čuvenog Kustoa: Kalipso.

„Zelega sam da u Beogradu napravim ozbiljan ronilački klub gde će i mladići i devojke moći da se upoznaju i da treniraju podvodni hokej. Ovaj sport je pun dinamike i strategije, podjednako je lep i težak, savršeno odgovara našem mentalitetu.“ Posle Božanine pionirske akcije, u Beogradu su osnovana još tri kluba, a odabrana je i reprezentacija, koja je na poslednjem svetskom šampionatu zauzela deveto mesto. "Jedini je problem to što kod nas ne postoje video-bimovi i podvodne kamere kako bi publika mogla da posmatra utakmice. Trudimo se da to napravimo, da organizujemo prvi internacionalni turnir u Beogradu, da stvorimo ligu."

Božana Ostojić, kad ne sudi na svetskim takmičenjima, igra podvodni hokej za jugoslovensku mušku reprezentaciju. Po pravilima, žene s muškarcima mogu da igraju u ekipi, obratno nije dozvoljeno. ■

MAJA SLAVNIĆ

OSNIVAČ: Božana Ostojić donela je podvodni hokej u Beograd

NAMEŠTAJ ELEMENTI

Upotrebljava se petoslojni talasasti karton, natron i bezdrveni papir, lepkevi organskog, sintetičkog i silikonskog porekla, varikina, zaštitni grund, bajc za drvo, boja za tekstil i voodootporni nitrolakovi.

OTKRICE:
Naročito impregnirani karton je čvrst i lako se oblikuje

DIZAJN

Stolica skulptura

Ljubomir Kukulj pravi stolove i stolice od kartona. Od upotrebe zavisi da li su umetničko delo ili nameštaj

Nije potrebna hrabrost da bi se selo na stolicu, izuzev ako nije električna. To se, međutim, ne odnosi na stolice koje pravi dizajner Ljubomir Kukulj, jer je njegov nameštaj od kartona.

Istražujući, početkom ove decenije, svojstva i načine upotrebe različitih materijala, Kukulj je otkrio da naročito impregnirani karton poseduje čvrstinu i lako se oblikuje. Uz to, što je glavni razlog za izbor ovog materijala, karton je bio jeftin i lako se nabavljao, za razliku od većine stvari neophodnih slikarima i dizajnerima.

„Morao sam da nastavim da radim, bez obzira na krizu“, kaže Kukulj. „Imao sam džak brašna da mesim hleb, imao sam svoj mir i tako je sve počelo.“

Zahvajući ljudima iz firme Avalina Ada koji su imali sluha za potrebe umetnika, Ljubomiru Kukulju je dopušteno da se služi prostorijom velikih dimenzija (nekadašnja menza), kao i neograničenom količinom kartona i materijala za preparaciju.

„Još 1991, na mojoj izložbi 'Metadekor' u galeriji Singidunum, bilo je i radova na kartonu“, seća se Kukulj. „Međutim, čini mi se da su zidne slike postale besmislena stvar, ne razumem više zašto bi bilo ko trebalo da kači likovne apstrakcije na zid. Ta-

ko sam počeo da radim samo nameštaj. Uostalom, svaki od mojih predmeta koji bi, na primer, u Gugenhajmu bio stavljen na postolje sa signaturom, bio bi skulptura. A ako se na njega sedne, ili se na stočić stavi šolja kafe, to je onda nameštaj. Ja tako vidim svoje radove i uživam da stalno idem tom granicom između likovnog i primenjenog.“

Pod zaštitnim znakom NOMADSIGN, Kukulj je do sada radio klupe, stolice, stolove, ogledala, lampe, ali se neće zaustaviti na tome, jer je od kartona moguće napraviti praktično bilo koji komad nameštaja. Izgledaju kao da su od drveta ili kamena, udobni su i veoma laki. Njihova cena se kreće od 500 do 1.500 nemačkih maraka.

Ljubomir Kukulj pravi novu seriju, koju će dizajnirati tako da i dalje bude udobna i funkcionalna, ali tako projektovana da će zaista biti potrebna hrabrost sesti, na primer, na stolicu. Kaže da voli da šokira i zabavlja ljude, da stvara okruženje u kome se uživa. Neki od ovih predmeta su unikati, a neki će biti pravljani i u manjim serijama.

Kolege i kritičari ovog umetnika iz drugih zemalja visoko su ocenili njegov rad i on je odlučio da, ako ne bude zadovoljan plasmanom svog nameštaja u Jugoslaviji, nastavi posao u inostranstvu. „S obzirom na vladajući trend dizajna nameštaja kome su kod nas skloni ljudi koji imaju novca da tako nešto kupe, ne verujem da će se moji radovi dobro prodati, jer je od ovakvog materijala nemoguće napraviti lažni barok ili rokoko. Uostalom, to ne želim“, zaključuje Ljubomir Kukulj. ■

OLJA BROČIĆ

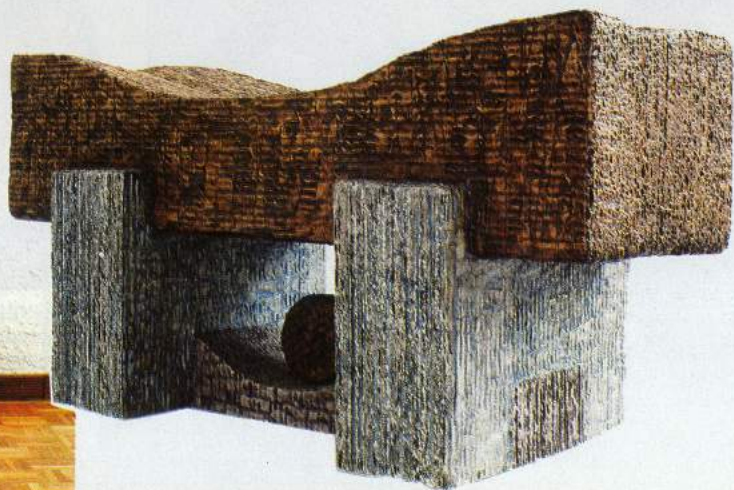
ŽIVOT KUKOLJ

Roden: u Beogradu 1953. godine.
Profesija: Školu za dizajn, osek grafika, završio 1972.

Samostalne izložbe:

- 1974 - Kako raste pamet
- 1983 - Stvarno je nedopustivo da čovek za sobom ostavi trag
- 1992 - Metadekor
- 1995 - Četvoredine

PREDNOST:
Od kartona je moguće napraviti bilo koji komad nameštaja. Liči na drvo ali je mnogo lakši

Predajnik B92 na Domu omladine

EVROPLJANIN: Jesu li političke ili pravne prirode razlozi zbog kojih je Dragoljub Milanović, direktor Radio-televizije Srbije, zatražio od Radija B 92 da do kraja septembra ukloni predajnik sa objekta RTS na Zvezdari?

Matić: I ovaj napad na B 92, kao i nekoliko prethodnih, ima političku pozadinu. Reč je o još jednom pokušaju režima da onemogući rad ovog radija, ali, kao i ranije, i ovoga puta ispašće smešni, a B 92 dobiće

nove slušaoce.

EVROPLJANIN: Znači li to da Milanovićev zahtev nema nikakvog pravnog osnova?

Matić: Naravno da nema. Predajnik koji Milanović pominje vlasništvo je RTS, što njegov zahtev čini, najblaže rečeno, nejasnim. Naime, pošto je reč o stvari, koja ne pripada Radiju B 92, nemamo ni prava ni načina da uklonimo taj predajnik.

EVROPLJANIN: Je li onda pozicija Radija B 92 sigurna?

Matić: Trebalo bi da jeste. Na poslednjem konkursu saveznog ministarstva za telekomunikacije dobili smo dozvolu da emitujemo program na sadašnjoj frekvenciji. Dozvola je privremena i važi godinu dana, a imamo i ranije potpisan ugovor sa RTS o korišćenju te frekvencije i predajnika na Zvezdari.

EVROPLJANIN: Šta ćete preduzeti ukoliko RTS ipak preki- ne da emituje program Radija B 92 sa svog predajnika?

VERAN MATIĆ:
Napadači će ispasti smešni

Matić: Radio B 92 neće prekidati program, makar se ponovo pojavila voda u koaksijalnom kablju. Planiramo da do kraja septembra na krovu zgrade Doma omladine postavimo svoj predajnik.

FUDBALERI PARTIZANA: Kako zbuniti i pobediti Engleze

Svi u napad

U prvom kolu Kupa pobjednika kupova Partizan će se 17. septembra u Njukaslju sastati s istoimenim engleskim prvotimcem.

Ivan Golac, nekadašnji prvotimac „cmo-belih“, koji je deo karijere proveo na Ostrvu, a kasnije kao trener Partizana pokušao da engleski stil igre prenese na domaće terene, za „Evropljanin“ govori o šansama beogradskog kluba: „Partizan ima šansu protiv Engleza samo ako bude igrao napadački, ali i mudro. Protiv ostrvskih klubova ne treba se braniti, jer onog trenutka kad preuzmu inicijativu na terenu, dobijaju utakmicu. Nikad se ne zaustavljaju na jednom голу.“

Golac podseća na čuvenu utakmicu protiv škotskog Seltika, kada je Partizan u drugoj utakmici u Glazgovu izgubio sa 5:4, ali se ipak plasirao u sledeće kolo Kupa pobjednika ku-

pova. „Ostrvljani su bili zbunjeni. Nikad im se nije desilo da prime četiri gola na svom terenu, ali Partizan je tada igrao sa četiri igrača u napadu.“

„Englezi imaju prosečnu odbranu. Partizan bi trebalo da napada po desnoj strani, jer desni bek Njukaslja Barton često ide u napad, a centarhalfovi su im slabi“, kaže Golac i upozorava odbrambene igrače „cmo-belih“ da ni na trenutak ne ispuštaju iz vida golgetera „svraka“ Alana Širera, od koga preči najveća opasnost. „Dovoljno mu je pet centimetara da stvori šansu za gol.“

Prema njegovim rečima, iako je Njukasl favorit na svom stadionu, igrači Partizana imaju malu psihološku prednost, s obzirom na situaciju u engleskom klubu. „Njukasl je potrošio dosta novca da kupi nove igrače, a ništa nije postigao. Katastrofalan poraz protiv Liverpula (4:0) verovatno je još više uzdrmao ekipu.“

Turneja Discipline

Mesec dana po objavljivanju novog albuma, grupa Discipline kičme kreće na promotivnu turneju po Srbiji, Sloveniji i Makedoniji. Prvi koncert održaće 18. septembra u Kragujevcu, posle koga slede koncerti u Beogradu (SKC), Požarevcu, Novom Sadu, Nišu, Pančevu i Vrbasu, u Skoplju će svirati 25. septembra, a turneju završavaju 3. oktobra koncertom u Ljubljani.

Album „Hevi bes bluz“

snimljen je u Londonu u studiju On - u - sound Adrijana Šervuda. Izdat je pre mesec dana u produkciji Skripa Mekdonalda.

„Iako je snimljen u Engleskoj, novi album najpre se pojavio ovde i njegova prodaja zasad ide dobro. Tamo će se pojaviti tek u oktobru. Nadamo se da će proći dobro, kao i prošli koji je raden u Engleskoj“, kaže Tomislav Naumovski, menadžer Discipline.

KLINTON I JELJCIN:
Svet se pita da li će
predsednik Rusije umreti
prirodnom smrću, ili će
biti žrtva svog plemstva
ili gladnog naroda

GREŠKA: Jeljcin
je dozvolio da
na njegovom
dvoru otpočne
rat plemića za
novac i vlast

RUSIJA

Lažni car BORIS I

Jeljcinova demokratija počela je diktaturom kao i njegov komunizam, a Jeljcinov kapitalizam guši se u korupciji

Boris Jeljcin voli sebe da naziva car Boris I. On, naravno greši kad misli da je prvi vladar s imenom Boris (Boris Fjodorovič Godunov vladao je Rusijom od 1598. do 1605), ali to mu nije ni najveća greška u karijeri. Tragičnije je to što je ponovio grešku svog imenjaka iz XVI veka: dozvolio je da na njegovom dvoru (s obzirom na neograničena ustavna ovlašćenja ruskog predsednika, naziv je adekvatan) otpočne rat plemića za novac i vlast: kod Jeljcina

ratuju najveći privrednici i finansijski magnati Rusije. „Rat bankara“, kako je u svetu poznat sukob novopečenih ruskih knezova, počeo je 1996. godine privatizacijom sovjetskog giganta - nacionalne telekomunikacione kompanije Svjazinvest. Haotična privatizacija postsovjetske ere u Rusiji izbacila je na površinu mnogo malih i velikih bogataša, privrednika i uticajnih ljudi. Za tih desetak godina izdvojila se elita koja obrće najveći kapital u zemlji i

sedi u najvišim organima vlasti u Ruskoj Federaciji. Pet najmoćnijih su Viktor Černomirdin, Boris Berezovski, Vladimir Potanjin, Vladimir Gusinski i Anatolij Čubajs. Prvi ima monopol na izvoz ruskog zemnog gasa, drugi na izvoz nafte, treći i četvrti su bankari, a peti je šef elektroprivrede Rusije. Možda najinteresantniji od njih jeste Boris Berezovski, pedesetjednogodišnji milijarder koji je preživeo nekoliko atentata i krivičnih istraga, uključujući i one za ubistvo, da bi na kraju postao čovek koji ima veliki uticaj na predsednika Jeljcina, a samim tim i na situaciju u zemlji. Nekada je bio akademik, stručnjak za teoriju kompjuterizovanog sistema menadžmenta.

Nedavno se pojavio na listi 200 najbogatijih ljudi na svetu koju objavljuje časopis „Forbs“, sa bogatstvom koje se procenjuje na 3 milijarde dolara. Karijeru privrednika počeo je prodajom automobila krajem osamdesetih da bi ubrzo izgradio čitavu poslovnu imperiju koja ima značajan udeo u ruskoj naftnoj industriji (Berezovski je većinski vlasnik Lukoil, najveće kompanije za eksploataciju i izvoz nafte u Rusiji), nacionalnoj aviokompaniji Aeroflotu, uvozu luksuznih kola i bankarstvu. Berezovski je mnogo uložio u najveće listove u zemlji kao i u najveću rusku televizijsku mrežu ORT (ORT je, doduše, registrovana kao državna firma, ali se zna da je Berezovski finansijski pomaže i da je vodi njegov dugogodišnji prijatelj). Pošto je njegov mercedes 1994. godine odleteo u vazduh, Berezovski je napustio zemlju i otišao u Izrael. Uzeo je izraelsko državljanst-

Život BORIS JELJCIN

RODEN:
1. februara 1931.

MESTO RODENJA:
selo Butka, Taljicki rejon
Sverdlovске oblasti

OBRAZOVANJE: U desetoletki (osnovna i srednja škola) bio je odličan đak, ali uvek u svađi sa profesorima zbog čega je jednom izbačen iz škole. Završio je s odličnim uspehom. Diplomirao na Uralskom tehničkom institutu „Kirov“.

POLITIČKA KARIJERA:

1961 - postao član Komunističke partije SSSR

1968 - šef partijske uprave Sverdlovске oblasti za građevinarstvo

1976 - 1985 - prvi sekretar Sverdlovskog komiteta KP

1978 - 1989 - poslanik Vrhovnog sovjeta SSSR

1981 - član Centralnog komiteta KPSS

mart 1990 - poslanik u Vrhovnom sovjetu RF

29. maj 1990 - predsednik Vrhovnog sovjeta RF

jul 1990 - prekinuo članstvo u KP

12. jun 1991 - predsednik Ruske Federacije

1993 - oružani sukob sa Vrhovnim sovetom RF

1996 - drugi predsednički mandat

PORODICA:

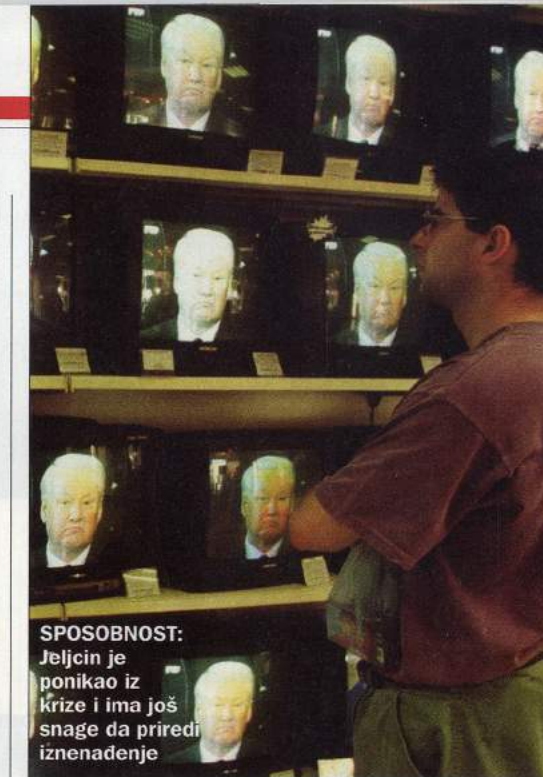
Od 1956. oženjen Nainom Josifovnom. Ima dve kćerke. Starija Jelena Okulova (1957) završila je mašinski fakultet. Njen suprug je bio pilot Aeroflota, a danas je njegov generalni direktor (maršal Šapošnikov smenjen je sa tog mesta bez objašnjenja da bi napravio mesta za Jeljcinovog zeta). Jelena ima dvoje dece, kćerke Jekaterinu i Mariju. Mlađa, Tatjana Djačenko (1960) završila je Institut za matematiku i kibernetiku. Udavala se dva puta. Drugi muž je direktor Interurala, firme koja izvozi proizvode uralske mašinske industrije. Ima dva sina - Borisa Jeljcina iz prvog braka (koji se tako zove na zahtev dede koji nije imao muških naslednika) i Gleba iz drugog braka. Specijalnim ukazom predsednika 30. juna 1997. postala je njegov savetnik.

ODLIKOVANJA:

- Orden Lenjina (1981)
- 2 ordena Udarničke crvene zvezde
- orden „Počasni znak“
- Medalja demokratije (1991)
- Vitez Velikog krsta (najviše italijansko odlikovanje)
- Vitez Malteškog reda

KNJIGE:

- „Ispovest na zadatu temu“
- „Zapisi predsednika“

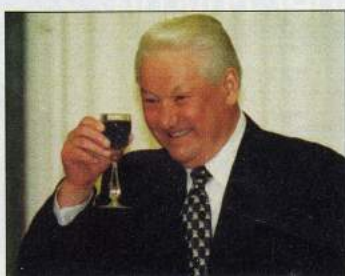

SPOSOBNOST:
Jeljcin je
ponikao iz
krize i ima još
snage da priredi
iznenađenje

vo koga se 1996. godine odrekao da bi postao zemenik sekretara Saveta za bezbednost Rusije.

Petorica moćnika oslonac su vladavine Borisa Jeljcina. Smatrajući ga „svojim čovekom“, garantom sopstvenih interesa, pružili su mu ono što bi svaki političar na svetu mogao poželeti - neiscrpan izvor novca. Poslednja Jeljcinova predsednička kampanja u potpunosti je finansirana iz kase Borisa Berezovskog, i na nju je, prema raznim procenama, potrošeno između 30 i 100 miliona dolara. Kako je vreme prolazilo, i kada je i postajalo sve jasnije da je car na izmaku snaga, njegovi „plemići“ počeli su da se bore za što bolje startne pozicije pred predsedničke izbore 2000. godine na kojima neki, kao Berezovski, najavljuju svoju kandidaturu, a neki se nadaju da će uspeti da ustoliče sebi naklonjenog kandidata. Anatolij Čubajs je, navodno, zahvaljujući prisnim vezama s Jeljcinovom kćerkom, uspeo da postane potpredsednik vlade i jedan od glavnih Jeljcinovih poverenika u domenu reformi. Boris Berezovski je smenjen sa mesta ▶

BAČUŠKA: Jeljcinova demokratija počela je da živi kao i Jeljcinov komunizam - diktaturom

STARA LJUBAV:
Pet meseci pošto ga je razalovao, Jeljcin je ponovo Černomirdina vratio u premijersku fotelju

KRAH: Banka Vladimira Potanjina, jednog od novih ruskih knezova, prestala je da isplaćuje štedne uloge

zamenika sekretara Saveta za bezbednost, ali je postavljen za koordinatora rada Saveza Nezavisnih Država.

Signal za početak otvorenog sukoba titana dat je kada je u julu 1996. oglašena privatizacija 25 odsto akcija nacionalne telekomunikacione kompanije Svjazinvest. Telekomunikacije su posao budućnosti i najprofitabilniji posao današnjice i takav zalogaj petorica nisu mogla mirno da podele. Vladimir Gusinski, uz podršku Berezovskog, već je smatran novim suvlasnikom Svjazinvesta kada je Potanjin od Džordža Sorosa pozajmio milijardu dolara i nadmašio njegovu ponudu. Bio je to šok.

Koristeći svoje medije i Gusinski i Berezovski su pokušali da konstruišu skandal oko navodno nelegalne privatizacije. Čubajs, tada već vicepremijer, stavio se na stranu Potanjina i proglasio privatizaciju ispravnom. Rat je počeo. Trio Čubajs, Potanjin, Černomirdin naizgled su imali prednost jer su delovali s pozicija vlasti. Čubajs se nije libio da to iskoristi i krenuo je u

krstaški pohod na, kako je on to predstavio medijima, „monopole koji ne plaćaju poreze i zloupotrebljavaju privilegovan položaj da bi podigli cene svojih usluga.“ Prednost se, međutim, istopila jer se Čubajs našao u vladi koja je u Rusiji proglašena kataklizmičnom i smenjena. Sada Černomirdin pokušava da ubedi Dumu da ga izglasa za premijera. Postoje stručnjaci koji tvrde da je cela kriza u Rusiji izazvana ne time što je nafta pojeftinila, već time što je Berezovski prestao da novac od te nafte većim delom prosleđuje vladi za pokrivanje raznih dugova. Ako je haos u Rusiji prouzrokovao Berezovski, time je jednim udarcem ubio dve muve. Njegov neprijatelj Čubajs izgubiće svaki politički kredibilitet, a drugi, Potanjin, ograničio je svoju delatnost na bankarstvo koje je ovom krizom najviše ugroženo. Potanjinova Most banka ne isplaćuje štedne uloge i Duma raspravlja o njenoj nacionalizaciji. A Jeljcin?

Ruski predsednik ostavlja utisak umorna starca i mnogi zaboravljaju na nje-

Kratke biografije RUSKE PETORICE

VLADIMIR GUSINSKI, 46

bogatsvo: procenjuje se na 400 mil. \$ **karijera:** počeo je kao direktor pozorišta po unutrašnjosti zemlje, zatim radio na Igrama dobre volje Teda Tamera i postepeno ušao u biznis. Svoju Most banku učinio bitnim faktorom u ruskim finansijama. Odnedavno se usredsredio na podizanje medijske imperije koja uključuje veliku TV stanicu NTV, jednu radio-stanicu, poznati nedeljnik „Itogi“ i jedan od najvećih dnevnih listova „Sevodnja“.

privatni život: Mnogo vremena provodi u Španiji i Londonu. Kada je u Moskvi, živi na luksuznom imanju na periferiji. Više puta izbegao atentat. Nikuda ne ide bez 15 telohranitelja. Rado igra tenis.

VLADIMIR POTANJIN, 36

bogatsvo: procenjuje se na 700 mil. \$ **karijera:** njegova Uneksim banka je jedna od najvećih finansijskih institucija u Rusiji. Osnovana je na ruševinama jedne gigantske sovjetske firme za spoljnu trgovinu. Nekada je radio u sovjetskom Ministarstvu za spoljnu trgovinu. Nedavno je preuzeo kontrolu nad najpoznatijim dnevnim listom „Izvestija“, posle čega je četrdesetak novinara, zajedno sa glavnim urednikom, osnovalo drugi list koji, po svemu sudeći, finansira Berezovski.

privatni život: skoro nepoznat.

ANATOLIJ ČUBAJS, 44

bogatsvo: nepoznato

karijera: u vladi prvih postsovjetskih premijera bio ministar bez portfelja, a zatim i ministar za reforme. Nakon toga postaje prvi čovek za privatizaciju, tj. predsednik Državnog komiteta za imovinu. Istovremeno je direktor „RAUES“, monopolističke elektroprivredne kompanije u kojoj ima i deo akcija. U vladama Viktora Černomirdina vicepremijer zadužen za reforme, privatizaciju, finasije i, u poslednje vreme, borbu protiv pravih monopola. Takođe je obavljao dužnost glavnog pregovarača s međunarodnim finansijskim institucijama.

privatni život: glavna priča vezana je za navodnu ljubavnu vezu sa Jeljcinovom mlađom kćerkom.

VIKTOR ČERNOMIRDIN, 60

bogatsvo: brižljivo sakriveno, svojevremeno su ga opisivali kao najbogatijeg u Evropi. **karijera:** Direktor i suvlasnik Gasprom kompanije koja kontroliše 90 odsto proizvodnje i prodaje gasa u svim zemljama Zajednice Nezavisnih Država. Godine 1992. postao potpredsednik a zatim i predsednik vlade. Godine 1996. Jeljcin izjavljuje da mu je Černomirdin desna ruka.

privatni život: pažljivo orkestriran za javnost; srećno živi sa suprugom i dve kćerke, voli da provodi vreme sa njima i da im svira harmoniku.

BORIS BEREZOVSKI, 51

bogatsvo: časopis „Forbs“ ga procenjuje na 3 mlrd \$

državne dužnosti: bivši zamenik sekretara Saveta za bezbednost Rusije, generalni sekretar Zajednice Nezavisnih Država

privatni život: Krije ga. Zna se da često menja žene i ima petoro dece stare između 25 i jedne godine, da voli jug Francuske i Korziku. **filozofija:** Smatra da je demokratija samo maska za vladavinu elite. Udvarao se prvom savetniku predsednika Regana Majku Diveru i Ričardu Holbruku. Stvorio prijateljske veze sa Jeljcinovom starijom kćerkom i šefom njegove administracije.

PROMENA: Jeljcin upamćen kao jedan od najdoslednijih komunista uz pompu i ceremoniju sahranio je ostatke poslednjeg ruskog cara Nikolaja II

ŠTRAJK RUDARA U MOSKVI: Jeljcinov režim biće upamćen po haotičnoj korupciji koja preta da proguta zemlju

svojoj karijeri (o grehu nacije i njenom pokajanju), isti je onaj koji je nekad davno naredio da se sruši carska dača u kojoj su Romanove pronašli i streljali boljševici.

Kada je Jeljcin došao do vrha komunističke hijerarhijske lestvice, ona je počela da se ljulja. Stari sovjetski komunizam, nagrizen korupcijom i finansijski iscrpljen hladnim ratom bio je na izdisaju. Na poslednjem zasjedanju Vrhovnog sovjeta SSSR, Jeljcin je Mihailu Gorbačovu, bukvalno oteo papire sa govorom iz ruku i optužio ga za raspad zemlje. Niko osim njega tada nije verovao u probitačnost opozicionarstva. Kada je Gorbačov smenjen, Jeljcin je postao predsednik Vrhovnog sovjeta Rusije.

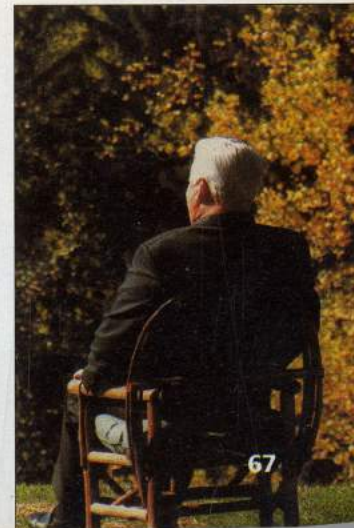
Za predsednika Rusije izabrao ga je Vrhovni sovjet 12. juna 1991. u nadi da će umeti da se izbori sa smrtonosnim bolestima SSSR. Na neki način to je i učinio: 1991. godine, u luksuznom odmaralištu Šuška Čupa na zapadu Sovjetskog Saveza, sastao se s predsednicima jedine dve republike koje, pored Rusije, nešto znače Ukrajine i Belorusije i potpisao dokument o prestanku postojanja Sovjetskog Saveza. Komunisti u Rusiji danas pokušavaju čak i krivično da gone Jeljcina zbog tog čina „veleizdaje“, ali u svetu vlada jedinstveno mišljenje da je najveći Jeljcinov uspeh na političkom planu upravo raspad Sovjetskog Saveza; glavni princip je bio „neka svako uzme onoliko suvereniteta koliko misli da mu je potrebno“. Pravo da konkurira imale su ne samo bivše republike već i oblasti, pa i srezovi SSSR. Jeljcin je postupio kao pilot balona koji gubi visinu i odbacuje balast (republike koje je trebalo

govo umeće preživljavanja velikih kriza. Jeljcin je, u stvari, ponikao iz krize i po svoj prilici još ima snage da naciji priredi iznenađenje. Njegov otac i stric hapšeni su 1935. i 1937. zbog „antisovjetske delatnosti“. Otac mu je proveo nekoliko godina u zatvoru, dovoljno da mali Boris shvati odnos snaga u sovjetskom društvu (šta se sme a šta ne sme). Ambicije je morao, kao i svi Rusi, da zadovoljava partijskom delatnošću, te se tim lestvicama uspeha penjao vrlo brzo. Boris Jeljcin je u Jekaterinburgu, gradu gde je sedište Uralske oblasti, ostao zapamćen kao jedan od najdoslednijih komunista. Čovek koji je pre nekoliko meseci uz pompu i ceremoniju sahranio ostatke poslednjeg ruskog cara Nikolaja II Romanova i njegove porodice, i koji je tom prilikom održao jedan od najlepših govora u

MONOPOL: Glavne grane ruske privrede nalaze se u rukama Jeljcinove rodbine i prijatelja. Jedan zet kontroliše Aeroflot, drugi uralsku mašinsku industriju...

TRAGEDIJA: Jeljcin neće biti upamćen kao savremeni Petar Veliki, već kao čovek čiji je uspon i pad doneo deceniju najvećeg haosa u Rusiji

JELJCIN I ČUBAJS: Ekonomski reformator je postao potpredsednik vlade zahvaljujući prisnim vezama s Jeljcinovom kćerkom

BORIS BEREZOVSKI: U potpunosti je finansirao Jeljcinovu izbornu kampanju, i potrošio je između 30 i 100 miliona dolara

600 naoružanih ljudi, a demonstranti pod komunističkim ali i carističkim zastavama zauzimaju zgradu gradske uprave i telegrafa. Pred zgradom televizije dočekuju ih jake snage Ministarstva unutrašnjih poslova i počinju prave ulične borbe. Poginulo je nekoliko stotina ljudi.

Ruckoj i ostali poslanici u zgradi vlade su uhapšeni. Zabranjene su sve prokumunističke novine i uvedeno je vanredno stanje. Jeljcinova demokratija počela je da živi kao i Jeljcinov komunizam - diktaturom i, tada to još niko nije znao, završice se kao Jeljcinov komunizam - haotičnom korupcijom koja preti da proguta zemlju.

Jeljcina su često opisivali kao najvećeg komunistu i kao najvećeg demokratu. On, međutim, nije bio ni jedno ni drugo; bio je car Boris. Rusija danas zaista podseća na carsku Rusiju. Glavne grane ruske privrede nalaze se u rukama Jeljcinove rodbine i prijatelja. Jedan zet kontroliše nacionalnu aviokompaniju Aeroflot zajedno sa svojim kućnim prijateljem, drugi ima monopol na izvoz proizvoda uralske mašinske industrije. Svim organima vlasti upravljaju ljudi koji mu se bespogovorno pokoravaju. Ni u najtežim trenucima, on i ne pomišlja na promene ustava koje bi mu olabavile dizgine vlasti.

Sa čvrstinom strukture nove carevine počela je da popušta i Jeljcinova lična reputacija. Priče o njegovom alkoholizmu, potkrepljene povremenim incidentima (uglavnom iznenadnim i neubedljivo opravdanim izostancima sa javnih događaja) zaokružila je knjiga koju je objavio njegov dugogodišnji prijatelj i telohranitelj Aleksandar Koržakov. Koržakov je bio pukovnik KGB zadužen za obezbeđenje generalnog sekretara ruske KP. Kada je Gorbačov smenio Jeljcina i umalo ga zatvorio, Korža-

kov je dao otkaz i nastavio da štiti Jeljcina vozeći ga po Moskvi u svojim privatnim kolima. Posle višegodišnje službe, Jeljcin ga je smenio.

Koržakov se osvetio za ovo neverstvo knjigom u kojoj opisuje Jeljcina nepoznatog javnosti, teškog alkoholičara, čak i psihopatsku ličnost koja pati od povremenih depresija i samoubilačkih ideja. Koržakov tvrdi da ga je najmanje dva puta spasao od samoubistva. Jednom, kada je 1993. godine skočio s mosta u hladnu reku Moskvu (a kasnije ispričao da su ga u nju bacili agenti KGB) i jednom kada se zaključao u sauni. Zbog čestih napada mračnog raspoloženja, kada je u stanju da muči podređene (jednom je naredio telohraniteljima da njegovog pres-sekretara izbace kroz prozor), osoblje predsedničke rezidencije krišom ga zove Ole Lukoje (ime zlog gnoma iz Andersenovih bajki). Svi u Rusiji poverovali su u knjigu. Jeljcin se na to navikao, naučio s time da se bori i posle toga čak dobio predsedničke izbore, potvrđujući još jednom da je najjači kada je najteže. Koliko dugo ipak može da izdrži, ovoga puta bez podrške velikih finansijera?

Kada govori o Rusiji, svet se danas pre svega bavi pitanjem kojim će od tri načina, tradicionalna za ruske careve, skončati Boris Jeljcin - hoće li umreti prirodnom smrću, ili će biti žrtva svog plemstva, odnosno gladnog naroda? Jedno je očigledno - Jeljcin je tragična ličnost utoliko što u ruskoj istoriji neće ostati upamćen onako kako je želeo, kao savremeni Petar Veliki, već kao čovek čiji je uspon i pad doneo deceniju najvećeg haosa u Rusiji, čiji komunizam nije bio komunizam, a kapitalizam nije bio kapitalizam. ■

BOJAN BRKIĆ

SVEDOČENJE: Aleksandar Koržakov, dugogodišnji Jeljcinov prijatelj i telohranitelj, optužuje ga da je težak alkoholičar, psihopatska ličnost koja pati od povremenih depresija i samoubilačkih ideja

Foto: Reuters

POPULARNOST: Oko 50 odsto Britanaca veruje da će biti dobar kralj

Prinčev skok

Popularnost princa Čarlsa strahovito je porasla otkako je njegova supruga princeza Dajana smrtno stradala u saobraćajnoj nesreći u Parizu 31. avgusta prošle godine. Sudeći prema najnovijim istraživanjima javnog mnjenja koje objavljuje londonski "Tajms", Čarls trenutno uživa odobravanje 63 odsto građana Ujedinjenog Kraljevstva, što je isti stepen javne podrške kakav ima i veoma popularni laburistički premijer Toni Bler. Pre princezine smrti, samo 40 odsto građana verovalo je da će od Čarlsa jednog dana postati dobar kralj, dok danas u to veruje 54 odsto anketiranih. Čarls se u proteklom periodu trudio da omeška svoj javni imidž, da više vremena posvećuje sinovima, a jednom je čak viđen i kako javno grli princa Vilijamsa. Štaviše, kada ga je Džeri Halivel, jedna od članica Spajs grls, javno uštinula za stražnjicu, uspeo je da se nasmeši. I njegova dugogodišnja prijateljica Kamila Parker-Bouls, koju je princeza Dajana privatno zvala rotvajlerom, uspela je da odobrovolji britansku javnost, čak i prinčeve Vilijama i Harija, koji su je pozvali na gala rođendansku zabavu koju su priredili za svog oca. Istovremeno, osam od deset Britanaca misli da su mediji posvećivali preteranu pažnju princezi i njenoj tragičnoj smrti.

Žrtva čarobnog osmeha

Jedna torinska laboratorija proizvela je virtuelnu, kompjuterizovanu restauraciju čuvenog Leonardovog portreta Đokonde, a francuski časopis "Žurnal dez ar" prikazao ju je međunarodnim ekspertima. Nova Mona Liza, oslobođena naslaga, ima bledu, bisemu boju kože i kestenjastu kosu sa zlatnim prelivima. Internacionalni stručnjaci bili su oduševljeni laboratorijskom restauracijom. "Žurnal dez ar" tvrdi da je Leonardov portret, koji je u ranom 16. veku postao svojina francuske kraljevske kolekcije, postao žrtva sopstvenog uspeha.

Vremenom je premazivan slojevima laka koji je sada oksidirao i po svoj prilici danas ima sasvim drugačiji izgled od prvobitnog. Žan-Pjer Kjuzen, glavni kustos Luvra, kaže: Ne dolazi u obzir bilo kakvo restauriranje Mona Lize. Pariski muzej planira da portret, takav kakav je sada, prepaci u zasebnu prostoriju u Luvru.

BEZ PROMENA: Luvr neće da restauriše Mona Lizu po receptu kompjuterskih stručnjaka

TAJNE: Nuklearno oružje na Kubi

Kako Kastro kaže

Drugi program BBC televizije počeo je ovi jeni da prikazuje novu dokumentarnu seriju o hladnom ratu. Producent serije je Džeremi Ajzaks, koji je ostao u sećanju miliona gledalaca po dokumentarcu o Drugom svetskom ratu pod naslovom Svet u ratu. Za potrebe serije Hladni rat, čiji će narator biti čuveni režiser i glumac Kenet Brana, intervjuisano je 500 ljudi sa neposrednim iskustvom u hladnoratovskom vojnom i ideološkom sukobu. Među intervjuisanim državniciima su Džerald Ford, Džimi Karter, Vaclav Havel, Mihail Gorbačov, Džejms Bejker i Edvard Ševarnadze, a i mnogo običnih ljudi ispričalo je svoje priče. Serija će prikazati neobično iskreno svedočenje Fidela Kastro, čiji su intervju producenti dobili posle tri godine nastojanja da nagovore kubanskog predsednika. Najvažniji novi podatak koji će biti saopšten u seriji glasi da je sovjetsko taktičko nuklearno oružje u kubanskoj krizi od početka bilo opremljeno nuklearnim glavama. Ovo je jedan od najdužih dokumentaraca koji su ikad snimljeni: emitovanje počinje 19. septembra, a dvadesetčetvorosatna serija prikazivaće se svake subote uveče tokom šest meseci.

Holokaust i BMW

Ubrzo nakon što su švajcarske banke pristale da isplate obeštećenje žrtvama holokauta, preživeli iz nemačkih koncentracijskih logora tužili su Folksvagenovu kompaniju sudu tvrdeći da je proizvođač automobila saradivao sa nacistima kako bi Jevreje koristio kao roblje u svojim fabrikama. Podneta je i tužba protiv još nekoliko kompanija, kao što su BMW i Lajka, sa optužbom da su žrtve logora koristili kao radničko roblje. Folksvagen optužuju da je saradivao sa nacistima, kako bi jevrejskom radnom snagom popunio radna mesta upražnjena vojnom mobilizacijom. Ed Fejgn, američki advokat, kaže da su radnici bili prinudeni da rade 16 sati na dan i da su vraćeni u koncentracijski logor ako bi se umorili ili razboleli.

NOVI BMW: Jevreji traže naknadu za rad tokom Drugog svetskog rata u BMW, Folksvagenu, Lajki

U Južnom Tirolu skoro sve je podijeljeno po etničkom principu: škole, vrtići, sportski klubovi, mediji

JUŽNI TIROL

Autonomija De Luxe

Italijana je u Južnom Tirolu sve manje, a oni koji su ostali prijavljuju se kao Nemci kako bi lakše došli do radnog mesta

Problemi počinju već s imenom: Italijani glavni grad Južnog Tirola zovu Bolcano, nemačko stanovništvo Bocen, a 14.000 Ladinaca u dolinama Dolomita - Bulsan. Nijedan drugi grad u najsevernijoj italijanskoj pokrajini ne oličava sudbinu zemlje kao Bolcano. Srednjovekovni trgovački grad, ustupanjem Južnog Tirola Italiji 1919. godine, postao je stožer fašističke politike italijanizacije. Musolinijeva strategija bila je da u kratkom roku pretvori Bolcano u italijanski grad. Režim je u turističkom mestu sa 25.000 stanovnika izgradio čeličane, fabrike automobila i aluminijuma, napravio nove gradske četvrti i arhitektonskim zahvatima preuredio stare austrijske fasade. U Bolcanu je poslato desetak hiljada administrativnih radnika. U školama i javnom životu zabranjen je nemački jezik. Broj stanovnika veoma brzo je utručen. Ipak, kolonijalni san o italijanizaciji zemlje propao je tamo gde nijedan došljak s juga nije hteo da ode: u brdima. Poljoprivreda je ostala u rukama onih koji su do svojih skromnih prihoda dolazili na strmim padinama Alpa.

BOGATSTVO: Godišnji budžet za 450.000 Tirolaca je šest milijardi maraka

PUT: Bruno Krajski je 1969. izneo problem Južnog Tirola pred UN. Posle 13 godina spor Italije i Austrije je rešen

I dan-danas, skoro 80 godina posle rimske aneksije Južnog Tirola, Italijani u malim seoskim opštinama čine manjinu koja sve više nestaje. Međutim, tamo više nema tragova oskudnog i teškog života. Južni Tirol je zahvaljujući svojoj autonomiji postao napredna i bogata pokrajina. Godišnji budžet za 450.000 stanovnika iznosi šest milijardi maraka. Životni standard je izuzetno visok.

Put do današnjeg modela autonomije bio je dug i težak. Na početku šezdesetih godina, posle serije atentata, koja je trajala godinama, Rim je bio prinuđen da sedne za pregovarački sto. Austrija je pod tadašnjim ministrom inostranih poslova Brunom Krajskim problem Južnog Tirola, uprkos protivljenju Italije, iznela pred UN. Rim je 1969. godine ponudio nacrt autonomije, koji je u Jedinствenoj partiji Južnih Tirolaca (SVP) dobio jedva većinu glasova. Končno, 1972. godine stupio je na snagu novi statut autonomije. Međutim, tek 20 godina kasnije, 1992, ispunjene su sve njegove odredbe. Austrija je izjavila u UN da je spor oko Južnog Tirola zvanično okončan.

Sušтина regulative o autonomiji je deklaracija o jezičkim grupama. Svaki stanovnik pokrajine mora na popisu stanovništva, koji se sprovodi svakih deset godina, da se izjasni za jedan od tri zvanična jezika: nemački, italijanski i ladinski. Ovo izjašnjavanje je neophodno kako pri dodeli javnih mesta tako i pri podnošenju zahteva za stambene kredite ili upisu u škole i vrtiće. Sva javna mesta dodeljuju se prema jezičkoj proporciji: dve trećine nemačkim kandidatima, trećina italijanskim i nekoliko procenata Ladinima. U Južnom Tirolu skoro sve je podeljeno po etničkom principu: škole, vrtići, kulturna društva, sportski

klubovi i masmediji. U italijanskim školama nemački je obavezan predmet, u nemačkim italijanski. Za svako radno mesto u javnoj službi potreban je dokaz o znanju oba jezika, koji se stiče polaganjem zvaničnog ispita. Ova regulativa dovela je do komplikovanog proporcionalnog modela. U bolnicama, na primer, jedan deo osnovnih radnih mesta predviđen je za kandidate koji govore nemački, drugi deo za one koji se služe italijanskim.

Ova etnička proporcionalnost u prvih deset godina, naročito među italijanskim stanovništvom Južnog Tirola, nelagodnost. Decenijama su praktično sva radna mesta na železnici, u pošti i državnim službama, koja su većinom bila jednojezična, bila rezervisana za Italijane. Slično je bilo i sa novopokrenutom industrijom, koja je poslednjih godina tonula u sve veću krizu. Gubitak ovih privilegija stvorio je etničke napetosti. Mnogi Italijani osećali su da ih je Rim izneverio i okrenuli se postfašističkoj Nacionalnoj alijansi (Alleanza nazionale) koja je u opštinskoj skupštini postala najjača partija.

Italijanska jezička zajednica, koja u Bolcanu čini 75 odsto, a u celom Južnom Tirolu jedva 25 odsto stanovnika, nikada nije izgradila sopstveni kulturni identitet. Italijani, doseljeni u vreme fašizma iz raznih područja, govorili su raznim dijalektima, pripadali različitim socijalnim slojevima i nisu razvili osećanje zajedništva. Zatvorenost i kulturnu homogenost Južnih Tirolaca osećali su pre kao pretnju, a obavezu upotrebe dva jezika kao nepotrebno maltretiranje. Italijani Južnog Tirola su navodno ugnjetavani i primorani da se ise, na sav glas je govorila Nacionalna alijansa.

BORBA: Posle serija atentata, Rim je pristao na pregovore o statusu Alta Adida

STRATEGIJA: Musolini je u turističkom Bolcanu izgradio čeličanu i zabranio nemački jezik

Broj Italijana koji žive u Južnom Tirolu uistinu se stalno smanjuje. Natalitet je niži nego kod nemačkog stanovništva. Mnogi Italijani koji su ovde došli pre nekoliko decenija vraćaju se kad steknu penzije u svoja radna mesta gde je život jeftiniji, dok se drugi na propisima izjašnjavaju kao stanovnici nemačkog porekla, jer im to povećava šanse za zapošljavanje. Dok italijanska jezička grupa prolazi kroz krizu identiteta, raste samosvest stanovništva nemačkog govora. Samo do pre nekoliko decenija, službenici su putnicima koji su kartu na šalterima železničkih stanica tražili na nemačkom skretali pažnju da se nalaze u Italiji i da se služe italijanskim. Ali, ta vremena su prošla. Svaki stanovnik pokrajine ima pravo da se na svim javnim mestima služi svojim jezikom. Sposobna i jaka Nacionalna partija Južnog Tirola već decenijama vlada sa apsolutnom većinom, a u mnogim manjim opštinama ubere i do 80-90 odsto glasa. Ova nadmoć povećava frustracije onih Italijana koji Južni Tirol ne osećaju

evropska visoka škola sa predmetima ekonomija, pravo i usavršavanje nastavnčkog kadra. Univerzitet ne zavisi od države, nastava se odvija na nemačkom, italijanskom i engleskom jeziku. Visoka škola bi pokrajini mogla da donese duhovno osveženje, da na viši nivo podigne političke rasprave, u koje Južni Tirol sve više zapada.

Po čemu bi autonomija u Južnom Tirolu mogla da posluži kao model na međunarodnom planu? Kao prvo, to je teritorijalna autonomija, dakle, model u kom manjina živi u zatvorenoj sredini i nije raspoređena na većoj teritoriji, što olakšava primenu autonomije. Autonomna pokrajina, između ostalog, može da reguliše svojim zakonima sledeće oblasti: izgradnju stanova, poljoprivredu, turizam, zanatstvo, umetnost i kulturu, ekologiju, lov i ribolov, sajmove i pišace, socijalno staranje, vrtiće, prostorno planiranje, regionalne puteve, transport i sl. S druge strane, autonomna pokrajina može da reguliše i sledeće oblasti, ali pri tom mora da se drži principa koje nalažu državni zakoni: industrijska politika, škola, trgovina, lokalna policija, zapošljavanje.

Po mišljenju lokalnih autoriteta, ovakav model autonomije teško je primenjiv na drugim mestima. Interesovanje za model Južnog Tirola znatno je poraslo pre svega u Istočnoj Evropi, jer vlade nisu imale rešenja za krvave međusobne sukobe manjina. Međutim, u Bolcanu se pitaju da li bi ovaj model isto tako dobro funkcionisao u uslovima katastrofalno loše situacije. Jer, u periodu velike nezaposlenosti i ekonomskih teškoća, za dežurnog krivca se često proglašavaju etničke i verske manjine. U svakom slučaju, model Južnog Tirola je upotrebljiv kao dobar primer mirnog rešavanja konflikta. Dve zavedene jezičke grupe su u dugogodišnjim i teškim pregovorima dogovorile regulativu koja treba da obezbedi miran zajednički život. U vremenu kakvo je ovo, to nije malo. ■

GERHARD MUMELTER

AUSTROUGARSKA KARTA IZ 1882: Osamdeset godina posle rimske aneksije, Italijani čine manjinu koja nestaje

HRVATSKA

Etnički čiste vikendice

U kuću čoveka koji se posle više od dve godine izgnanstva vratio u Udbinu uselio se župnik koji ga ne pušta čak ni u šetnju po dvorištu

PRAVDA: Useljavanje u srpske kuće hrvatska vlast je opravdala „pravednim gnjevom onih koji su u ratu ostali bez ičega“, a hrvatski helsinški odbor to nazvao otimačinom i pljačkom

Hrvatske su vlasti još prije početka rata obećavale poštovanje privatne imovine kao svetinje, pravnu sigurnost za svoje građane, očuvanje njihove imovine i statusnih prava. Od svega toga nije bilo ništa. Mnogi još stoje u redovima ne bi li se dočepali osnovnih papira koji će ih od apatri-pretvoriti u (nečije) državljane, ili koji će im pomoći da se domognu svoje „vje-kovne“ imovine. No, i danas je sporna ta imovina, kako izbjeglička, tako i nekretni-ne koje su ostale u „onoj drugoj“ državi (bile to vikendice, ili pak poslovni prostori i odmarališta).

U najgorem položaju su, kao i inače u ovakvim vremenima, bili i ostali „obični“ građani, oni koji su godinama gradili vike-ndice na hrvatskom dijelu jadranske oba-le, ili oni koji su posjedovali nekretnine po hrvatskim gradovima ili selima. Uostalom, neke računice kažu da je vrijednost te pri-vatne imovine mnogo veća od one koju su (međusobno) otela poduzeća.

Osim nelegalno, vlasnici s tom imovi-nom godinama nisu mogli ništa. Pod izli-kom smještanja prognanika (u Hrvatskoj se razlikuju „prognani“ Hrvati od izbjegli-ca drugih fela), velik broj stanova i kuća useljen je od 1991. naovamo. Tako je, reci-mo, Červar kod Poreča, dotad velikim di-jelom koncipiran od „vikendaša“ iz Bosne i Hercegovine, Slovenije i Srbije, postao „Vukovar na moru“, a do danas su do svo-je imovine došli tek neki vlasnici Slovenci.

Aktuelna situacija je drugačija: tamo gdje izbjeglica nije bilo, uglavnom na oto-cima, nakon sedam godina su se pojavili „oslobodioci“, oni koji su nakon „osloba-đanja“ nečijeg stana u Splitu, na primjer, shvatili da im je za novokomponirani sta-tus potrebna i vikendica, recimo na Braču. Upravo 1997. godine na tom se otoku dig-la velika galama kad su se neki uselili u srpske vikendice, iako su vlasnici nekih već bili u njima (naravno, dobivši hrvatsku vizu), što je hrvatska vlast - kao i sve dotad - opravdala „pravednim gnjevom onih ko-ji su u ratu ostali bez ičega“, a Hrvatski hel-sinški odbor i ostale nevladine organizaci-je nazvali pravim imenom: otimačinom i pljačkom.

No, za sve to vrijeme, transakcije su se ipak obavljale. Ostavljajući i legalizaciju za buduća vremena, kupci su se za imovi-nu srpskih i crnogorskih državljana ipak nalazili, dok su prodavci svoju imovinu prodavali budzašto. Kuća koja inače vrije-di 150.000 njemačkih maraka ovih se go-dina mogla kupiti za tričavih dvadesetak, ali su prodavci očito išli za logikom „bolje išta nego ništa“.

Osim u pogledu cijena, situacija se promijenila nakon što je Ustavni sud Hrvats-ke, krajem septembra prošle godine uki-nuo jedan, i djelomično dva člana Zakona o privremenom preuzimanju i upravljanju određenom (čitaj: srpskom) imovinom. Iako se cijeli taj zakon odnosi uglavnom na izbjeglice koje žele nazad u svoje useljene kuće, napokon je odlukom Ustavnog suda ukinuta zabrana privatnim vlasnicima imovine koji su državljani SRJ da raspo-lžu svojom imovinom.

No, i tu se u cijeloj priči oko vikendica i ostaloga jasno vidi licemjerje hrvats-kih vlasti. Evo primjera: netko naslijedi stan ili kuću, a nadležni kažu - adresa nasljednika je nepoznata. Postupak se zna: na oglasnu tablu nadležnog suda stavi se obavijest da se tražena osoba javi u odre-đenom roku, a ako ne, cijela stvar (ako nema i sunasljedinka hrvatskih državljana) odlazi na bubanj.

Međutim, i tu ima kvaka: uredno su hr-vatski porezni organi dostavljali brojnim vlasnicima razrezani godišnji porez na ku-ću za odmor (uveden odmah nakon što je Hrvatska postala samostalna država), koji ovisno o kvadraturi i lokaciji (županiji), iz-nosi od stotinjak do hiljadu njemačkih ma-raka. Znali su, dakle, gdje da nađu vlasni-ke kojima treba naplatiti i nekorištenu imovinu.

No, budući da je sve ove godine status te imovine neizvjestan, a da su i sankcije i ekonomska situacija učinile svoje, mnogi taj porez nisu plaćali, da bi posljednjih mje-seci jugoslavenskim vlasnicima nekretnina u Hrvatskoj počele stizati „čestitke“ hrvats-kih poreznika na iznose od nekoliko hilja-da maraka neizmirenih poreznih obveza, s neizgovorenim uputstvom: ili plati, ili pro-

CENA: Kuće koje inače vrede 150.000 maraka ovih godina mogle su se kupiti za tričavih dvadesetak hiljada

daj pa plati. U svakom slučaju, to je tek još jedan od načina da se, nakon ostale imovi-ne „srpskog porijekla“ i ova preostala, „vi-kendaška“ očisti iz Hrvatske.

U svemu ovome ne treba na stranu staviti ni pitanje imovine Srba koji su na-pustili Krajinu nakon vojno-policijske ak-cije „Oluja“ 1995. godine. Koji će to put za vraćanje njihove imovine biti, još je posve nejasno. Oni koji tvrde da je Hrvatska pra-vna država kažu sljedeće: s obzirom na to da više nema zabrane raspolaganja, znači da njen vlasnik, iako je njegova imovina i dalje pod privremenom upravom RH, nju može prodati, zamijeniti, iznajmiti... Pri prodaji je jasno: ukoliko ne funkcioni- ra tržište, postoji državna agencija za prodaju nekretnina, preko koje se prodaja (po cijena-ma je to prije pljačka) može obaviti. No, kako će vlasnik doći u posjed svoje imovi-ne u slučajevima kad ne želi prodati i kad želi naprosto ući i živjeti u svojoj kući?

Zaobići ćemo na ovom mjestu pravne za-čkoljice oko onih kuća koje su dane (u pra-vilu izbjeglim bosanskim Hrvatima) na ko-rištenje: vlasnike takvih kuća, i kad se vr-te u svoj kraj, čeka mučna i duga procedu-ra i čekanje, i dosad su vrlo rijetki oni sre-tnici koji su uspjeli ući u svoju kuću. Najno-viji primjer u Udbini pokazuje i zašto: u ku-ću čovjeka koji se, nakon više od dvije go-dine izgnanstva, vratio u Hrvatsku, uselio se župnik, pretvorio ju je u crkvu i odbija i samu pomisao da vlasnika pusti čak i u „še-tnju“ po njegovom vlasništvu, a uz to „nig-

dje ne piše da on mora voljeti Srbe“ (zašto, pak, živi u omraženoj srpskoj imovini, nije razjasnio). Iza njega je stala i Biskupska ko-nferencija, i nadbiskup riječki, a „obični, mali ljudi“ se ionako, sve uzgajajući strah, boje bilo što reći protiv župnika: o njemu, naime, ovisi da li će dobiti i onu mizernu humanitarnu pomoć, koja je najvažniji uv-jet preživljavanja u tim krajevima.

Isto čeka i vlasnike vikendica ako even-tualno pozele iseliti nezvane stanare iz svoje kuće ili stana. Mogu pokrenuti suds-ki postupak, dakako, ali od visine sudskih taksi svakoga će zaboljeti glava. S obzirom na to da nisu državljani, moraju ovlastiti advokata za zastupanje pred sudom, a i to košta, tako da se troškovi penju na više hi-ljada njemačkih maraka. Nakon što i dobi-ju sudski postupak, slijedi nova glavobolja: izvršenje presude, točnije, izbacivanje ne-željenih, a baš tu izgledi nisu najbolji (pa-ralela je slučaj porodice Barbalčić u Zem-u; hrvatska su iskustva identična).

Usput, iako se i Ustavni sud Hrvatske pozivao na „stvarne prilike u vrijeme do-nošenja zakona“ kad se, navodno, srpska i hrvatska imovina trebala sačuvati od de-vastacije i pljačke, ipak nije odlučio i da preispita cijeli (i dalje sporni) zakon „bez obzira na nezakonitost pojedinih postupa-ka i rješenja u praktičnoj primjeni“.

Tim gore po vikendice i njihove vlasni-ke, zar ne?

TATJANA TAGIROV

POREZ: Jugoslavenskim vlasnicima nekretnina u Hrvatskoj posljednjih meseci počele su stizati „čestitke“ hrvatskih poreznika od nekoliko hiljada maraka

MODERNI SRPSKI NEDELJNIK
EVROPLJANIN

OSNIVAČ

Slavko Čuruvija

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK

Dragan Bujošević

ZAMENIK GLAVNOG UREDNIKA

Ivan Radovanović

ŠEF DESKA

Milorad Vesić

UREĐUJE KOLEGIJUM

Ljiljana Smajlović, dr Branka Prpa, Dragan Mojović, Bogdan Tirnanić, Voja Žanetić, Aleksandar Tijanić, Slavko Čuruvija

REDAKCIJA

Ljubomir Benić,

Srboljub Bogdanović,

Olivera Bročić, Jasmina Glišić,

Ana Davičo, Ivana Janković,

Jelena Kosanić, Vesna Kostić,

Zoran Mamula, Slađana Popović,

Maja Slavnić, Dušan Zdravković,

Biljana Živančević

FOTOGRAFIJA

Predrag Mamuzić,

Koča Sulejmanović

LEKTORI

Ljiljana Simić, Sandra Šare

LIKOVNO-GRAFIČKA REDAKCIJA

Darko Novaković,

Dragan Stojanović

KOMPIJUTERSKA PRIPREMA

Darko Knežević, Ivan Miladinović,

Predrag Petković, Goran Đorđević

IZDAVAČ

DeTePress

Beograd, Kosovska 26/V

DIREKTOR IZDANJA

Ivan Tadić

DIREKTOR PRODAJE

Tomislav Rajković

TELEFONI:

Centrala: 3298-020

Fax: 3298-067, Direktor prodaje:

3298-020, lok. 694, Marketing:

3341-738, 3341-682

TIRAŽ I DISTRIBUCIJA

Press distributer d.o.o.

Lole Ribara 35, tel. 3340-527

ŠTAMPA

„Birografika“ Subotica

e-mail

evrodesk@dnevнитеlegraf.com

Umetnost sovjetskih disidenata
(1956 - 1986)
Do 11. oktobra
Hassenhuis
Antwerpen

Meksičke maske
Do 15. novembra
Tropenmuseum
Amsterdam

Trke Formule 1
27. septembar
Nirburgring
Luksemburg

Od Gelomeroda do Menhetna
Izložba radova Lajonela Finingera
Do 11. oktobra
Neue Nationalgalerie
Berlin

Keramika Žolnaj
Jedan od najviše izvoženih mađarskih proizvoda
Do 27. septembra
Museum Applied Arts
Budimpešta

Zemlja
Zemljotresi, minerali,
Zemlja pre četiri i po miliona godina...
Do 30. decembra
Natural History Museum
London

Barbika
Najpoznatija svetska lutka
Do 20. septembra
Musee de la Poupée
Pariz

Svetski kongres digestivne hirurgije
16 - 19. septembar
Madrid

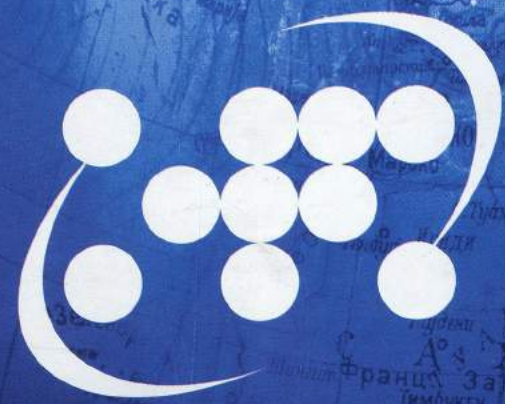
Džon Baldesari
Instalacije
Do 27. septembra
Museu d'Art Contemporani
Barselona

Fudbal Kup Uefa
Steaua - Bajer
15. septembar
Bukurešt

dobrodošli na Mrežu

InfoSky

Internet posrednik
sa pouzdanim vezama, vrhunskim stručnjacima i povoljnim cenama,
koji brine o svojim korisnicima.

Internet Posrednički Centar (IPC), 11000 Beograd, Jevrejska 32, tel: (011) 3215 220, 3215 292

www.InfoSky.net

Florida, SAD. 07.04.1998, 19.04 h.

Beograd. 07.04.1998, 22.24 h.

Informišite se. **Dnevno.**